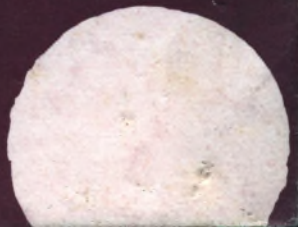

3

IPART

TELJESSEGÜGYI ERTESÍTŐ 5. SZÁM 1990. TÉL ÁRA: 69 Ft

Folytatjuk szerkesztőségünk bemutatkozását

Kecsegtetnek minket: posztindusztriális társadalom, s akkor itt a Kánaán, vagy netán információs társadalom (vagy háztartási, vagy posztkapitalista, vagy posztszocialista — posztot oszt), sebjaj, akkor az lesz a Szép Új Világ, problémák megoldva, mert a kutatók (az okosok, a Tudósok és Technológusok) Látják a Jövőt!

Természetesen nem látják. Vizsgálhatják a civilizációs folyamatokat, trendek jönnek-mennek, hipotézisek és kényszerítések, preferenciák és fejlődések... s mindez mire? Jövőkép, amit akartok hogy akarjunk és ezért akarunk, hogy akarjatok?

Mindez pusztán a Valóság modellje, a modell modellje (az Illúzió) — de mi az, ami Van, és honnan tudjuk ami Lesz?

A válasz — elvileg — kimondhatatlan. Gyakorlatilag persze mindannyian küzd(het)ünk egy jobb világért (lásd 3. Part), hiszen „csak a lehetetlen dolgokért érdemes küzdeni... ami nem lehetetlen, az valahol nevetséges”, tobzódunk a Valóságban, de mi az, ami mögötte Van?

Ha már a Világban nem lehet tisztességesen élni, nem itt van-e a Világvége? Azon gondolkodtam, János jelenéseiben az Úr csapásaira miért nem eszmélnek az emberek? Miért élnek továbbra is gonosz életet? Ha jön „a fenevad, amely volt és nincs noha van, a fenevad amelynek száma emberi szám, és annak száma 666” és ez nem más mint a testi, lelki, szellemi kiüresedés száma (lásd 6 és hagyomány), a formáké, a személytelenségé (egyéniségé?)... Ha benne a Világvégeben, akkor benne a Gonoszban, és ha Benne a Gonoszban, akkor benne a Világvégeben, akkor ez a természetes, akkor nincs gonosz, hanem ez a lét a Valóság, s akkor a Jó már csak e Valóságon túl van...

Akkor nincs más Út, mint megtérni e Jóhoz, a szellemi (isteni) minőséghez annak minden következményével együtt, Tízparancsolattal, Kivonulással...

Azért előtte jó lesz, ha megházasodom...

Sípos (S) Gyula

- 4   Bartos Tibor
AZ ISKOLA TÁRSADALMASÍTÁSA
„...még szerencse, hogy pénzünk nincs, mert azzal próbálkoznánk, hiába bizonyítják gazdag országok példái, hogy az iskolán a pénz nem segít.”
- 11   **SPANYOLVIASZ**
- 12   Havas Péter
ALTERNATÍV KÖRNYEZETISMERET TANTÁRGY
- 16   ÁDÁM ÓTA ROMLIK A HELYZET
Beszélgetés Somogyi Győzővel
- 25   Márkus Péter
REGGELI TORNA
- 26   Lévai Sándor
CIGÁNY—MAGYAR TISZABÓN
*„— Nem szeretsz tanulni? — próbáltam szóra bírni a gyereket.
Az apja válaszolt helyette:— Dolgozik. Építi a házat. Nincs ideje.”*
- 35   Simor András
EGY FEKETE RINOCÉROSZ MONDJA
- 36   Széchy Ágnes
AZ ÁLLATOK TÁRSADALMI HELYZETE
- 37   Kamocsay Ildikó
ÉDENTÓL KELETRE
Az Állatkísérleteket Ellenző Orvosok frankfurti nyilatkozata és a magyarországi Zöldek véleménye
- 40   **HÚS FALJA AZ EMBERT**
- 41   Henryk Skolimowski
ÖKOLÓGIAI TUDATOSSÁG MINT AZ EVOLÚCIÓ KÖVETKEZŐ SZAKASZA
Az ökológiai tudatosság holisztikus, minőségi, spirituális, tiszteletteljes, evolúció-szemléletű és részvételi. Ezek a jellemzők egységes egészet képeznek.

48 **MÁSVILÁGKIÁLLÍTÁS**

50 **EZ VAN**
Gaia-hírek

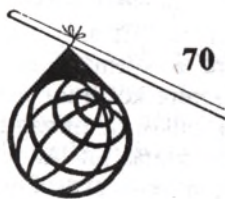

52 Tillmann J. A.
KELET ÉS NYUGAT KAPUJÁBAN
Töredékes invitáció egy Heidegger-dialógushoz

58 G. F. Schulz
SZÁMŰZETÉSBEN
Gondolatok december 24-én, Ádám és Éva napján

62 Sarah Eno-Dave Treanor
ÖSSZEJÖVETELEK — DÖNTÉSEK
Bár a szerzők lakóközösségek számára írták, mi jó szívvel ajánljuk egyesületek, bizottságok, parlamentek, diákkörök, választmányok és egyéb emberi tákolmányok figyelmébe.

70 Kilián Imre
ISTENI DESZANT
„A másik műhiba az volt, hogy még a tetőn végigcsurgó víz is aláink folyt, amit megakadályozhattunk volna, ha az alsó fólia széléit kő vagy másmilyen alátámasztással megemeljük.”

76 **TOVÁBBRA IS PÁRBESZÉDRE KÉSZEN**
Interjú Hans Künggel

77 Róczey János
A NYUGAT NEURALGIKUS PONTJA
„a nyugati társadalom az evangéliumi etikát a családban megköveteli, a politikában eltűri, a gazdaságban szigorúan tiltja.”

15 24 33 61 68 **KÖNYVEK**

MUNKATÁRSÁK

Bartos Tibor
Halász Tünde
Kilián Imre
Maurer György
Simonyi Gyula
Sípos Gyula
Tolnay Imre
Tóth Csaba

Megjelenik: Tavasszal — Nyáron — Ősszel — Télen.
Kiadja: Harmadik Part Alapítvány
H-1124 BUDAPEST Németvölgyi út 120. Tel.: 115-4430
Számlasszám: 222 - 13224

Terjeszti a Magyar Posta és számos könyvesbolt (TÉKA, Művelt Nép)
Készült az OSZK Nyomdaüzemében
Vezető: Burány Tamás

A Harmadik Part által közölt anyagok tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén értesítést vagy tiszteletpéldányt.

The materials published by the THIRD SHORE can be re-published free, without distortion of contents. The editorial board hereby asks for notice or complimentary copies in case of re-publication.

Felelős kiadó: Maurer György

ISSN: 0865-3704

Az olvasók támogatásával készült.

AZ ISKOLA TÁRSADALMASÍTÁSA

Levizsgázott az iskola. Nem csak nálunk, világszerte. Az Egyesült Államok 20–40 millió polgárának egytizede, akár egyötöde írástudatlan a derűsebb-borúsabb becslések szerint egy emberöltővel a Nagy Társadalom és iskoláztatási lehetőségek teljes egyenlőségének programja után. Nagyvállalatok már a munkatársul jelentkező diplomásokat is vizsgáztatják írás-olvasásból. Nem ok nélkül — holott az USA közoktatási költségei dinamikusabban nőttek fegyverkezési költségeinél is. Dinamizmusuk csupán az egészségügy költségnövekedéséhez mérhető, de a látszatja ennek is, annak is sovány.

A Német Szövetségi Köztársaságban egyszersmind nagy a tanárhiány és a tanári munkanélküliség. Az évről-évre készülő iskolaügyi helyzetjelentésekből személyes tragédiaként világlanak ki a feszített tantervek nyomában elburjánzó diáköngyilkosságok — akárcsak Japánban —, nemzeti tragédiaként viszont, hogy hiába voltak a majd írás-olvasás-centrikus, majd beszéd-centrikus oktatási reformok, a tanulók sem írni, sem olvasni nem tanultak meg, beszélni pedig elfelejtettek.

A gazdagabbik Németország örökös közoktatási kínjai közepette is dicsérte mindig a szegényebbeket porosz iskolamestereikért — hanem az egyesülés küszöbén hosszas vívódás után fogadta el csak a porosz iskolamesterek által kiállított bizonyítványokat. Végül mintha abban állapodtak volna meg, hogy porosz vagy nem, iskola csak rossz van és még rosszabb. Ugyanilyen megállapodás született az NDK kezdetben lelkesen fogadott szakmunkásai felől is, bár, ha csőrepedés támad a lakásban, anekdotázik a düsseldorfi ipartestület ifjúsági tagozatának elnöke, lesz kéznél matematikus, aki kiszámolja, mennyi időbe telik, amíg a lakást elönti a víz, és építész is, amelyik megmondja a helyreállítás előrelátható költségeit, és szociológus, aki a társadalmi következményeivel, valamint pszichológus, aki a lelkiakkal számol, csak vízvezeték-szerelő nem kerül sem helyben, sem a frissen szavatolt Odera-Neisse határig sehonnét. (Az anekdota amerikai változata a társasági licitálás: A mi Jimmynek matematikus! A mi Charlynk orvos! De a mi Jerrynek állása

van! — Talán ő a vízvezeték-szerelő?) Ipari tanulót pedig mézesmadzaggal sem, kötéllel se lehet fogni az NSZK-ban, még akkor sem, ha a közoktatás bölcsőtől-sírig vezető aranyútján örökösök a dugók: az eladósodott városok nem bírják se a tanár-tartást, se az iskolák javítási költségeit, és 780 ezer egyetemi férőhelyen másfél millió nyugatnémet egyetemi hallgató zsúfolódik. Végzettségben inkább megindulnak Magyarországra meg az NDK-ba, a kisdíjak meg a középiskolások pedig a Waldorf- és más alternatív magániskolákba.

Ilyesmit lobbant a szemére a brit árnyékkormány közoktatási minisztere a kormányznak: a konzervatív kabinet 21 minisztere közül 20 járattja gyermekét magániskolába, mikor az ország tanulói 95%-ának „csak” a közoktatás jut. Az egymást követő közoktatási reformok — akár a nyugati Németországban: két évfolyam nem vizsgázik ugyanabból a tananyagból — gyümölcse, hogy az angol tanárjelöltek nagyobb része Winston Churchillre, Trockijra, Graham Greenre tippel, ha a *Háború és béke* íróját kérdik tőlük, s az általános műveltséget kutató kérdésére 90%-ban ad rossz választ minden negyedik tanárjelölt. Az árnyékkormány minisztere szerint a háború óta nem volt ilyen kritikán aluli a műveltség színvonala Nagy-Britanniában.

Az európai műveltség fellegváraként tetszelgő Franciaország 16 éven felüli 44 millió polgára közül 6 millió ahhoz sem írni, sem olvasni nem tud eléggé, hogy szavazólapjának kitöltésére vállalkoznék a helyhatósági meg az országos választásokon. A szakemberek ezért csakis a televíziót okolhatják, nem a gall kultúra szentelt csarnokait.

Mind Amerika, mind Európa a japáni oktatási rendszer csodájára jár, hiszen Japán tiszteletre méltó gyártmányai között a legtisztéletreméltóbb, amelyik magukat a japánokat gyártja: az iskola. 28 milliónyian haladnak futószalagján e pillanatban. 94%-uk elvégzi a középiskolát és írástudásból vizsgázniuk már nem szükséges, bár a japáni írásjel-rendszer háromféle jelrendszerből összetett bonyodalmai közepette az is csoda, hogy az írástudás Japánban 99,7%-os, a világ országai közt a legkiemelkedőbb.

A jó nevű iskola a társadalmi emelkedés és a biztos kereset záloga Japánban. Oda bejutni azonban már jó nevű óvoda kell előbb a gyerekek — ahova bejutni ugyancsak felvételi vizsga útján lehet, mint bármilyen oktatási intézménybe. Az óvodára előkészítő előóvodába tehát már hároméves korukban kezdenek járni az egyenruhába bújtatott gyerekek. A felvételik szigorával vetteknek az iskolák év végi vizsgái, ezért a japán gyerekek 80%-a a vizsgákra előkészítő magoló-iskolát is látogatnak. S bár fizetésük szerint a pedagógusok nem a japán nemzet napszámosai, a legjobban mégis a biflázdák fizetnek tanáraiknak, s így akár az egyetemről is szipkázhatnak tanerőt. A nemzeti vizsgadrukkban élő szülők magániskolaként fizetik ezeket — hiszen mindenre készek, hogy a tudomány és gazdaság tudnivalói előtt és mindenekelőtt sajátítsák el az alkalmazkodás készségét. A sorból kilógó kezdeményezés, az alkotói önállóság nem eszménye a japán nevelésnek. „Az iskola nálunk nem fejleszti a gyermeket, hanem formába önti” — állapítja meg a tokiói tanári kamara helyettes elnöke szomorúan. S hogy gazdasági csodájuk magyarázata az iskolai nevelés lehet arra sem büszke. „Idomított fókákat nevelünk” — mondja erről. A külkereskedelmi miniszter korábbi helyettese pedig így jósol: „ha a másodosztályú robot-emberek termelésével hamarosan fel nem hagyunk, Japán összeomlik az elkövetkező évszázadban.”

Hogy az iskolaügyben sem Európa, sem Amerika, de még Japán sem szolgálhat követendő mintával, azt Li Kuan Ju szingapuri miniszterelnök ilyen okfejtéssel tárta a világ megdöbben nyilvánossága elé: Csöpp földnyelve hiába exportál többet, mint a valamikori népi demokráciák együttesen, nem tűrheti, hogy az iskolákba tömött pénznek társadalmi megtérülése ne legyen

— mert minél iskolázottabb a szingapúri állampolgár, annál kevésbé szaporodik. Az iskola tehát a legelszántabb tanulók herélője és miskálója.

Lehet az iskolának csúfosabb bukása?

Ivan Illich jezsuita, szociológus így határozza meg a bukott iskolát: „Állást teremt a tanárok számára, tekintet nélkül arra, hogy a diákok tanulnak-e tőlük valamit. Szegény szülők azért járatnák iskolába gyermeküket, hogy majd milyen papírt szereznek és mit megkeresnek az elvégzése után. Középosztálybéli szülők azért, hogy gyerekeik ne azt tanulják, amit a szegénygyerekek az utcán. Neveléstudományi kutatásokból egyre inkább kiviláglik, hogy a gyerekek a tudomásaikat pajtsaiktól, képregényekből, véletlen megfigyelések útján szerzik, bár jutnak tudásukhoz az iskolai szertartásban való több-kevesebb részvétellel is. A tanárok inkább akadályozzák, hogy a tárgyi tudáshoz jussa-

nak... Az iskola arra tanít, hogy legyen társadalmi igény iskolára, és ezzel felkészít az élettől elidegenítő intézményességre. Akik egyszer az iskola-leckét megtanulták, azok már nem tudják, hogyan fejlődhetnek tovább önállóan. Nem építenek többé kapcsolatokat, és elzártágukban kiszolgáltatottak olyan meglepetéseknek, amelyek az élet intézményesen meg nem határozott szféráiban minduntalan érhetik az embert.” Iskola-kritikai könyvének címe valójában ajánlás: *A társadalom iskolátlanítása.*

Tétele halvány körvonalazottságában is fedi mind a fogyasztói társadalmakat — ahol „az élet társadalmi és magánszféráját egyaránt fenyegeti az oktatási korrupció, a javak kötelező és versenyszerű fogyasztásának mellékterméke” —, mind a fogyasztásnak éppen nekilendülő hiánygazdaságokat, hiszen például a levegőhiány fenyegetésében rég nem legfőbb érték az ember itt sem. Holott akár beépített elévülés, akár másodrendű ipari termékek, akár keménypapír valuta, akár puha: a társadalmi befektetésre egyetlen méltó bank a gyermekbank volna. Az ipari civilizáció megoldhatatlan kérdéseire — környezet-pusztításra, egészségügyre, lakásügyre és persze az iskolaügyre — mégis talán, hátha ebből a gyermekbankból hívhatjuk le egyszer, ha még megérjük, a csattanós választ. Vagyis nem az intézményes problémák bővített újratermelésére volna szükség, hanem olyan ötletes nemzedékre, amely a gazdasági növekedésnek és intézményeinek kényszerítő koordinátái közül kibújik, és olyan friss megoldásokkal áll elő, amilyenek mitőlünk már, az a gyanúnk, nem telnek.

Miképpen lehetne ilyen gyermekbankká az iskola?

Langaléta érettségiző fiúval világgazdasági kérdéseket vitattam meg, míg szülei hazaérkezésére vártam. Később újra előkerült a fiú, és ellenőrző könyvét hozta aláírtni velem beszélgető apjának. „Tudatom a Kedves Szülővel, hogy fia igazolatlan óráinak száma 15-re emelkedett.” Restellkedőn összemosisolygunk a fiúval apjának gondterhelt feje fölött.

Közös megszegyenültségünkől kibúvót keresően gondolom el, vajon hazaírhatna-e az apának az ABC-áruház vezetője is, hol tölti fia az idejét, amíg nem náluk vásárol? Használ-e vajon az iskolának, hogy nem olyan áruház, ahova a gyerekek tudást járnak bevásárolni? Vagy csak azért nem írhat haza a boltvezető, mert a fiút az anyja naponta egy ezressel szalajtja hozzá? S ha nem, van-e szükség az iskola erkölcsi helyeslésére ahhoz, hogy a fiú, teszem azt, oroszul vagy angolul megtanuljon?

Az iskola épp olyan bután állja a kérdéseket, mint a bajszosodó fiatalember, vörösén az ellenőrzőjével. Sem ő, akinek beírtak, sem más, akinek nem írtak be, nem tanult meg az iskolában sem

oroszul, sem angolul. Igazolta-e az iskola a mulasztását? Meglehet, hogy a tanári hivatáshoz való csekély kedv oka nemcsak a csekély fizetség, hanem a csekély teljesítmény iskolába-programozottsága? Az a nyelvtanár, aki az egyetemen tanult angol irodalmat, nyelvészetet, brit és amerikai történelmet, de elkövetkező tanári életében bárhányszor ismételt osztályt, meg nem taníthatja diákjait a közmondásos vizet-kérésre, az nem csoda, ha egy idő múltán odébbáll a közoktatásból és meghirdeti magát az újságban, hogy ő egy-kettő tanít a perfektre. Gyors eredményt kell ígérnie, különben senki sem keresi fel az ezresével, és hazafria nincs kinek. Mégis mi lenne, ha a dolga végezetlen tanárt kártérítési per fenyegetné, akár hivatalból üldözés, mint a műhibát elkövetett orvost?

Ha megáll Theodore W. Schultz Nobel-díjas közgazdász tétele, hogy az emberi tőke befektetése hatásosabb, megtérülése gyorsabb a másféle tőkékéénél, az iskola alighanem a tőkepocsékolás legkiáltóbb nemzetközi színtere. Ha nemzetek jövedelme főiskolát végzettjeinek számaránya szerint alakulna, az arab országok volnának a világ leggazdagabbjai, olajuk nélkül. S ha még ideszámítjuk Li Kuan Ju miniszterelnök tételét is, hogy akikbe a nemzeti tőkét befektette, azok kihalnak, és a nevelésben a környezeti hátrány nemzeteként ismétlődik: a pocséklás nemzetpusztító. Schultz véfeménye valójában oly rossz az iskolai oktatás tökemegtérüléséről, hogy reményét a vállalati iskolákba veti, mivel azoknak a megtérülés legszorítóbb érdekük. S mintha az Egyesült Államok az utóbbi években megfogadná kitüntetett közgazdásza tanácsát: Jerryt, akinek állása van, az amerikai szülők és gyermekek egyre többre tartják.

Nem ABC-áruház tehát, hanem gyári kantine a sikeres új amerikai iskola? *I owe my soul to the company store* — énekelhetné Paul Robeson újból? Nem mintha a demokrácia diadalának tekinthetnénk a latintanár homlokára ragasztott ezrest — de a lerombolt szatócs helyén terpeszkedő ABC-áruházat sem tekintjük annak, hiszen ott nem tanulhatunk sem áru-, sem emberismeretet, drágán elcsomagoltak lévén az áruk, sietősek és begombolkoztak az emberek. A boldogtalan diák álmodik élete végéig hiábavaló megaláztatásairól vagy — bosszúból — a pénz ellenében tudást kivető iskola-automatáról, azonban csak „az emberanyag”, „az emberi tőke” sivár fogalmi készletét hánytorgatja. Elvégre sehol nem sikerült a levegő, a víz, az egészség, még a lakás piacosítása sem, miért a gyermekek születése és nevelése volna piacosítható? Vagy olyan áldozatos munka-e a tanítás, hogy szerzetesrendekre vár, mint a betegek meg az öregek ápolása?

Élethosszig tervezett duzzogásomat szakítom meg magam is most, hogy némi reménye felde-

reng iskoláink megújulásának. Mert nagy a panaszom nekem is, pedig én még nem a lila iskolát jártam, azért nem törtem székeit, nem zúztam be súlyos üvegajtaját naponta, nem hirdetem meg a falakon kedves együtteseimet festékszóró pisztollyal, hiszen én még nem éltem a kietlen beton hisztériájában sem, tanáraink még nem fejtágtókon tanulták nyomni a szöveget, a sódert, a rizsát, az egyformát, de még nem sodort a forgalom sem, és az utcán tanultam életem legfontosabb leckéit, azért nem kellett a fülembe dugott walkman-dugóval életemet kockáztatva védekezni pusztító szöveg és őrlő forgalom ellen a süketülésig. NO FUTURE helyett én még szebb jövőt kívántam, ezért a szaporulattól sem álltam el bosszúból. De meghagyom, hogy minden nemzedék bosszúja más. Apám, amikor tanárainkat már nem ismerhette személyesen, és hazafirták neki, hogy bukásra állok magyarból vagy megraktam egy társamat, aláírásához ezt fűzte: „Hívjanak rendőrt.” Én viszont, akinek apám tanultságát felrótták, már így fenyegettem fiamat: „Ha nem tanulsz, bitang, beadlak az egyetemre!” Tanult is a derék gyerek, így válhatott belőle kovácmester. Már nemzedékek nem emlegetik Alma Maternak az iskolát sem könnyesen, sem gúnyosan — s bár Ivan Illich jezsuita tanár vitriolos iskola-meghatározása ráillet volna arra is, mégsem voltak iskolájuktól annyira idegenek a régiiek, hogy ráhúzzák.

Az idegenségen kell enyhítenünk — s még szerencse, hogy pénzünk nincs, mert azzal próbálkoznánk, hiába bizonyítják gazdag országok példái, hogy az iskolán a pénz sem segít. Szerzetes tanárokat rajzolni nem lehet, új helyhatóságainknak pedig hogyan lehetne több gondjuk az iskolára, mint a nyugat-németországiaknak? Tíz perccel felkelés előtt kell megálmodnunk legszebb és legkevésbé költséges álmainkat gyorsan. Ilyeneket álmodik Könczei György közgazdász a Szeretet Közgazdaságtanáról. Magunk is ilyesmiről álmodtunk ezeken a lapokon, amikor a lengyel piac tanultságát a Szegénység Közgazdaságtanának neveztük. Itt még szerényebbek leszünk és a Szegényember Malacainak Iskoláját próbáljuk múltból és képzeletből összeábdálni.

Egyházi és közösségi iskolák emlékével együtt az iskola régi személyessége is elhalványult a köztudatban. Sok rossz emléke közt a legrosszabbat, a gyermekek fenyítését ma már senki nem hánytorgatja. Az soha vissza nem térhet, ugye. Meggondolandó mégis, hogy csak a tulajdon feleségét veri az ember, és ezt a szokást ragaszkodásának az elhálásnál hihetőbb jeleként tekinti akárhány keleti társadalom. Azok a régi szakik is kihaltak már, akik könnyesen hálálkodtak tanítómesterüknek haló porában is minden lezavart pofonért éppúgy, mint a kezükbe adott szakmáért. Az újságban inkább azt olvassuk megint, hogy a járókelők nem törődtek az utcán komiszkodó gyere-

ekkel, és a tárcaíró sóhaja, hogy bár az utcai vadidegen egy intó szó erejéig hajlandó lenne magának fogadni őket. S bár a tanítónak lenne egy pofon erejéig személyes köze a tanítványaihoz! Japánban éppenséggel a nevelői odaadás bizonyosságának tekintik ezt a pofont... Így fordul vissza képzeletünk a fogyasztói paradicsom határáról a Szegényember Malacainak Alma-melegéhez.

Hogy pedig apámnak a kelletténél nagyobb pofont nem mért le a latintanárra, annak finom mértéke volt: apám apja a latintanár apjának vaskereskedésében vásárolt. A vaskereskedőket ismerte a környék asztalossága, az ipartestület, az utca. S az iskola községi volt, vagyis a helyi adózók pénzelték, őket meg közös életlehetőségek és érdekek kötötték egy községi csokorba. Szurkolt is a község, hogy a vaskereskedő fiából latintanár válhasson, ezért a fiú tudta latintanár korára jól, hogy meg kell magát becsülnie. Hiszen a község választotta iskolájának tanári tisztébe is!

Felvidéki meg erdélyi szász és magyar iskolák ilyen iparosi-kereskedői érdekszövetség nélkül is jókora vidékeket öleltek fel — hasonlóképpen a kegyesrendi tanítóházak vagy a református kollégiumok. A kollégium az egyházkerületnél nagyobb vidékről gyűjtötte a működéséhez szükséges pénzt, sátoros ünnepeken prédikálásra és koldulásra küldött felsős *legátus uraival* és alsós mendikánsaival. Ennek a vidéknek szülöttei voltak ők is, ezért nem számítottak kódisnak, hanem a falvak életébe majd lelkésznek vagy iskolamesternek visszatérő, a messzi vidék ösztöndíján élő értelmiségi ígéretnek. S a kollégium évente kétszer „bemutatót rendezett” körútra bocsátásukkal: a presbitériumok kiszemelhettek közülük, kit válasszanak utódnak a megürülő lelkészi-tanítói hivatalba. Így történhetett, hogy a magyar-szatmári Gacsályban századok óta Gacsályi nevűek a református lelképásztorok — a Hunt-Pázmán nemzetiség elparasztosodott és nemzedékről nemzedékre értelmiséginek kiválasztott ivadécai.

Az egyházkerület elemi és középiskolái a kollégium fiókéntézetek voltak egytől egyig, s a tanítók meg is maradtak alma materük lépcsőin. A tanítás mellett végzett tudományos munkájuk szerint válogattak közülük a kollégium tantestületének mindenkori kiegészítéséhez. Az egyetemi tanszemélyzet (milyen idegen szó!) utánpótlása még később is, az állami gimnáziumok korában is így festett: végzős fiúk nem ragadhattak benn, hölgyek nem kefélték be magukat a tanszékre, hanem az egyetemi tanítás jól végzett középiskolai nevelő munkájuk és tudományos igyekezetük együttes díja volt. A kollégium könyveket a könyvtárába, tárgyakat a múzeumába hazajáró diákok útján szerzett. A harmincas években dr. Újszászy Kálmán sárospataki kollégiumi tanár kezdeményezésére vetették meg a legációba járó kollégisták kötelező néprajzi gyűjtései a neveze-

tes „faluszeminárium” alapján, később a kallódó műértékek gyűjtése a Tiszáninneri Református Gyűjtemény alapját is. A legtávolibb zugok értékei tehát tanárok és diákok együttműködésével csatolódtak vissza a tanításba.

S a tanítás valójában a tisztességen sarkallott, „hogy a diák tudatlanságát Isten ne rajtam vegye majd számon” — mint egy szebeni szász tanító vallotta a középkorban. A besztercebányai tanítói állást 1481-ben azzal pályázta meg egy Antal mester, hogy a város is eleget költött az ő iskoláztatására. Eperjesen a középkor végén a diákok postásként hordtak üzeneteket más városokba, és a tanács sarupénzt fizetett szolgálatukért. Bártfán, Pozsonyban, Körmöcbányán és Asszonypatakán (a későbbi Nagybányán) színi előadásokat rendeztek a polgároknak, amiért is a marha nyelve ingyen járt nekik a mészárosoktól. Vásár és vihar elé harangoztak, órséggel és énekléssel szolgálták meg az iskolapénzt Göncön és Visegrádon már a korai középkorban. Ami Theodore W. Schultz bökkenője — a diákok elmaradó munkája és elmaradó keresete — a középkorban városok véráramát tette egyenletessé.

A hely szülöttének elidegenedése ellen hatott akkoriban mind az iskola, mind a közösség. Jól tudták, hogy a vándorbot öregdiáknak meg iparologénynek való, nem apródnak — vagyis nem vonták össze nagyobb települések iskoláiba a kisebbek tanulóit, nem szakították el az elemi gondolatársítások, eszmélések, barátságok és érdekek zsenge szálait.

Amerikában alighanem az a választási ígérete segítette Nixont az elnöki székbe, hogy az iskolások buszoztatásának véget vet. Három éve a londoni *Times* hasábjain levelezők hosszas vitája zajlott arról, hogy a kistelepülések iskoláinak bezárása nemcsak egy-egy helység halálát okozza, hanem teljes vidékek haldoklásának kezdete. Majd egy nevelésügyi szakember elemzéséből kiderült, hogy az összevont iskola csak az állami költségvetésre nézve kedvező hatású, a gyerekekre nézve éppenséggel pusztító. 1987-ben Baden-Württemberg művelődési minisztere 80 bezárt falusi iskola újramegnyitására adott utasítást, amikor világossá vált, hogy egy-egynek működési költsége 30.000 márka évente, azonban a tanulók buszoztatásán 18.000 márka megtakarítható. Ezek az iskolák persze már nem a régi egytantermesek. Csakis alsó tagozatosok, de a négy osztályába 20 tanulónál nem kell többnek jelentkeznie ahhoz, hogy megnyissák. Együtt tanítják az I.-II. meg a III.-IV. osztályos gyerekeket, aminek az azóta eltelt két tanévben többféle hasznára derült fény. A gyerekek könnyebben szoktathatók az iskolába, nemcsak a közelsége, hanem a szülő és a tanító személyes kapcsolata miatt is persze. Nehézfejű vagy „túlkoros” gyerekek, akiket az összevont iskolákból nyomban kiségitőbe toloncoltak volna, életmag-

ra kapnak és értelmi képességeik legjavát nyújtják itt. Nem szorítanak sem a 45 perces órák, sem csengetések — versenyszellem helyett a tanulók segítőkészségének és öntevékenységének kibontakozása jellemző. Szembeötlőbb az értelmi képességek szétágazása is. Az a minisztériumi álmom, hogy az összevont iskolákban majd a differenciáltabb szakoktatás, a nyelvi laborok és tudomány ezer kis csodájának segítségével létre jön az esélyegyenlőség, ridegségbe, vandalizmusba veszett.

1976 óta 20.000-es szinten lebeg a munkanélküli pedagógusok száma az NSZK-ban. Az iskolák összevonása őket is elszakította gyökereiktől, akárcsak a gyerekeket. Városi iskolákban már a baden-württembergi visszarendeződésnél megtörtént jóval előbb, hogy a tanárképzésből keletkező lyukas órákat, sőt lyukas heteket a szülők elunták, elhagyott kocsmahelyiséget béreltek, pedagógusokat fogadtak bele és vállalták a küzdelmet a fenyegetőző tanügyi hatóságokkal meg a rendőrséggel. Az intézményességtől való szabadulás azonban a méltatlan körülmények között is olyan jó eredményekre vezetett, hogy akárhány öntevékeny iskola előbb-utóbb községi vagy állami támogatásban részesült és gyökeret vert.

Az ilyen szükségben fogant kísérletek rációfoltak arra a kimondatlan intézményi vádra is, hogy a lakótelepiek iskolái mind lerongyosodnak, mert népük gyülelése. Kiderült, hogy kocsmai iskolák szülői közösséget is teremtenek.

Való igaz azonban, hogy a gyermekek kezessé válása a szülők összezelegedésével kezdődött.

A Mümmelmannsberg elemi iskola Hamburg egyik lakómegőrző bolygóvárosának közepében ezernél több tanulót oktat. A letanításnak még sincs nyoma benne. Az osztályokban gyermekek apró csoportjai ülnek egy-egy bejáró anya körül. Az egyik magával hozta karonülő gyermekét is, az a nagyobbak tanítása közben építőkockáival játszik a sarokban. Az anyák az olvasást gyakorolják a csoportokkal. A tanítónő a legkeservesebben olvasó gyereket átvitte külön foglalkozásra egy üres tanterembe. „Az anyák nélkül nem boldogulnék — vallja meg. — A teljesítmény különbségei ijesztőek itt a lakótelepen. Az anyák állítják, hogy örömet szerez nekik a segédtanítókodás, fegyelmezővel gondjuk nincs és mind egymáshoz, mind az iskolához jóval közelebb kerülnek, mint a szülői értekezletek pofafürdőin. A tanügyi hatóság ezúttal nem állít és nem tagad — csupán annyi bizonyos, hogy kisebb osztályokat szervezni pénz híján nem tudnának, tehát megbékélnék a helyzettel. A politechnikai oktatás is a szülők, vagy a szülők ismerőseinek tevékenysége szerint szerveződik, és anyák hordják el a gyerekeket faragást, üvegfestést, babakészítést tanulni azokhoz, akik ismeretségi körükből értenek az ilyesmihez. Alsótagozatosok nagysztyálos csoportjaival nem bírna egyszál tanítónő az uszoda-látogatások so-

rán sem. A gyermekek úgy vélekednek, hogy az anyák — legalább az iskolában — nyugodtabbak a tanítóknál, ritkábban vesztik el türelmüket. Gondolható, hiszen a maguk gyereke előtt is, a másé előtt is lebógnének — de leginkább egymás előtt. Így viszont a cél egységében barátkoznak: a szülők szocializációja.

Színtere az iskola — jobb híján, mert mindenki messzi központokban keresi a pénzt és közbülső szatyor-központokból hordja haza a fogyasztani valót — se egymás munkájába, se a zsebébe, se a fogyasztási szokásaiba nem látnak bele. Aki közülük meghal, az kivált a fogyasztásból. A keresztény egyházaktól rég megtanultuk, hogy van élet a halál után. Ami nem világos, hogy a halál előtt van-e?

Etológusok szerint a területet foglaló és védő, tehát politizáló állatfajokat a kihalás veszélye soha nem fenyegette, mégpedig azért nem, mert territóriumuk — magyarán hazájuk — életkedvüket sokszorozza. Ezért betonjába holt a lila iskola meg a kék iskola futószalagja. Életet lehelni bele csakis társadalmisításával lehet.

Kinek ne hízelegne, ha fia iskolaigazgatójától nemcsak megszégyenítő üzeneteket kapna, hanem ilyen levelet is egyszer:

„Uram/Hölgyem (nem pedig Kedves Apuka vagy Anyuka, szülőállattá leminősítve)! Megállt a tudományunk. Német/matematika/történelem tanárnőnk gyesre/gyedre költözött. Ugyan kisegítene-e Kedves Fiával együtt minket is, mint e tárgy környékünkön/világszerte jólismert szakembere? Az órákra való kikérése ügyében munkahelyén szívesen eljárunk.”

Amikor a szakképzetlen pedagógusok száma az idegen nyelvek tanításával kapcsolatosan ismét megnőhet, sérelem érné-e a régi tanárembert, ha a neveléstudományban járatlan szakembert kollégájának kellene tisztelnie? A tanításra kért szülőnek még ennyi kétsége sincs. Neki a szülői tekintélyét mindenképp öregbíti, ha taníthatja gyermeke pajtásait, arról nem is szólva, hogy akárhány gyermek ilyenkor értené meg, mivel foglalkozik apja vagy anyja, és mit ér a szakmájában. A szülő-gyermeki kapcsolat is megerősödne tehát az iskolában, nemcsak a gyermekek meg a tanárok s a tanárok meg a szülők közötti.

Mi ellenvetése lehetne a munkahelynek? A munkaerő újratermelése még egy zordabb kor elvei szerint is kiterjedhetett volna a gyermeknevelésre. Hogy csupán a maga gyermekeire, azzal poszt-szocialista munkahelynek sem illő előhozakodnia. Arcpírtó dicsőség-táblák sokéves szerkesztése után látnia kell abban valami felemelőt, hogy mindannyiunk gyermekeinek tanításához éppen az ő munkatársukat szólították ki.

Egy emberöltő életéből hiányzó kép: körbeépített külvárosi udvar, közepén a vízcsap meg a ka-

nális, a konyhaajtók félfáján kalitkás csízek, mátyásmadarak, az ajtók közt kergetőző gyereksereg. Hátról a műhelyek ajtajánál is álmélkodik egy-két gyerek mindig, akik közül, ha már eleget csorgatták a taknyukat-nyálukat, a mester vagy a segéd úr kegyesen beidézett egyet tedd-ide-tedd-oda munkára. S mivel ilyen udvar épült az utcában egymás mellé akárhány, és a kocsibehajtó fölötti cégek mutatták, mit tudnak, a gyerekek a maguk udvarában meg a szomszédban, otthonuk meghitt közelségében készültek a pályaválasztásra, mígnem egy keresztapához vagy a keresztapa komájához elszegődtek inasnak.

12–13 éves korukra már — mégsem olyan korán, mint manapság. Hiszen ilyen idős korára a gyerek többnyire annyit tud apja vagy anyja holléte felől, hogy „bement a dolgozóba”. Nem állítjuk, mint az a keserű jezsuita Ivan Illich, hogy ez is az iskola műve. De mond valamit, tagadhatatlanul: „Csak a gyári társadalommal kezdődött el a „gyermekkor” termelése. Az iskolarendszer modern jelenség, akár az a gyermekkor, amelyet megtermel.” A gyári társadalom felfalta az emberséges műhelyeket, a tatógó inas-jelölteket, fel a gyermeki kíváncsiságot, az élet sokszínűségét, és utoljára magát az életet is fenyegeti. Az iskola pedig hű cinkosának bizonyult. Honnan vegyék tanulói a tapasztalatot évről évre több elvonatkoztatásához? Honnan a biztonságot, ha az iskola intézményesen ellenezte évtizedekig, hogy a gyerek ipart az apja keze alatt tanulhasson, és szűrte, nehogy a szülői házban találjon értelmiségivé válni. Így fogy a maga kenyere él, maga fejével gondolkodó gyermekorban nem tartható ember a mai napig.

A lakótelep sivárságának legfőbb oka, hogy beton jártaiban emberi életnek úgyszólván nyoma sincs a közlekedésen meg a kocsimosáson kívül. A szanálásnak nevezett békebeli szőnyegbombázásból, gyermekgyártásra tervezett bugatöketrecek építése elől elmenekültek az iparosok távolibb kertes negyedekbe, ahol műhelyt építettek mesterségükhöz.

Ki hinné, hogy a nyugat-berlini Gropiusstadt vagy a Märkischer Viertel a piac szellemében fogant, Újpalota meg Békásmegyér a tervgazdálkodásában! De bevonultunk vagy szétugrottunk mi is zokszó nélkül, nemhogy honvédelembe kezdtünk volna. Hiszen megtapasztaltuk mi a déli Európa nyüzsgését is történelmünk során. Voltak iskolás királyi városaink és voltak piacos mezővárosaink. Az idén a piacgazdaság hősét lett volna illő ünnepelnünk Mátyás királyban, aki 800 mezőváros alapításához járult hozzá uralkodása során, a királyi városok kiváltságos szűkkeblűségének tágitására. Elképzelhetjük, milyenek voltak ezek a piaci városok, ha a Balkánon is mindinkább tornyosított városok népe szeme láttára, késő éjjelekig dolgozó piaci iparos-sorokat, *csarsijá-*

kat járjuk és a hazai reformkor buzgalmában elsöpört mecsetek, fürdők, korániskolák hűvös, szőlőleveles árnyékában ott kávézunk a tanakodó, pihenő iparosokkal.

Az új városi tanácsoknak létkérdésükké lesz nálunk, hogy a város utcáiba életet leheljenek. Hogy polgárai ne hálni járjanak belé a napi ingázás végeztével. Hogy érdeklődés érdeklődést, pénz pénzt fiazzon benne. Hogy szülőttei életük apró tennivalóinak teljes láncát alakítsák lakóhelyük körül. A megfizethetetlen bérű tornyok állva maradására így van csak némi remény. A kék iskolák, zöld iskolák, szatyor-központok köré épüljenek műhelyek, ahol az iparos akár a helybér elengedésétől sarkalltan szemléltet holnapi pályaválasztóknak és jó iparossá nevel dologfogó gyerekeket.

Lakótelepeinken a Balkánból annyi maradt, hogy cipőmet levéteznék velem, ha vendégül érkezek valamelyik lakásába. Én az ilyen előszobákban sarkonfordulok. De nem tapasztaltam a Balkánon soha, hogy megérkeztemkor ágyba parancsolnák a gyermeket, mint nálunk. Sarkonfordulok és otthagynom az ilyen családokat is. Hogyhogy a gyerek rendetlen, a gyerek nem ért a szóból? Együtt csak elbánunk vele?

Nem tiltakoztam viszont, aggódtam csak, amikor a menyem karonülő unokámmal nekivágott Párizsban. Megnyugvásomra azzal a hírral tért haza, hogy se éttermekben, se bisztrókban nem bizonyult hátrányos helyzetűnek. A pincér szemrebbenés nélkül tudakolta a karonülőtől, mit parancsol, még ha rendelése nem is lehetett nagyobb cumisüvegének megmelegítésénél. Elgondolkoztatott ugyan, hogy a *gourmet* franciák étvágyát mennyire gerjeszti, ha egy ekkora gyermek nyitott szájában forgatja a törtparajt, majd mutatóujjával segíti le — nem még az átok kölkek rajcsurozása az asztalok között. Tűnődésemhez egy francia barátnőm ennyit fűzött: „Nálunk a gyerekek felnőtt-inasok.”

Így festene a gyermekek társadalmasítása.

Máskülönben a minicsalád neveli pöffeteg individualistáit, a lila és kék intézményeknek kora reggeltől kiszolgáltatót kisgyermek pedig Konrad Lorenz szerint nem jut az embernek s állatnak egyaránt oly fontos rokonszenvek és ellenszenvek — magyarán kedvesség és idegenség — beidegződésig, ebből következik általános tanácsstalansága és arányérzékének gyengesége. Gyermekek tájékozódásának a család nagyobb, de még nem idegen iskolája a nagybácsik-nagynénik és a család barátainak kifelé, de nem határtalanul bővülő köre. Teremthet ilyet a gyermeknevelés társadalmi feladata is több gyermekkel foglalkozó napközi anyákból, meghívott nép-tanítókból, szolgáltatásra éhes lakótelepek közepébe állított iparosokból, műhelyekből.

Akadnak mesterségek koronként, amelyeknek kitanulásához nemigen fűlött a foga senkinek. De az ilyen hiányszakmáknál a céhek a középkorban is enyhítették azon a szigorú szabályon, hogy apródjuk „tisztességes ágyból költ” legyen. Nem így az állami nevelőotthonok. Gondozottaikat ők nem tanították semmiféle mesterségre, mert segédmunkaerőt, betanított munkást akartak állítani a munkaerőpiacra. Holott a gondozásból kicsöpönő koldusszegény fiatalembernek egyetlen biztos reménye lehetne tisztességes helyre a társadalomban a hiányszakmája, vagyis a jó mestersége. Amíg nem iparra nevelik őket, megmarad kérdésnek, hogy valójában kevés gyerek születik-e Magyarországon, vagy több a kelletténél.

A haladás diadalmas lihegésének elültével a nagyiparhoz mért iskolás életforma megingott mindentudásában, és a haladás során rohamosan fogyasztott természeti kincsek megóvására fordult a figyelem. A nagyipari államokban fogyatkozó népesség az életkedvre mint ugyancsak pusztuló természeti kincsre tesz figyelmissé. A gyermekek korholó-fenyítő, dicsérő-csiszoló környezete ritkul faluban-városban egyaránt, és a minicsalád nem ok nélkül tart a gyermek gondjától, amióta az intézményes boldogságok csődje is nyilvánvaló.

S ha az iskolaszék úgy határoz Tokaj-Hegyalján, hogy a gyedre vonult matematikatanárnő helyett a legjobb szőlősgazdát kéri meg néptanítónak? Ha Ujpest kikaparja utolsó asztalosát, Tata az utolsó molnárját a föld alól is? Vagy ha Mecseknádasdon németül tanulnának, mint a megszállottak? Felfordulna a közoktatás? Inkább a kiscsalád-sejtek tűréshatárát tágtaná, az egymásért való áldozatvállalás természetes emberi készségét élesztgetné zsidobadságából. Az iskolareformok vegyszeres-monokultúrasságával szemben ez lenne a biogazdálkodás.

A nemzet (nemzetgazdaság, nemzeti jövedelem, nemzeti ünnep, nemzeti szín) ma már országos egységet fog össze. Az állatvilág populációja, amely a nemzetnek biológiai értelemben megfelel, nem is szaporodási egység. A *deme* az. A biológia ezt az egységnevet ókori görög városkerületek, vásárhelyek nevéből kölcsönözte emlősök olyan laza közösségéhez, amely a nagyobb populációban pajtási, baráti, nemi kapcsolatba juthat egymással. Etológusok szerint az állati meg az emberi *deme* nagysága megegyezik és együtt ingadozik 900 és 1100 között, mégpedig a találkozási hely, mondjuk a piac sűrűsége szerint. Alpesi tányák táján a *deme* lélekszáma 1100 felé, Párizs sűrűjében 900 felé hajlik. Állatok és emberek több társat keresünk tehát, ha kevés idegenhez dörzsölődünk, viszont begombolkozunk, ha nem bírjuk a gyűrődést. Bármennyire civilizáltak lehetünk, tűrésünk határos, az ingerszegénység pedig épp ott szakadhat ránk, ahová reményeink inflációja vitt: a nagyvárosban. Nem tehetünk erről,

sem reményeink, sem vidéki nagyszívűségünk, sem nagyvárosi szűkkeblűségünk felől — állati tulajdonságunk, csupán hasznosíthatjuk, ha megismertük, akár sokat kárhoztatott agresszióinkat.

Biológiai tapasztalat az is, hogy minél nagyobb a népesség *demekbe* tagoltsága, annál inkább bizakodhat megmaradásában. Egy-egy *deme* megteremti a maga génkészletét nemzedékek során át, a hibás szaporulat minimumra csökken, de a sokféleséghez is éppen elég a variációs lehetősége.

Miért is raknánk, mint az angolok kérdik, minden tojást egy kosárba, ha az evolúció értelme éppen az, hogy egy nemzet sokféle válasszal készüljön a jövő lehetséges kérdéseire? Miért jártnánk minden gyereket egyféle iskolába? Vert tábornokok azok, akiknek haditervük csak egy.

S az is hitük. Az egyiknek a kommunista, a másiknak eurokrata. Ne hánytorgassuk, hogy az egyikkel nem volt választásunk, a másikkal meg nincs. Legyen itt elég, hogy az a természeti világ, amelyet élősdí módon és kicsinylően környezetünknek nevezünk, gyenge lábon áll, aligha bírja az eurokrata haditervet. Ez csupán az ezredfordulóig 27%-os autóállomány-növekedést irányoz elő — vagyis mire Európába érnének, a bele már ki lesz gázolva. Vétek volna efféle tervnek, és csupán egynek kiszolgáltatni a következő nemzedéket.

Az összeurópai piac ígérete is egy csipet sóval élvezendő. Ha ott az idén ünnepelt Adam Smithre hivatkozva raknánk ki élelmiszereinket, úgy elvernének minket, mint a féltékeny ótestamentomiak a népek vásárát, vagy mi a KGST-piacot a szegedi Cserepes-sorról. Nem is azért, mert pestises disznót kínálnánk, vagy éppen mótelyes birkát meg marhát, mint az angolok. A beteg angol állatoknak ugyanis védett az európai piaca. A kártyát ezen a piacon már rég leosztották, ártámogatásai a vegyszeres nagyokat segítették, a kicsiket megbuktatták. A kiváló ipari termékek versenyztetése sem olyan természetes ezen a piacon, mint Japán elektronikai termékeinek agyonvámolása mutatja. Ez a piac olyan, hogy szívesen elszippant egy magyar matematikust, de füttyül a magyar *szoftver*-kínálatra.

Ha Európa élne-halna a piacért, a berlini Potsdamer Platzon meg a bécsi Mexico Platzon virággal ünnepelné a lengyeleket, románokat, oroszokat, vietnámiakat. Az európai piac azonban csupa elvonatkoztatás, elv, mint ahogy a papírpénz a pénz elve, az értékpapír az érték elve, mint ahogy a bankok, a tőzsdék, az áruházak is piacok, elvben. Valahol Frankfurtban folyamatos büntetésekkel sújtják azt az árva szatócsot, aki a keresztényi záróra idején nem zár a többiekkel. A csarsiján akkor van muzulmán fájrönt, ha az örömből kifogytak.

Ez a piac él. Nem elv. Nem elvizget, és nem állítja, hogy amit ésszel föl nem ér, azt föléri a

számítógép. Kiki teszi a magáét szerény vagy még szerényebb képességei szerint, és fűtyül a programokra.

Rossz jel, hogy a konzervatív *Frankfurter Allgemeine* jóelőre (1990. VIII. 18.) megmosolyogja készülő iskola reformunkat ezzel a címmel: ERKÖLCS AZ ÓRARENDBEN. Az erkölcs első tétele, hogy meghalni csak azért legyünk hajlandók, amiért élni is érdemes. Mi ezen a tanítaniva-

ló — ha ugyan nem hamis áldozatokra készítik gyermekeinket megint?

Ahol a demokráciát kitalálták, a görög demében, ott úgy tudták, hogy boldogan élni csakis közösségben lehet. S a boldogságot az élő piac nyüzsgésében tanulták.

Spanyolviasz

Az ökológiai nevelés nem az oktatási-nevelési folyamat része, hanem annak átfogó szemléleti módja. Nem része olyan értelemben, hogy elintézhető lenne osztályfőnöki órákon, illetve a "védjük a természetet" típusú hangzatos jelszavakkal. Az ökológiai nevelés a nevelés szemléleti minősége, amely meghatározza az oktatás és nevelés módjait.

Ma már nyilvánvaló, hogy az elmúlt évtizedek iskolai gyakorlata nehezen tartható tovább. Az ugyanis hermetikusan elzárta az iskolát a helyi társadalomtól, annak értékrendje nem, vagy csak nagyon nehezen jelenhetett meg az oktatás-nevelés folyamatában. (Tudnak-e ezen változtatni az iskolaszékek, vagy — ahogy erre már jelek most is utalnak — ezek is a „pártpolitizálás” színtereivé válnak, még nem tudni.) E gyakorlat előírta mit, mikor és hogyan kell tanítani, s amely legfeljebb frázisokban vette figyelembe a gyermek testi, lelki, szellemi igényeit. Háttérbe szorult a szomatikum, esztétikum, etikum... Az oktatást ma is az egyoldalú verbális közlés/befogadás uralja. A jelenlegi gyakorlatból fájdalmasan hiányzik az átélhetőség, megéltség, morális tartás, etikus viszonyulás, kreativitás, sokoldalúság, a természet megélése, szeretete, védelme.

Nyugodtan leírhatjuk, hogy kevés a mai iskolában az, ami közvetlen cselekvésen alapul és példaértékű (átélhető), tehát ami modellértékű és követésre ösztönző lehetne.

Mindez nem véletlen, s nem csak hazánkra jellemző. Meggyőződésem, hogy a világban zajló folyamatok szinte kényszerítően erre az útra terelik a pedagógiai gyakorlatot (is).

Jellemző például az információs technológiák elterjedése és használata. Ezek elősegíthetik (többek között) az információ mindenkihez való eljuttatását, értő feldolgozását. Ezzel szemben ezek a technikai eszközök, technológiák sokkal inkább információ-centralizálóként (s így hatalmas tényezőként), s inkább értékhorizontot célként, mint érték-közvetítő eszközként jelennek meg.

Ezt erősíti az oktatási rendszer is ezen eszközök meg gondolatlan, kritikátlan használatával, de átítélesen azzal is, hogy a tananyag leadására és visszakerdezésére épül, s nem annak komplex feldolgozására. Az újabb és újabb, egyre finomabban és mélyebben manipuláló technológiák lassan esélyt sem adnak ebben a nevelési rendszerben az egyének az ellenállásra.

Információrobbanásról beszélünk, információs kultúráról, ugyanakkor az sem világos hogy a számítógépet, a

számítógéppel, vagy a számítógépről tanítsunk-e. Az illúzió hinni, hogy az általános iskolában tanított, s gyorsan avuló programozói ismeretek segíthetik a gyereket akár az elhelyezkedésben is. A nagy cégek által gyártott felhasználói programokat viszont (pl. szövegszerkesztők) bárki egy nap alatt elsajátíthatja — előképzettség nélkül. Az iskolai számítógép leginkább a gyártó cég érdekei szolgálja, hisz új piacot nyer, ráneveli a felnövő generációkat saját gépe, programja használatára stb. Így a számítógép csak arra alkalmas, hogy elvonja a gyerek figyelmét, a játékprogramok döntő többsége primitív, olykor agresszív. Maga a programozás is a száraz, igen-nem, ok-okozati gondolkodásmódot erősíti, olyan világot teremt, amely elnyomja a gyermek intuitív készségeit, érzelmi életét szegényíti, kifejezőképességét gyengíti stb. (Hisz a mostani tananyagban is oly kevés a közvetlenül átélhető, megélhető. Ez is érzelmi elszegényedéshez, egyfajta hazug, (ir)racionális világhoz vezet, amely csak adatokban, sémákban tud gondolkodni, praxis hiányában saját érzelmeit sem kifejezni, sem kontrollálni nem tudja. A tanulók nem „janulják” meg az értékes és az értéktelen megkülönböztetését, az értékkiválasztást.

Ha azt akarjuk, hogy gyermekeink egy szebb, egészségesebb világban éljenek, a fentieket nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Sokan érzik, tudják, sejtik mindezt.

Ezért találják/találjuk fel újra (hál'Istennek) a spanyolviaszt. Szakemberek, pedagógusközösségek, szülők keresik a lehetőségeket. Próbálkoznak külföldön már bevált gyakorlat hazai adaptációjával (pl.: Waldorf-pedagógia, Rogers-iskola) és/vagy a helyi tapasztalatok hasznosításával (pl.: Templomdombi iskola), a Zöld Jövő Környezetvédelmi Központ és még sokan a felsoroltakon kívül tanfolyamokat szerveznek, szakemberekkel, kiadványokkal segítik a megújulást. Havas Péterék kísérlete (alternatív környezetvédelem tantárgy) már négy éve folyik, mások most kezdik...

Mindezt elsősorban, egymásról alig tudva, hiszen hiányzik az információs háttér, kevés a jól hasznosítható szakkönyv, stb. A cél azonban nagyjából azonos. Olyan, a természeti és társadalmi környezetébe szervesen illeszkedő iskola-közművelődési rendszer kialakítása, amely a hierarchikus kötöttségektől, „irányelvektől” mentes, nem alá-fölrendeltségre, hanem konzultatív alapon mellérendeltségre épül, hálózatszerűen. Olyan, amely lehetővé teszi a helyi társadalom beleszólását a nevelésbe, nem állami, hanem társadalmi „megrendelésre” dolgozik. Kisméretű, emberi léptékű, rugalmas és sokoldalú. Olyan iskola, ahol a gyermek sokoldalú fejlesztése és a tanár képességei állnak a középpontban. Olyan iskolai gyakorlat, ahol az intenzív tanulás játékosan, sok mozgással, szerepjátszással történik. Hang-

Havas Péter

ALTERNATÍV KÖRNYEZETISMERET TANTÁRGY

Négy budapesti iskola kisiskolásai már évek óta egy új típusú, alternatív környezetismeret tantárgyat tanulnak. A tantárgyi program lényege a gyerekek személyes tapasztalatára, attitűdjére épülő új típusú természetkép. Nem tudományos ismeretek sablonos és emészthetetlen biflázása, fogalmak kásahegyén való átrágódás. Az alternatív környezetismeret órákon a játékos természetkutatás okoz örömet az osztálynak és a tanítónak. A szavak szigorú rendjében nehezen eligazodók, az elvont és általános fogalmak jelentését felfogni sem tudók, a teljesítményszorongók is feloldódnak a cselekvés örömeiben.

A kövekkel, magvakkal való játék, a nagyítóval, hőmérővel, egyszerű mérésekkel kapcsolatos helyzetek, a természet titkainak varázsa magával ragadja a gyerekeket. Kibontakozik egy kép a természetről, amelyben a dolgok folyton változnak, ahol a kapcsolatok érzékeny egyensúlyai mozgásban tartják a világegyetemet. Feltűnik a természet szépsége és sebezhetősége, az emberek vétkei és tehetsége. Hangsúlyossá válik a személyes felelősség, az egyszerű természetvédő cselekvések felértékelődnek. Még hat évesen is sokat tehetünk a környezet épségéért, védelméért. Harmóniába olvad a külső és a belső természet: az egész világ egységes képe bontakozik ki az integrált tantárgy tanításából: amelyet majd a felsőtagozatos évek szaktárgyai bontanak szét szaktárgyi szálakra. Az alternatív környezetismeret nemcsak örömet, sok többletfeladatot is jelent a tanítóknak. A tantárgy és a tanterv sok új, szokatlan helyzet elé állítja a nevelőket. Sokféle eszköz, segédanyag is szüksé-

ges, amelyeket nem könnyű biztosítani. A tantervek hagyományos zsúfoltsága sem kedvező: a kisiskolások hagyományos padjai mozdíthatatlanok, asztallapjaik ferdek, amelyekről folytonosan lecsúsznak a tanulók eszközei. Nehéz kiscsoporttá szervezni az osztályt, átalakítani a teret. A tantermekbe nehéz betelepíteni a természetet: a gyerekek igen szeretnének kisállatokat gondozni, növényeket ápolni, ám ezekre igen nehéz helyet, időt biztosítani. A következőkben vázlatosan bemutatjuk azokat a tapasztalatokat, eljárásokat, amelyek az eredményeket és a megoldáshoz vezető utat jelentik.

Az ördög a részletekben van

Egy új típusú tantárgy hatása nemcsak eszméi, filozófiája szépségén múlik. A frázisokba csomagolt pedagógiai semmitmondás dermedtségét felválthatja az a lehetőség, amely a tanulók tevékenységét, a napi aprómunka egyszerű történéseit állítja a program középpontjába. Olyan tantervet ajánlunk, amely keretként széles választékot kínál a tanítónak. A pedagógus élhet azzal a szabadsággal, önállósággal, amellyel kiválaszthatja osztálya számára a legalkalmasabb tananyagrészt, tevékenységeket. Döntésében érvényesítheti az iskola környezeti sajátosságait, a felszereltség feltételeit, sőt, saját ízlését és érdeklődését is. Igaz, eközben teljes felelősséggel kell biztosítani a minimum követelmények teljesítését. A tantárgy tanulói nem kerülhetnek semmilyen hátrányba más iskolák, osztályok tantervét tanulókkal szemben.

---

súlyt helyez az olyan képességek/készségek kifejlesztésére, amelyek elősegítik:

a gyermek eligazodását a világban (kommunikációs képességek), a valódi információk előbányászását az információk tömegéből, az önálló kutatást, a problémamegoldó gondolkodást, a kreativitást, a beleérző (empátiás) képességek fejlődését,

és mindezzel együtt a tanulók egyoldalú leterhelése helyett a testi, lelki és szellemi fejlődésük harmonikus kibontakozását. Olyan iskolákra, mint amilyenek a ma még csak kísérletinek számító, vagy csak tervekben szereplő iskolák.

(Sípos)

Az alternatív környezetismeret tanterv maradéktalanul tartalmazza a jelenlegi állami tanterv valamennyi követelményét, sőt azt lényegesen meghaladja azért, hogy különválassza a gyerekek gondolkodási, intellektuális, valamint érzelmi, attitűdöket érintő és végül a cselekvéses képességekben megvalósuló követelményelemeket. Az alternatív környezetismeret a gyerekek és a természet kapcsolatát helyezi a tevékenységek bázisává. A gyerekek a közvetlen környezettel kerülnek kapcsolatba: ezért is fontos dolognak tartjuk azt, hogy a tantárgy tanterve helyi, aktuális legyen! A gyerekek tapasztalatai, környezetről szerzett benyomásai a lakóhelyük, iskolájuk környékéről szerveződnek. Emiatt a tantárgy akkor fejleszti igazán, ha ezeken a közvetlen környezeti sajátosságokon ismerhetik fel a környezet elemi összefüggéseit, kölcsönhatásait. A közvetlen környezetben megtanult tájékozódási és megismerési képességek később alkalmazhatók lesznek más környezetekben is.

A környezet megismerése a valóságra támaszkodik: a személyes benyomások, élmények tapasztalata evidenciaként erősíti azt a tudás-magot, amely a későbbi évek során kibontakozik. Ehhez sok cselekvési helyzetre és játékra, megismerő és vizsgálódó feladatra van szükség. A természet sokszínű világát nehéz bevenni a tanterembe: a gyerekeket gyakran kell kivinni a természetbe. A terepséták és gyakorlatok érzékenyítik a gyerekek megfigyelőképességét, emlékezetből kell felidézni a séták tanulságait, azt le kell rajzolni, el kell tudni mesélni.

A játéktól a tanulás felé

A kisiskolás az iskolába lépéskor még az óvoda embere. Lételeme a játék. Ennek szépségét, erejét felmérhetetlen jelentőségűnek tartjuk. Minden olyan pedagógiai fejtegetést, amely a játékot lebecsüli, komolytalannak tartja, elutasítunk. A gyerekek a játékaik révén kerülnek először kapcsolatba a környezettel. Az alternatív környezetismeret órákon a játéknak és a játékoságnak óriási szerepet szánunk. A játék spontaneitása, öröme, belső érzelmi fedezete szükséges, hogy a gyerekek érdeklődését és élénk kíváncsiságát folytonos lobogásban tartsa a természet iránt.

Tantárgyalkotó munkánk során számos játékot dolgoztunk ki, átvettünk és adaptáltunk a nemzetközi szakirodalomban is fellelhető természetismereti játékokat. A páros és kiscsoportos, egyéni és a teljes osztályt megmozgató szerepjátékok, szabályjátékok, funkciójátékok sokasága mellett fokozatosan és türelmesen bővülő módon jelennek meg a hagyományosan „iskolás”-típusú tevékenységek, amelyek a tanulási helyzetek felé terelik a cselekvéseket. A természet önmaga is

nyitott képeskönyv, ám az ismerkedést a valódi képeskönyvek kiteljesítik. Erre a hagyományos környezetismeret munkafüzetek kevésbé alkalmasak. Számos olyan modern szemléletű, szép kiállítású könyvet adunk a gyerekek kezébe, amelyből ismereteket szerezhetnek. Fokozatosan tanulják meg a szakkönyvek, enciklopédiák, folyóiratok és lexikonok, térképek és táblázatok használatát. Információforrásként használjuk a videofilmek részleteit, diaképeket, sajátkészítésű tablót, képgyűjteményeket. Tanulóinknak egyéniesített gyűjtőfüzetük van, amelyekben a tananyag témaköréhez illeszkedően képek, rajzok, ábrák és rövid szövegek jelzik a tanulási eredményeket.

A játékos helyzetekből kibontakoznak a tanulók társas készségei: fokozatosan megtanulnak együttműködni. Elsajátítják és gyakorolják a páros és kiscsoportos munkaformát, amely az ember igazi társas természetét tükrözi. A személytelen, arcnélküli frontális munkát kiszorítja a baráti kiscsoportok, kisközösségek világa, akik a tanév során sokáig, tartósan együttműködve — de nem összezárt kényszerűségben — óráról-órára végeznek sokféle cselekvést, tevékenységet.

Ezekben a kiscsoportokban erősítjük, formáljuk a gyerekek természethez való kapcsolatát. Kiscsoportok végeznek természetvédő, környezetvédő tevékenységeket. Gondoznak növényeket, állatokat, elkészítenek téli madáretetőt, felméri a környék természeti állapotát, felismerik a „romlás virágait”. Foglalkoznak az egészséges táplálkozás, a helyes öltözködés, testedzés, a fogápolás és szájhygiéne feladataival. Ügyelnek a környék természeti értékeire, jelzik annak pusztulását, rongálását. Beteg osztálytársaikat látogatják, elősegítik a gyógyulást. Együttesen igyekeznek elejét venni a zajártalomnak, a maguk szintjén és lehetőségeik mentén tevékenykednek a levegőszennyezés, vízszennyezés megelőzése érdekében. Környezetvédő plakátokat, tablót készítenek, életük és személyiségük részévé válik a környezetvédelem. Ebben a vonatkozásban is nevelésük legfőbb eszköze a tanító példája, modellszerű viselkedése, attitűdjei.

Az emberi tényező

Az alternatív környezetismeret sikere a tanítón — és nem csak a tanterven — múlik. Elsősorban személyes attitűdjén, környezetkultúráján. Felfogásunk szerint ezt a tantárgyat nem felsőtagozatos szaktanárok, hanem azok a tanítók tudják sikerre vinni, akik felkészülnek erre a munkára. Alaposan megismerik a tananyagot, azokat a tanulói cselekvéseket, amelyeket minden gyereknek meg kell csinálnia. Ismerniük kell az alapvető természettudományos jelenségeket, összefüggéseket, alapelveket. Környezethez, természethez alapve-

tően pozitív beállítódásúaknak, érdeklődőknek és felelős magatartásúaknak kell lenniök. Magas színvonalúan kell ismerjék a gyerekeket, az egyéni, sajátosan személyes érdeklődést, motivációt, képességeket, hogy a tanulók problémaérzékenységét, érdeklődését, játékos kedvét folytonos mozgásban tudják tartani. Az alsótagozatos nevelés csúcstechnológiájáról van szó, amelynek lényege a nevelő személyiségében, képességeiben rejlik.

A tantárgyat kidolgozó folyamat során ezért nem a dokumentumok kidolgozására helyeztük a fő hangsúlyt, hanem önmagunk és egymás formálására, a tanítók attitűdjei, természet és környezet iránti nézeteik és érzelmi viszonyulásaik alakítására. Mit sem ér az a nevelőhatás, amely szavakban, ismeretekben tudományos pontosságú, de tettekben, gesztusokban és árulkodó jelekben a környezettől, természettől elforduló vagy közömbös. Az a nevelő, aki a természetben a piszkosat, tisztátalanul veszélyes vagy a kifogyhatatlanul örökös éléskamrát, energiaforrást látja, léha és felelőtlen önzésre szoktatja a kisiskolás nemzedéket. Él még az a nézet, amely a természetben uralkodó, azt önértékéből kénye-kedve szerint átalakító és pusztító társadalmat dicsőíti. Bár fenyeget a környezetszennyezés és természetpusztítás apokalipszise, sokak szerint a bajok távoliak, bagateltek és a jelen szűk érdekeiért alá lehet rendelni a távoli jövőt. Az iskolák „rejtett tantervét”^{*} is felszínre hozza az alternatív környezetismeret tantárgy, hiszen megköveteli a nevelőktől az iskolai és osztálytermi környezetkultúrát. Ez nem lehet kampányszerű, csak folyamatos. Nem lehet prédikáló, tartalmatlan és hitelnélküli tanítás, csak a közvetlen gyakorlatra, személyes tapasztalatra épülő. Ha a gyerekek az iskolában energiapazarlást, környezetszennyező és egészséget károsító jelenségeket tapasztalnak, élénken tiltakoznak és protestálnak az etikus magatartási normák nevében. Így válik erkölcsi kérdéssé a környezethez való viszony és a nevelés őszintesége.

Az integrált természetkép

Az elemi természetismeret nem a lekicsinyített természet. Jóllehet megjelennek az órákon a fizikai, kémiai, biológiai, földrajzi és ökológiai jelenségek, ezek sajátos együttesben, társadalmi hatásaikkal együtt, életszerűen gazdag módon vizsgálhatók. Amikor a hang és a hangrezgés természetéről végzünk játékos vizsgálatokat, e jelenségekkel együtt maradnak a zajszennyezés, hallásvédelem, a zene élevezete és az emberi—állati kommunikációs ismeretek. Ha a fényről, a fény sajátosságairól nyújtunk egyszerű játékhelyzeteket a gyerekeknek, akkor a növények fényenergia szükséglete, a fényforrások eredete és technikája, a lá-

tás és fényrögzítés, képrögzítés témakörei is előkerülhetnek. A mágnesség kapcsán sokat játszunk apró mágnesekkel, ám megismerjük az iránytűt, a földmágnességet is, sőt, a mágneses zárok rejtelmeivel is foglalkozunk. A tápanyagaink eredetét és természetét kutatva felismerjük a tápláléklánc biológiai fontosságát, és ennek környezeti vonatkozásait. Vizsgálataink, apróbb kísérleteink a hétköznapi helyzetek apró csodáit és nem a bonyolult laboratóriumok világát idézik. Emberközpon-tú természetképet közvetítettünk, amikor a sokféle jelenség emberi jelentőségét kutatjuk. Ugyanakkor feltárjuk az ember helyét a világmindenség végtelen dimenzióiban, kártételeit és csodálatos felelősségét. Semmiként sem csepegtetünk rezignált pesszimizmust gyermekeinkbe. Nem csalogatjuk őket olyan csapdába, amelyben fel kell ismerniük a kiútatlanságot és a reménytelenséget. Bizakodást és cselekvési vágyat kell ébresztenünk bennük azíránt, hogy a Föld megmenthető, a természetben okozott károk és pusztítások még nem jövátételhetlenek! Az integráció a világmindenségét és a természet-társadalom szerves egységét fejezi ki abban az életkorban, amelyben a gyerekek érdeklődése a mesevilágról a valódi világ sajátosságai felé fordul.

Integrált ez a tantárgyi program olyan értelemben is, hogy a tanulók megismerési, gondolkodási és cselekvési műveleteit összekapcsolja olyan komplex tevékenységekbe, amelyek felépítése az egyes elemek gyakorlásával, majd részenkénti összeépítésével történik. Ehhez a tanító útmutatást és szabad kezét kap, hiszen ez minden gyereknél egyéni, sajátosan személyes úton történik. Nagy lehetőséget kap a differenciáló pedagógiai munka: a legtehetségesebbekkel való foglalkozásnak ugyanúgy van helye, mint a lassan, nehezen tanulókkal, akik több konkrét tapasztalást, apróbb lépésekben történő fejlesztést igényelnek.

Környezetismeret és a nemzeti azonosságtudat

Miközben a gyerekek saját környezetükön tanulják a széles környezet sajátosságait, összefüggéseit, kialakul és elmélyül bennük a kötődés, felelős vonzalom a lakóhelyi környezethez. Az ismeretek mindig élményben csomagolva kerülnek a tapasztalatba. Az alternatív környezetismeret törekszik olyan természetkép és természetszeretet

^{*} Rejtett tanterv: az iskola által nem deklarált, nem hivatalosan felvállalt, ám erősen érvényesülő hatás. Sokszor a hivatalosan tiltott vagy éppen ideológiával is díszített elvekkel ellentétesen érvényesülő realitás. Például a hétköznapi agresszió, a brutalitás, a megfélemlítés, a környezetpusztítás, az energia- és anyaggazdálkodás, a képmutatás és hazug magatartásformák burjánzása és hasonlóak.

kialakítására, amelyben a hazai táj, a magyar környezet alkotja az attitűdök bázisát. A tantárgy példaanyaga, a témakörök közvetlenül utalnak az ország tájaira, élővilágára, nyersanyagkincsére és energiahordozóira. Hazai példákon keresztül kerülnek a gyerekek tudatába a természetvédelem és környezetgazdálkodás ismeretei, a saját lakóhely és az iskolakörnyezet nyújtja az első élményeket a környezetkultúra formálásához, fejlesztéséhez. Mindezek alapján úgy véljük, a nemzeti azonosságtudat fejlődésében is fontos hatásokat biztosít ez a tantárgy.

*

Várjuk (és segítjük) az érdeklődő iskolák és tanítók jelentkezését, akik szeretnék eredményeinket részletesebben megismerni, az alternatív környezetismeret tantárgyat iskolájukban meghonosítani, kipróbálni.

Havas Péter
T.: 137-8360

KERTI VIRÁGOK

(fűrkész könyvek)
GONDOLAT,
Budapest, 1990

75,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén

HALAK

(fűrkész könyvek)
GONDOLAT,
Budapest, 1990

75,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén

Móczár László ROVARKALAUZ

(120 színes oldal)
GONDOLAT,
Budapest, 1990. 260 old.

240,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén

GONDOLATOK AZ ÖKOLÓGIAI NEVELÉSHEZ

NEHOGY AZT HIDD, hogy a jó tanár mindig többet tud, és mindig tudja a helyes választ, mindig kiegyensúlyozott és nyugodt, egyformán szereti tanulóit és nincs kedvence, elítéli a valódi érzéseit, mert így teremti jó légkört, olyan tanulási légkört terem, ami izgalmas, feldobó, ösztönző és mégis csendes, nyugodt, nem követ el hibákat, sohasem felejt el semmit... A jó tanár mindenekelőtt önmaga. És a gyerekek „judják” ezt...

Csak a jutalmazás-büntetés alternatívánál nem lehet „kedvenc” tantívány. Jutalom és büntetés, ezek „isten” fogalmak. Főlény és megkérdőjelezhetetlen tekintély — ezt sugallják. (Így persze a jó tanár — úgymond — igazságos. Mindig tudja, mikor kinek van igaza, kit kell jutalmaznia, s kit büntetni...) Mint kutyának a kockacukor, ha engedelmesen visszahozza az — általunk kiválasztott! — fát, s leül a lábunk elé. (Ennyit a gyerekek önállóságra neveléséről.)

Ezzel szemben a bábáskodás szókratészi módszere a tanár és tantívány közös felelősségére, és együttműködésükre épít. Nem belekényszerít, hanem világra hoz. Szókratész azt tanítja: mindenki képességét egyformán

„elő kell segíteni” (bábáskodni). Nem jutalom, amiből többet kap a kedvenc és kevesebbet, aki nem. A képesség a gyermeké, a módszer a tanáré... nincs min osztozkodni. Az érzelmeket viszont nem lehet letagadni, azt ugyanis megérzi minden gyerek. Szókratész korrekciós volt és nem szentvelen...

A dicséret is függővé teheti a gyermeket...

A problémát csak az tudja megoldani, akié. Ha nagyon segíteni akarsz, úgy jársz, mint az elefánt a porcelánboltban. Mire odaérsz, hogy segíts, nem lesz ki nek...

Hallgatni arany...

Csak ha elfogadod a gyermeket olyannak amilyen, akkor tud megváltozni. Az erőszakos nevelési kísérletek csak leblokkolják a másikat. Ha őszintén elfogadta őt, akkor felszabadul (a nyomás alól), s el tud mozdulni a problémájától (az általa kiküzdött megoldás felé), s csak ha ő elfogadott téged, akkor tudsz segíteni...

Minden könyvből lehet tanítani — feltéve, hogy vitaalapként és nem szentírásként kezeljük. A tankönyveknek nem a rossz, elavult ismeretanyag a legfőbb „bűnük”, hanem a pont a mondat végén. A kijelentés mód. A feltételes helyett...

És természetesen nem kell az osztályban lévő összes gyermeknek mindig ugyanazt a tárgyat tanulnia vagy ugyanazzal foglalkoznia...

(S)

Ádám óta romlik a helyzet

Beszélgetés Somogyi Győzővel

Nagy András: Amennyire fel tudjuk becsülni, a magyarországi zöldek többsége a „pragmatista” és racionalista szárnyhoz tartozik. Meghatározott, különösképpen környezetkárosító létesítmények ellen tiltakoznak, a technikai fejlődés káros mellékhatásait próbálják csökkenteni, anélkül, hogy a kritikájuk kiterjedne az ipari civilizáció egészére, vagy személyre szóló életmódbeli változásokat követelnének a rokonszenvezőktől. Te azok közé tartozol, akik nemcsak aktívan résztvesznek a gyakorlati környezet- és tájvédelemben, de az életmódjukat is fundamentális megfontolások szerint alakítják. Összefoglalnád, milyen elvek, megfontolások mozgatnak?

Somogyi Győző: Korunk minden nehézségét egy üdvtörténeti háttér előtt tudom csak elképzelni; ahol az elején áll a bűnbeesés. Az ember Isten ellen fordult, a Sátán áldozata lett, és azóta is egy világtörténeti harc folyik Isten és a Sátán birodalma között, ami az ember világában játszódik le. Bármely jelenséggel találkozom, ide próbálok meg visszavezetni.

Nagy András: Anélkül, hogy átvinném a világlátásodat és terminológiádat: milyen evilági kritériumokat, fogalmakat és gyakorlati cselekvést tudsz alkalmazni az isteni és a sátáni világ elválasztására vagy azonosítására?

Somogyi Győző: Tehát a történelemben. Valamikor a középkor végén, az újkor kezdetén — a felvilágosodással ez nyilvánvalóvá vált, a fehér ember, aki a világ lépéseinek ütemét azóta meghatározza, levált az Istentől. Kialakította a maga profán, nem vallásos, tudományos és technikai világát. Na most, ez az ördög fokozott hatalomra jutása. Visszamenőleg megértem azokat az inkvizítorokat, akik Galileinek meg akarták tiltani, sőt Kopernikusznál már összeráncolták a homlokukat; mert valóban, amikor a Föld és az ember megszűnt a Világegyetem központja lenni, akkor valami rettenetes dolog kezdődött. Ez viszont egy olyan erős folyamat volt és ez tart napjainkig, hogy szinte teljesen szétzilálta a keresztény vallás értékrendjét: sőt, a többi vallását is. Legalább látszólag ezek is háttérbe szorultak. Pedig a vallás az egyetlen olyan tökéletes rendszer, amely az ember és ember, az ember és a természet, egyáltalán, a dolgok között képes egy olyan rendet megszervezni, ami károsodás nélkül továbbvihető, tehát nem pusztítja el a részeit. Ahol rend van, ahol a

jó és a rossz, a hamis és az igaz el vannak választva egymástól. A kultúra és művészet, általában a humán értékek mind a vallásból származnak, a vallásra vezethetők vissza, és ahogy elmetszik az idevezető gyökereiket, akkor el is sorvadnak, illetve embertelenné, és gyakran sátánivá válnak. És úgy látom, hogy van egy harc az emberi, a valósi eredetű emberi és természeti rend, illetve a sátáni eredetű, művi világ között. Az utóbbi világnak nagyon jó propaganda-eszközei vannak. A történelmet technikai fejlődéstörténeté egyszerűsítette. Földi paradicsomot ígért, hogy rabul ejtse az emberek agyát és érzékeit. A technikai civilizáció teljes győzelmet aratott — és a világot a katasztrófa szélére sodorta: lásd ökológiai katasztrófa, atom-megsemmisülés kilátása, a többi katasztrófáról: a pszichológiai, a magánéleti, a művészeti és egyéb kis katasztrófákról nem is beszélve. A 60-as évekre egy olyan fordulóponthoz jutott el a világ, amikor már csak a másik, hagyományos értékrendhez való visszatérés mentheti meg. És ez a gondolat felütötte a fejét a semmiből. A Római Klub jelentéseit, a Mária-jelenéseket, az olyan mozgalmakat, mint a hippizmus, a zöld mozgalom, a vallásos és nemzeti megújulás, vagy akár még a néptánc és a kézműves mozgalom is — úgy látom, hogy ezek az ördög által visszaszorított emberi világrendnek a megnyilvánulásai és felerősődései.

Nagy András: Két megjegyzés. Sokan tartják úgy, hogy az értékek elvesztése, a hanyatlás nem a reneszánszsal, hanem akkor kezdődött, amikor az egyház összefonódott az állami hierarchiával, tehát a későrómai időkben, Nagy Konstantinnal. A másik: az inkvizíciót mint a Jó afféle utóvédharcát említetted. Ez a világi olvasók számára némi magyarázatot igényel.

Fényi Tibor: Úgy fejezted ki, hogy összevonták szemöldöküket.

Somogyi Győző: A Rossz kezdetét nem lehet meghatározni. Ádám beleharapott az almába, azóta romlik a helyzet. Az való igaz, hogy a vallásos világkép épp ellenkezője a modern fejlődés-hitnek. A fejlődés-hit azt tanítja, hogy kezdetben primitívek voltunk és azóta egyre jobb és jobb minden.

A vallásos világkép viszont mindig egy régi aranykorra utal vissza, és ahhoz képest elfajzottnak látja a változásunkat. Ilyen értelemben a konstantinusi fordulat is csak ártott az emberiségnek. De ez nem volt olyan végzetes ballépés, ahogy egyes egyháztörténeti munkák beállítják.

A beszélgetés 1986-ban készült az akkor még szamizdat „Beszélő” számára, de ott végül is nem jelent meg.

Igazából már Szent Péternél és Szent Pálnál elkezdődik a zavar. Jézus isteni bölcsességével tudta, ha emberek kezére adja ezt az ügyet, akkor ebből ez lesz, ami lett. Az egyház és a vallás a középkori állapotában természetesen nagyon gyarló képződmény, de ha összehasonlítjuk azokkal a képződményekkel, amelyeket a modern kor Isten és egyház nélkül alkotott, akkor ég és föld. Azért az egyházban, még legrosszabb helyzetekben is, valóban emberség, morál, erkölcs volt jelen. Tudták, mi a jó és mi a rossz; nem nevezték a jót rossznak és a rosszat jónak. Na most, az inkvizíció, mint az egyháztörténet legsötétebb fejezete. Ehhez tudni kell, hogy maga a hírhedt spanyol inkvizíció egy spanyol állami intézmény volt, amelyet az állam uralma alatt álló területeken alkalmaztak. Nincs rá mentség. De mégis, az inkvizíció összes áldozata, amelyet a történelem folyamán ejtett, eltörpül egy Sztálin vagy Hitler egyetlen évi áldozat-listája mellett. Arról nem is beszélve, hogy a modern kor másodlagos vagy járulékos veszteségeit, például az autóbalesetben elhalálozottakat vagy a rákos betegek szenvedéseit nem is írják fel a veszteséglistára. Tehát az egyháznak a bűneit, hibáit ismerve is azt kell mondanom, hogy annál tökéletesebbet eddig nem találtak ki, mint a vallás.

Fényi Tibor: Az egyház bűneit és a vallás tökéletességét mondd. Azt gondolom, hogy az egyház és a vallás két eléggé különálló dolog.

Somogyi Győző: Elvben különálló. Mégis, az ember a vallást csak közösségben bírja megélni. A magánvallás a modern kornak a képzeménye. Az ember társas lény. Csak közösségi formában tudjuk a vallást megélni, ez pedig valamilyen egyházat eredményez.

Nagy András: Az elmondottakból az is következhetnék, hogy adjunk minél több hatalmat az egyháznak, hogy minél előbb és minél inkább érvényesíthesse az akaratát. Ezzel szemben Te nem az egyház hatalmáról, hanem kis csoportok kezdeményezéseiről, csíraszerű képződményekről beszélsz.

Somogyi Győző: A középkorban az volt a zeniális, hogy a lelki és a világi hatalmat elválasztották. Mint Jézus mondotta: az én országom nem e világból való, az Isten országát földi körülmények között megvalósítani nem lehet. Tehát földi paradicsomot az egyház nem ígérhet, ehhez nincs joga, és ha ilyet próbál megvalósítani, abból hóbortos, szektáriánus borzalmak jönnek ki. Tehát nagyon bölcsen szétválasztották az egyházi és a világi szférát. Nem szabad az egyháznak átadni a feladatot, hogy tessék, kormányozza az államot, és ha ezzel mégis megkísértenék, akkor nem szabad átvenni. Mert az egyháznak, amire van jogosítványa és képessége, például az iskolák, kórházak, egyesületek, könyvkiadás, annyit szabad magánál tartani. Ezek 1948-ig a kezében voltak, és ezeket üdvösnek is tartanám, ha az egyház visszakapná. És nagyon örülök, hogy most alakul ez az apácarend. Bár csak még huszonöt alakulna. Tehát ez volna hirtelen elsőgélyként kívánatos.

Nagy András: Nem biztos, hogy erről érdemes beszélni, de eszembe jutott a felszabadítási teológia, amely mindenképpen különös vegyülete a katolicizmusnak és modernizmusnak.

Somogyi Győző: Kezdetben ez nagyon szimpatikus volt nekem. Camilo Torres atyáról például mindent elolvastam, amit tudtam. Még lelkes előadást is tartottam róla, emlékszem. De aztán rájöttem, hogy itt a Sátán csapdájába esett néhány

jószándékú pap. Mert valójában ők a marxista világhatalmi törekvések eszközeivé váltak, akár akarták, akár nem. Latin-Amerikában megindult egy forradalmi folyamat, amely azonban, akár-hogy is nézzük, Moszkvából ered, Kubán keresztül. Ahol megvalósult az az eszme, hogy a maradi, feudális viszonyokat a szocializmussal váltsák fel, pontosan az ismert menetrend lépett be; lásd Kuba, lásd Nicaragua. Hiába akartak ők mást, mint ahogyan valószínű, hogy szegény Guevara sem azt akarta, ami azután Kubában lett, csak az lett, ami lehetett. Az Egyház elítélte ezt a teológiát, mint ahogy elítélte ezt a kiváló nicaraguai költő-papot, Ernesto Cardenal-t is. Nem a közvetlen politikai akció a kereszténység útja! Hanem inkább az olyan akció, mint Teréz anyáé, aki itt is volt nemrég Magyarországon. Vagy Ivan Illich-nek a működése.

Most a környezetvédelmi dolgokhoz még annyit kell megjegyezni, hogy maga az egyház is mélyen át van itatva a modern eszmékkel. Van egy olyan nézet, hogy a szabadművészet mélyen be van épülve a magasabb egyházi vezetésbe, és hogy ezt az egész technikai civilizációt tulajdonképpen szabadművés páholyok irányítják.

Hogy ez most igaz-e, én nem tudom. Mindenestre a modern eszmék, a haladás, a fejlődésgondolat, a szocializmus mint ideál a második vatikáni zsinat óta mélyen benne vannak a keresztény gondolkodásban. És például a környezetvédők is készpénznek tekintik, hogy Isten az embernek átadta a Világot: „hajtsátok uralmatok alá a földet!” Minden az emberért van; az ember kedve szerint bánhat az állatokkal, az ásványokkal, a növényekkel, és legfeljebb azt helytelenítik, hogy ennek a gyakorlatnak az eredménye most már az ember ellen fordul. Tehát az, hogy például a baromfiakat gyárakban kínozzák és vágóhidakon aprítják, ez önmagában nem rossz, csak legfeljebb az, hogy az onnan kifolyó lé megszenyeezi az ivóvizet.

Na most, biztos, hogy a Bibliában egy másféle szellem van. Sajnos az egész Biblia-magyarázatra visszahat ez a modernista felfogás. Ebből a szempontból megvizsgáltam a Bibliát, és ott igenis az van, hogy az ember nem ura a teremtésnek, hanem csak sáfárja. Számptalan ilyen példabeszéd van, hogy például elmegy a gazda, átadja a szolgájának a birtokot és utána felelősségre vonja, hogyan gazdálkodott vele. Ez azt jelenti, hogy az ember felelős a növények, az állatok, az egész Kozmosz állagáért és nemcsak egymásért vagyunk felelősek. A disznó nem azért van, hogy nekünk kolbással szolgáljon. És noha a bűnbeesés következtében mi az életünket most másként nem tudjuk fenntartani, minthogy ölünk nap mint nap, de ezt a bűn tudatával tegyük és a lehető legkevesebbet ölünk! Amíg erre a gondolatra el nem jut a

környezetvédelem, addig hatástalan és igazi fordulatot elérni nem tud.

Nagy András: Nem lehetséges, hogy ezt az egység-gondolatot és magatartást nemcsak a keresztény hit, hanem valamilyen pantheizmus is meghozhatja? A másik kérdés, hogy a mondottakat a kereszténységre korlátozod, vagy a többi nagy világvallást egyenértékűnek tartod ebből a szempontból?

Somogyi Győző: Egy pantheista filozófia nem helyettesítheti a vallást; ezt alkalmatlannak tartom. A teozófia, a steinerizmus, a ma is burjánzó gnosztikus irányzatok mind spekuláción és közmegegyezésen alapulnak, és valahol mindig bakot lőnek. Viszont a nagy világvallások és a régi, archaikus hagyományok a helyes úton járnak. Például a kínai kultúra évezredekig képes volt méltó keretet nyújtani az emberi életnek. A kereszténységet Jézus Krisztus személyével tartom többnek a többinél, tehát ha mondjuk az Iszlám elfogadná Jézus Krisztus személyét, akkor az csak javára válhatna. Nem a kereszténységbe akarom beolvasztani a többi vallást, hanem Jézus Krisztus személyével tenném őket gazdagabbá.

Nagy András: Nem is úgy gondolom, hogy érték szerint rangsoroljuk a vallásokat, hanem csak annyiból, hogy egy környezettel harmonikus civilizációval egyeztethetők-e?

Somogyi Győző: Minden vallás létrehozott egy olyan civilizációs alapot, amelyik nem öngyilkos, hanem szépen megújítva a természeti erőforrásokat, használja. Ahol az ember nem mint a természet gyilkosa vagy zsarnoka, hanem mint annak gondozója, Isten munkatársa van jelen benne. Na most, épp ez a szerencsétlen európai vagy fehér civilizáció jutott oda, hogy nemcsak a saját világ-részét, hanem az egész Földet el akarja pusztítani. Ezért nagyon sokszor a Bibliát és a keresztény vallást okolják, mondván ez az egész onnan ered, hogy „hajtsátok uralmatok alá a Földet!”, kimutatván, hogy a természettudományok a keresztény talajon nőttek ki. Ezzel szemben én azt mondom, ez nem így van, hanem pontosan a keresztény és bibliai alapról letért fehér ember bokrosodott meg. Valahol a Felvilágosodás tájékán szabadult el ez a dolog, és nekünk nem a hindu vagy taoista hithez, hanem a keresztény valláshoz kell visszatérnünk ahhoz, hogy a dolgokat rendbe tegyük. Nem tartom megoldásnak, ha a felszínen Krishnához vagy Sivához csatlakozunk, hanem a saját kútfontokhoz kell megtérnünk.

Nagy András: Ma már a környezetrongálás egyetemes, függetlenül az eredettől. Egy indiai ember a saját bráhmánista vagy buddhista kútfontjához forduljon, vagy a fordulat is egyetemes pályákon megy végbe?

Somogyi Győző: A saját vallása megtanítja őt, hogy mit kell csinálni. Ne vegye át tőlünk ezt a sok hülyeséget! Őket mindegyiküket a fehér em-

ber rontotta meg, azáltal, hogy őt majmolják. Afrika a legjobb példa. 1960-ban úgy ünnepeltünk, hogy ez Afrika éve. És ugyanettől az évtől fogva a pokol szabadult el Afrikában. A jó kis hagyományos gyarmatosítás még nem tudta szétrombolni ott ezeket az értékrendeket, de a modern tudományos és technikai eszközök, sokszor jószándékú segítséggel, befejezték a művet. Ebben az egyházi missziók is résztvesznek és sok misszió alig csinál mást, mint „Entwicklungshilfe” aktivitást fejt ki. Megtanítja őket a gépet kezelni, kidobja a faékét és traktort hoz helyette — valójában a jó helyett a rosszra tanítja őket.

Fényi Tibor: Az olvasó ebből azt veszi ki, hogy elveted azt is, ami a technikának az eredménye. Azt mondhatják, Entwicklungshilfe nélkül nem 2 millió, hanem 12 millió ember halna éhen.

Somogyi Győző: Nem vagyok elég tájékozott, de úgy hiszem, ez a tartós éhínség a Szahel-övezetben épp a technika következménye. Felborították az ottani hagyományos gazdasági rendet, az erdők nagy részét kiirtották...

Fényi Tibor: Amikor a görög civilizációban a kecskepásztorok lelegettetik a hegyoldalakat és máig ható kopárságot idéznek elő, ez nem azt illusztrálja, hogy már a technikai civilizáció előtt is volt precedens hatalmas környezetpusztításokra?

Somogyi Győző: Ismétlem, amióta Ádám az almába harapott, azóta csak rosszat csinálunk. De itt is az történt, hogy egy új civilizáció, nevezetesen a hellén, behatolt egy területre, és az ottani nagyon törékeny kultúrát felborította. Egyébként éhínségek mindig is voltak, lesznek, és ezekkel az archaikus kultúrákkal, amelyeket én úgy magasztalok, együttjár az éhínség. Több csecsemő hal meg, járványok pusztítják az embereket. De ezek szabályozó szelepek is voltak, épp azért, hogy ne szaporodjon a lakosság túl azon, amit az a terület elbír. És az a véleményem, sokkal természetesebb és humánusabb szabályozása ez a dolgoknak, mint amit a mostani modell kínál. Ezt a magam számára is mondom: inkább éljek csak harminc vagy negyven évig, de ezalatt szívjak jó levegőt, éljek szerető családi és egyházi körben, ha meghalok, a gyermekeim vagy a szüleim keblén haljak meg, ne csövekkel az orromban, hantoljanak el annak rendje és módja szerint... Ezek a kultúrák a halált az élet részeként tudták elhelyezni. A modern civilizáció azzal hitegeti az embert, hogy a szenvedést, a halált, az éhínséget kiiktatja, ennek érdekében rendezi át az egész világot. De az eredmény az, hogy akár rövid az élet, akár hosszú, mindenképpen nyomorulttá válik. Tehát azt mondom, vállalni kellene a visszatérést, ha ezzel együtt egy csomó betegséget, bajt is visszakupunk. Most ez látszik a kisebbik rossznak. Nyilván ha átéltem volna a középkorban egy pestisjárványt, akkor másképpen mondanám ezt, kiabálnék a modern gyógyszer vagy segítség után. De most ta-

pasztalom, hogy a modern kor akkor is, ha nincs háború, nincs pestisjárvány, akkor is szörnyű. A mindennapi élet, a csúcsforgalom, a dili és egyebek. Egy járványt a vallásos ember mint büntetést a bűneinkért, el képes fogadni. És egyébként az akkori lakosság túl tudta élni a járványokat. És ami nem lényegtelen: az egész ökológiai környezet pedig nagy megtisztulásként vette ezeket az emberi katasztrófákat. Utána — mint mondják — a sok hullától dúsabban termett a föld, óriási szaporulat következett, bizonyos genetikai kiválasztódás is kísérte. A mostani, modern kor a betegek és a gyengék életben tartásával pont a kontraszelekción erősíti, miközben egészséges gyermekek millióit gyilkolja meg az anyaméhben.

Nagy András: Ha jól értem, egy ciklikus, önmegújító, öntisztító világot állítasz szembe egy halmozódó, táguló képlettel, és lehetségesnek is tartod az előbbi megvalósítását.

Somogyi Győző: De hozzátevé, hogy a modern világ nemcsak halmozza a rosszat, de már nem is képes önerőből kijavítani a hibáit. Az egyenesvonalú fejlődés dogmája arra kényszeríti, hogy a hibát ne kijavítsa, hanem túllépje. A tudományos és technikai világnézet görcsös erővel ragaszkodik ehhez az úthoz; azt mondja, az a baj, hogy nem elég gyors a fejlődés; fel kell gyorsítani, az majd megoldja ezeket a gondokat. Pedig kutyaharapást szűrivel nem lehet gyógyítani.

A keresztény és zsidó vallásban a megtérés szó azt jelenti, hogy egyhelyben visszafordulni, sarkonfordulni. Ez a tékozló fiú, aki megfordul és visszatér az atyai házba. Ez az emberiség számára a megoldás. És ez jelenti azt is, hogy térjünk vissza a még fellelhető hagyományokhoz. Ezeket fel kell eleveníteni, restaurálni a különböző archaikus társadalmi és kulturális formációkat. És ahol ilyen látok, annak mindig örülök, mert egy megtérési folyamat részeként üdvözlöm. Megint említtem a zöld mozgalmat, a biokertészetet, a népítánc mozgalmat, a kézművességet. A különféle vallási kisközösségek megújulásait. Ebben a szemléletben tudom ezeket egy kalap alá venni, és tulajdonképpen az ellenzék tevékenységét is ilyennek látom, és csak mint ilyen értékelem.

Nagy András: Bizonyára nem gondolod, hogy ezek a kismozgalmak hirtelen elsöprő erővé válnak, vagy másként, az emberiség tékozló fiú módjára hirtelen hátat fordít a technikai civilizáció egészének. Mi a véleményed a közbülső megoldásokról, a szelíd technikák kereséséről, a káros hatások műszaki kompenzációjáról, az alternatív pályák kilátásairól stb.?

Somogyi Győző: Ezt mind nagyon jónak tartom. Ha a napelemhez nem kell még nagyobb háttérpar és ha kidobják, nem lesz még mérgezőbb, mint az elődei, akkor csak üdvözölni tudom. Az ilyen környezetkímélő találmányokat jónak tartom. Persze, ha a szelíd technikák csak a

totális tudományos és technikai rendszer részeként kapnak helyet, akkor ez nem megoldás. Hiszen már ötven éve úgy festik a jövőt, hogy egy szkafanderrel a fejünkön fogunk repkedni az űrben, és ez lesz a jó. Ha ebben a világban a szelíd technika csak játékként szerepel, például feltaláljuk a biciklikerekkel hajtható nylon-repülőgépet, akkor nem jutottunk messzire. Mert a technika, még a szelíd sem, nem kielégítő út az ember számára. Ennél visszább kell mennünk. Vissza az állatokhoz, a növényekhez, a természethez. Egy művi környezet, akkor is, ha napelem táplálja, akkor is, ha a motor nem szennyez, rossz az embernek.

Na most, a mozgalmakról. Úgy képzelem, hogy ezek mint a fű elszaporodnak, az emberiség szívét valahogyan meghódítják. Ennek a technikai világhatalomnak igen gyors összeomlására számítok. Az összes nagybirodalom így dőlt össze, lásd a bibliai kép az agyaglábú óriásról... Elindul a hegytetőről egy kicsi kavics és ledönti a birodalmat. Ilyen kicsi kavicsoknak látom én ezeket a kezdeményeket, amelyek azonban holtbiztosra mennek... Kivéve, ha Isten úgy határozott, hogy a világ most elpusztul. Sosem lehet kizárni, hogy több megújulás már nem lesz, ezt már nem heverjük ki, Isten ezen az úton kívánja a Végítéletet elhozni. De igen hamar egy nagyon gyors és gyökeres fordulat kell hogy bekövetkezzen, ha élni akarunk. Persze, a szűkítő emberi szívem igazából azt szeretné, ha lassan, szinte észrevétlenül épülnének le a bajok; egyszer csak tisztább lenne a levegő, kevesebb az autó, megjelenének a kis ösvérek... Száz év múlva minden helyreállna. Sajnos, nem hiszem, hogy ez így lehet.

Nagy András: Csak az érem egyik oldala, hogy kapzsiságunk, fogyasztásvágyunk, falánkságunk hajtja előre a növekedést. A másik, hogy sok antropológus, biológus szerint maga az ember, sőt, a főemlős-féle fajtaszerűen agresszív, ragadozásra és háborúzásra hajlamos. Tehát ezért is megy előre a technicizmus, illetve ezért sem lehet megállítani.

Somogyi Győző: Ez igaz, egy fenevad az ember, de a vallások teljesítménye éppen az, hogy ezt a vadságot ritualizálni tudják. Például, hogy ne ebbe az önpusztító terjeszkedésbe, hanem táncba, művészetekbe, kézművességbe, pepecselésekbe ölje bele az energiáját. Mert a modern kor, amellett, hogy a technika terén telhetetlen, más dolgokban iszonyúan igénytelen. A tárgyaink kidolgozottsága, a ruháink, díszek olyan primitívek, ócskák, szemetek, hogy egy természeti ember nem venne fel ilyen vackokat. Az ember energiáit jóra is és rosszra is lehet fordítani, csak át kell rendezni őket a jó oldalra. Nem arról van szó tehát, hogy vissza kell fognunk magunkat.

A háborút teljesen kiiktatni nem lehet. De a primitív kultúrákban, vagy akár a középkorban,

és minden archaikus kultúrában a háborút nagyrészt ritualizálni tudják. Olyan mértékben, hogy a ceremóniákban és egyéb céciókban az agresszivitás nagy része felszívódik.

Fényi Tibor: Te végül is művész vagy, grafikus és festő. Te a saját művészetedben felhasználod mindazt a művészi tudást és tapasztalatot, ami a világtörténelem során felgyűlt. Ez áll a művészi technikára is. Ugyanezt a Sátán művének tartod, ha a fizikában, a valódi technikában stb. történik.

Somogyi Győző: Az ismeretek felgyűjtése önmagában nem baj. Az archaikus kultúrákban van egy fék, hogy egy technikát vagy eljárást csak annyiban szabad használni, amennyiben ez egyetemesen jó, és rossz mellékhatásai nincsenek. Európa itt vesztette el a féket, amikor minden ismeretet rögtön alkalmazott. Aprópénzre váltott. A kínaiakra most azt mondjuk, hogy azért nem használták a puskaport — holott ismerték —, mert hülyék voltak, vagy szervezetlenek voltak.

Valójában azért nem, mert be volt építve a kultúrájukba, hogy ezt nem szabad! A keresztény vallás is tele van ilyen tabukkal. Csak a modern ember ezen túltette magát. A legtöbb ökológiai katasztrófa abból származik, amikor tüstént alkalmaznak egy találmányt.

Térjünk vissza a művészetre. A művészetben nincs fejlődés. Tehát én nem tudom alkalmazni az egyiptomi művészet vívmányait, mert az csak az egyiptomi vallásban és élethelyzetben érvényes. Ha ezt próbálnám majmolni, akkor nevetségessé válnék. Nem is tudnám, mert én ma élek és európai vagyok. Csak azokat a tapasztalatokat tudom felhasználni, amelyek szervesen az én kultúrámból következnek. Egyébként, persze mint művészettörténet és mint tanulság a rendelkezésemre áll a régi művészet. Ilyen a technikatörténet is. Mert lásd: Feltaláltak egy csomó ragyogó, újfajta szintetikus festéket. Gyönyörű, világító színek, és kiderül, hogy ötven év múlva teljesen elveszíti a színét, vagy megeszi a hordozóanyagát. Úgyhogy még itt is arra a tanulságra jutottam, hogy csak évszázadosan kipróbált anyagokat szabad használni. Most sorban újra kiadják a középkori anyag-tankönyveket, és ezt tanítják a főiskolákon.

Fényi Tibor: Meddig léphetsz vissza, hol tudod megvonni azt a határt, ameddig vissza lehet menni. A középkorig, vagy még tovább?

Somogyi Győző: Valójában Ádám elé kéne visszalépnünk. A Krisztusba vetett hit és Krisztus követése tulajdonképpen ezt ígéri. De a gyakorlatban behatárolja az, hogy én európai vagyok, magyar ember vagyok. Ugyanis teljesen ismeretlen utakat nem tűzhetek ki magam elé. Az, hogy el kell merülni az inka kultúrában, itt, nálunk nem lehet program. Számomra azért a középkor a centrum, mert itt, ahol ülök, alattam ez van. Ez a mi múltunk, a mi örökségünk, amiből meríthetünk, ez a saját kutunk a kert közepén. De per-

sze, amennyi a pogány, ősmagyar hagyományokból fennmaradt, azt is nagyon értékesnek látom.

Nagy András: Itt már vitatkoznék. A nagy kihívás a tényleges életfeltételeink, a környezetünk megmentése. Hited szerint errefelé a valláson és a nagy archaikus kultúrhagyományokon keresztül vezet az út. Ez az utóbbi viszont már hobbi-mozgalom. Reggel valaki lehet főmérnök vagy vezérezredes, este pedig amatőr sámán vagy rovásfró.

Somogyi Győző: Nehezen tudom elképzelni, hogy valaki napközben számítógépet nyomogat, este meg sámánkodik. Persze, a dolgok össze vannak zavarodva. De ha valaki végiggondolja a dolgokat, akkor választásra kényszerül. És ez előbb-utóbb elviszi a nemzeti múlt megértéséhez, vagy ahhoz, hogy egészséges életformát válasszon, egészséges gyerekeket akarjon és megértse, honnan jönnek ennek az akadályai.

Nagy András: Ebben még nincs semmilyen garancia az expanzív, agresszív világképpel szemben. Sőt, ez a nacionalizmussal általában együtt jár. Az előbb arról beszéltünk, hogy a nagy vallások ez ellen valamilyen rituális formát, ceremóniát tudnak felvonultatni. Most önmagában az, hogy valamilyen hitnélküli, historikus kultuszformát felveszek, valami historikusan régebbi ruhába öltözök, még nem szelidít meg. Például a nyilasok is pont ezt a kultikus színjátékot játszották.

Somogyi Győző: Ez jó példa, mert tényleg úgy van, ha ez egy vallásba nincs beépítve, akkor zabolátlan, ördögi formákat ölt. Tehát az ősmagyar hagyományokat is csak a keresztény hagyományba beépítve, azok szűrőjén keresztül nézve látom elfogadásra méltónak, mert valószínű, hogy ez a pogány ősvallás is a maga idején egy teljes értékű rendet kínált, ami az ilyen nyilasszerű baromságokat kiszűrte magából. De ezt a vallást üldözték, ez eltűnt, és csak az elemeit tudjuk összeszedni. Ez nem egy élő dolog. A kereszténység élő, ma is funkcionál világ; csak be kell menni a sarki templomba és máris ott vagyunk.

Nagy András: A nagyobb probléma, hogy az sem látszik, hogy a magyar hagyományok egyszerű, evilági ápolása önmagában ellentétes lenne a tudományos-technikai civilizáció világképével. Sem az nem látszik, hogy ez önmagában megtehetően azt az értékvilágot, amire egy környezetmentő mozgalom támaszkodhat.

Somogyi Győző: A vallás tanításából az következik, hogy a nemzetek, népek, kultúrák sokasága az Isten akaratából van. A különböző népek és kultúrák sokaságában Isten ugyanúgy gyönyörködik, mint ahogy a füvek és állatfajok sokaságában. A felé haladunk, hogy egy drappszínű emberiség lesz, ami angolul fog beszélni, és megszűnnek a népek és a helyi kultúrák. Ezzel szembeszegülni az emberiség javát szolgálja. Mint ahogy óvni kell a bálnákat is a kihalástól. Mert minél több állat-

faj van, az emberiség számára annyi életlehetőség nyílik, most vagy a jövőben.

Ugyanígy, ahány nemzet és nemzeti hagyomány, annyifajta életrecept, lehetőség és megoldási mód az emberiség közös tapasztalata részére. Tehát szembeszegülni a mostani egységesítő, nemzetköziesítő áramlattal üdvös és szép dolog. Nekem mint magyarnak az a dolgom, hogy átadjam a nekem jutó hagyományrészt. Mert ez beletartozik a kultúrjavak körébe és felelős vagyok érte. Át kell adnom az utódaimnak, illetve az emberiségnek. Természetesen ugyanúgy fáj a szívem az afrikai törzsekért vagy az indiánokért, akiket éppen most pusztítanak el — de mi ezért vagyunk felelősek.

A nemzet az én számomra mint kultúra létezik elsősorban. És ennyiben az emberiség közérdeke, hogy ezt megőrizzük. Ezenkívül a magyar kultúrát és nemzetiséget sikerült az Egyházzal mint egyetemességgel összhangba hozni. Ez egyáltalán nincs ellentétben, összefér. Ez egy kiváló recept. Ehelyett a kommunisták egy másfajta nemzetköziesítést próbáltak behozni, amely a nemzet felszámolását és a helyi kultúra kiirtását vette célba. De külön elmélet nélkül ugyanerre törekszik a kapitalista demokráciák rendszere is, ezzel az ömlesztett amerikai kultúrával. Itt úgy érzem, hogy két pogány közt egy hazáért kell küzdeni.

Nagy András: Arra mit mondanál, ha egy nemzetileg elkötelezett militáns ember azt mondja neked, hogy a nemzet nagysága egyenlő a nemzet gazdagságával, ez utóbbi pedig a nemzet technikai kapacitásával, potenciáljával. Mert, ugye, itt az a tapasztalat, hogy a technikai civilizáció jó részt a nemzeti államok egymással való versengésének vagy háborúzásának köszönheti magát. Durvábban mondom: mit válaszolnál, ha azt mondaná, Te ezzel a szelidített, archaikus, nővényevő nemzet-képpel gyengíted azt a nemzetet, aminek a nagyságát, hagyományait őrizni szeretnéd?

Somogyi Győző: Erre azt válaszolnám, hogy hamis logika, mert a nemzet az az emberi lények és szívek sokaságából és ezek jólétéből áll. Nem pedig az őket körülvevő tárgyakból. Jelenleg éppen azt mutatja a történelem, hogy ez a gazdasági fejlődés és gazdagodás minden civilizált, fehér nemzetet a kihalás felé taszított. Nemcsak a magyart; az összes európai és észak-amerikai nemzetet. A népesség ezekben stagnál, a genetikai összetétel romlik, és Amerikától Németországig a népesség növekedését csak a bevándorlás hozza.

Nagy András: Amire az ellenfeled azt mondaná, hogy ez a kevés fehér is le tud igazni hatalmas színes tömegeket, és ez nem másnak, mint a technikának köszönhető. Lehet, mondaná, hogy ez nem erkölcsös, de mégiscsak az egyetlen menekülés a fehéreknek.

Somogyi Győző: A pusztá leigázás, amellet, hogy rossz és bűnös, még nem is terjeszti ki igazából a nemzetet. A hódítás nem jelenti, hogy a hódító valóban birtokba tudja venni a zsákmányát. Erre a régi mongol birodalom a legjobb példa, amely hatalmas területeket hódított meg, de belakni és valóban birtokba venni nem tudta. És a mongol ma egy másfél milliós nép. A nemzet java a szaporodásban és a testi-lelki jó állapotban van, nem pedig a terjeszkedésben vagy az anyagi javakban való bővelkedésben. Azt mondom, ez keservesen vissza fog ütni a mostani gazdag népekre. Ezt némileg most elleplezi az a szív- és agyablás, amit a bevándorlással csinálnak.

Nagy András: Most nemzeti hagyományokról, vállalkozásokról beszéltünk. De az, amit környezettel harmonikus életformának, mozgalomnak minősítünk, nemzetközi jelenség. Tehát a Te legközelebbi elvtársaid vagy zöldtársaid valószínűleg nem Magyarországon, hanem Bécsben, Stuttgartban, Frankfurtban vagy Stockholmban élnek. Hogyan hozod közös nevezőre a zöld és a magyar törekvéseidet?

Somogyi Győző: Én azt képzelem, hogy mindenki a saját háza előtt seperjen, és a saját fészket tegye rendbe először. Ez kölcsönösen javára szolgál mindenkinek. A kapcsolat persze jó, minden olyan ember és nép testvér és barát, aki nem akar bennünket tönkretenni.

Nem hiszem, hogy ez a nemzeti feléledés — ami egyébként az egész világon tapasztalható, etnikai reneszánszról is beszélnek — más felé mutatna. Tulajdonképpen ugyanaz: az emberiség felüti a fejét és kihúzza a derekát, a gépek uralmát megelőgelvén. A kapcsolatot viszont valóban csak a teológiai, üdvtörténeti magyarázaton keresztül tudom létrehozni: tehát ez is, az is Isten akarata. Azt képzelem, hogy egy lengyel katolikus lelkes lengyel, egy Fülöp-szigeteki katolikus lelkes filippino, körülbelül ugyanezekkel a szövegekkel. És egy jó nemzetközi Zöld-fesztivált én nem tudnék heavy metal-zenével elképzelni; hanem ott szelíd ír népzene vagy magyar néptánc vagy hasonló váltanak egymást.

Nagy András: Bizonyára nem tiltakozol, ha álláspontodat konzervatívnak nevezük. Ugyanakkor a nemzetközi zöld mozgalmak és aktivisták túlnyomóan baloldaliak vagy a baloldaltól elszármazott emberekből állnak. Hogyan tudod összhangba hozni ezeket az ellentéteket, illetve hol vonod meg a határt?

Somogyi Győző: Sok ilyenfajta zölddel barátkozom és vitatkozom. Ez ahhoz hasonló, mint amikor a gyereket megpróbál az ember a származására figyelmeztetni. Azt hiszem, nálunk egy helyes ösztön nyilvánult meg, de korunk félrevezető ideáljai, eszméi és tanításai miatt még dadog, nem találta meg a maga formáját. Egyébként, sajnos, konzervatívnak azért nem mondhatom ma-

gamat, mert lassan nincs már mit konzerválni. Az ellenzék helyesen mondja, hogy nálunk a kommunisták a konzervatívok, akik a jelenlegi helyzetet akarják fenntartani. Magamat inkább valamilyen rekonstrukciós gondolkodásúnak nevezném. Mert ma már helyreállítani, nem pedig megőrizni kell a régi rendet. Például parasztság már nincs; azt teljesen újjá kell építeni. Egyébként nem sért engem a konzervatív megjelölés, bár csak volna mit megőrizni! A helyesebb szó tehát mindenképpen a rekonstrukció. Ez lehet a jelszó, ezt szeretném valahogy megvalósítani.

Fényi Tibor: A keresztény tanítás szerint az ember a bűnbeesés által elveszítette esélyét a tökéletességre. A történelem a Te értelmezésed szerint folyamatos romlás. Akkor honnét a remény és a bizalom, hogy a dolgok újból jóra fordulnak és a világ újra a tökéletesség felé vehet irányt?

Somogyi Győző: Az Ószövetségben és az Újszövetségben is ott van, hogy legyetek tökéletek, mint a ti Mennyei Atyátok! A bűnbeesés a megváltással együtt érvényes. Tehát a katolikus ember optimizmusát a krisztusi megváltásból meríti. A Sátán uralma csak látszólagos; vagyis reális, mert a földi történelem, a megromlott történelem reális. De valójában mindig felsül a Sátán, az utolsó szót mindig a Megváltó mondja ki. A történelem hullámokban hanyatlott; tehát voltak jobb és rosszabb korszakok. Például Magyarországon 1750 és 1848 között. Levonva azt, hogy esetleg én ezt idealizálom, akkor is, ez egy szép és jó korszak volt. Előtte sokkal rosszabb időszak volt például a török hódoltság, az állandó háborúkkal, néppusztulással, járványokkal. Ha tehát a történelemben ilyen hullámzások vannak, akkor az is lehetséges, hogy a mostani, nagyon rossz korszak után egy jobb következik. Azt ugyan nem hiszem, hogy a Duna vize valaha is olyan tiszta lesz, mint 1750-ben volt, vagy annyi hal lesz a Tiszában, mint akkoriban, de a mostanihoz képest kisebb javulással is meg lennének elégedve. Vagy például azt, hogy a magyar lakosságnak a 80%-a kisparaszt vagy kézműves legyen, ezt nyilván sosem fogjuk elérni. De már pár százalék is számít, sokszor már egy jobb szomszédság is azt hozza, hogy az ember a Paradicsomban érzi magát. Aki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli.

Nagy András: Nyilván számolsz vele, hogy az elmondottak szenttörténeti részét sokan nem tudják elfogadni vagy átérzeni, megérteni. Köznapi formában, az egyén számára milyen utat javasolsz: mit tegyen, hogyan éljen?

Somogyi Győző: Erre megvalósult példákat hozok fel. Ezekben a keresztény bázisközösségekben ma is megvalósították, hogy a család: sok gyerek, családi élet, csak a férfi dolgozik, akkor is, ha nagyon keveset keres. A közösség tagjai segítik egymást, ruhákkal és lelkiakkal. Részletes receptnek a Bibliát ajánlom. Annyit le lehet szögez-

ni, hogy olyan magánéletet éljünk, amely nem árt másoknak. Például egy átlagos autós iszonyúan sokat árt másoknak. Épp ezért, ha valaki nem eből él, vagy más okból nincs rászorulva a használatára, ne tartson autót.

Nagy András: Azt lehet tapasztalni köznapi szinten, hogy az emberek nagy többsége a technikai civilizáció összes áldását és kényelmét is akarja, ugyanakkor romantikus vágyakat és nosztalgiaikat táplál a természet, az érintetlen, az archaikus iránt. Hogy lehet ezt a csomót szétvágni?

Somogyi Győző: Itt is az egyes, megtörtént példából kell kiindulni. Tudok embereket, akik elajándékozták vagy kidobták a televíziójukat. Vagy eladták az autójukat. Ezek az eredményt közvetlenül érzik a családi légkör megjavulásában. Csak másodsorban azon, hogy ennyivel is kevesebb autót füstöl, hiszen helyette most más vezet az autót. Minél több technikai eszközzel tudunk lemondani, annál jobb; magunknak is, meg az emberiségnek is.

Nagy András: Mit gondolsz, a nem hívó ember előtt milyen utak nyílnak meg, hogy az aszkézisért valamivel kárpótolja magát. Mivel neki az aszkézis nem érték.

Somogyi Győző: Szerintem ez vallási hit nélkül is belátható. Próbálja ki! És azt is könnyű belátni, hogy az önmérséklet a környezetre nézve csak jó lehet. Csak nehezebb akkor, ha ez nincs egy általános világképpel összhangba hozva. Ezért szerencsésebb, ha valaki vallási alapon mond le valamiről.

Nagy András: El tudsz-e képzelni nem hívók számára is összetartó, vagy adott esetben vigasztaló közösséget?

Somogyi Győző: Nem tudok elképzelni. Ha tudnék, talán én sem lennék vallásos. A vallás szükséges, mert az az egyetlen olyan teljes értékű világmagyarázat, amely minden élethelyzetre ad útmutatást. De ettől eltekintve, pusztán belátás alapján is le lehet mondani a Trabantról, mert bűdös és veszélyes. Vagy hogy a gyaloglás egészséges. De ezek mindig csak korlátozott célok; teljes összhangot csak vallási alapon tudok elképzelni.

Nagy András: A tapasztalat is azt mutatja, hogy a nem hívó közösségek egy-egy meghatározott célra szerveződnek.

Somogyi Győző: És ennyiben hatásosabbak is lehetnek, mert nem korlátozza őket ez a sok rituális és egyéb tilalom. De hosszú távon a vallási szerveződés azt jelenti, hogy egy csomó hibát elkerülsz. Mivel több ezer éves tapasztalat van az ember háta mögött.

Nagy András: Kicsit eltértünk a kérdéstől. Tehát: a nem vallási alapon létrejövő alternatív közösségekben milyen fantáziát látsz, milyen esélyeik vannak stb.?

Somogyi Győző: Azért merek véleményt mondani, mert magam is próbáltam; saját tapasztalataim vannak. Ezek úgy szólnak, hogy vallásos gyökér és alap nélkül ezek a kezdeményezések rövidéletűek és félrevisznek. Valójában a kommuna az elveszett családot keresi, és akkor életképes, ha a nagycsaládot találja meg újra. Márpedig a család egy vallásos alapú intézmény és hierarchikus is ráadásul. Tehát azt mondom, hogy a hagyományos családot találom a legkisebb tökéletes emberi intézménynek. A maguk módján a szerzetesrendek is ezt utánozzák. Azok a közösségek jók, amelyek ezt találják meg. Ehhez szükséges a vallásos alap. Ha eredetileg nincs meg, utólag pótolandó.

Nagy András: Azt mondog, ha egy kommunát valamilyen leszűkített cél hoz össze, és ez vezérli, tehát nem akar teljességre törekedni, akkor is gyors vereségre ítéltetett?

Somogyi Győző: Átélttem egy pár ilyen alternatív, zöld kommunának a felbomlását. Részben idegbaj, részben szerelmi bonyodalmak, és gyűlölködések; a gyerekek szerteszét szóródása. Ezért azt mondom, hogy igen. Rövid távra a szép cél és a lelkesedés mozgathatja őket, de ezekre a problémákra csak vallásos alapon lehet kielégítő választ adni.

Fényi Tibor: A magyar klérusról, különösen a felsőbb egyházi vezetésről gyakran mondják, hogy ultrakonzervatív, vagy legalábbis erősen konzervatív. Te azt mondtad, azért nem vagy konzervatív, mert nincs mit konzerválni. Mit gondolsz erről a szóhasználatról: valójában konzervatív-e a magyar papság?

Somogyi Győző: Ez egy nagyon sokértelmű fogalom. Előbb azt fogadtuk el, hogy a kommunista hatalom a konzervatív, mert a meglévő állapotot próbálja fenntartani. Most a magyar klérus két értelemben konzervatív. Az egyik az, hogy ő most már kialakított egy modus vivendit ezzel a kommunista rendszerrel. A rendszer biztosítja azt a kis szerény, megszokott barokk pompát, meg a mini-hatalmat, Nyugatról behozott Mercit, s ehhez ragaszkodik. És fél minden újítástól, akár a bázisközösségek felől jön, akár máshonnan. Egyszer tehát így konzervatív. De konzervatív egy mélyebb értelemben is: hogy e rendszer előtti szisztémában él. Ez főleg az idősebb papokra áll, és Magyarországon a papság átlagos életkora 70 év körül van. Tehát tulajdonképpen egy háború előtti világban él, gondolkodik; ezt a kommunizmust mint egy jégesőt elfogadta, beépítette, de valójában sem ennek a hatásaival, sem az ezzel szembeni szükséges lépésekkel és lehetőségekkel nem foglalkozik, hanem végzi a litániákat és a lelkipásztori munkát. Ez az utóbbi konzervativizmus nekem nagyon imponál; ennél jobbat nem is tehet.

Ez a temetési szobrocska az ősi hanivák (agyagtárgyak) korszakából való, majomfejet ábrázol, antropomorf jelzésekkel. E szobrok nagy jelentőségűek — a kontinensről jövő más vallási hatások előtti — legősibb japán hiedelmek fejlődésének meghatározása szempontjából, mindezekelőtt azért, mert összefüggésben állnak az állatokban ábrázolt szellemek, kamik ősi, ugyanakkor azonban az ősök kamijainak kultuszával is; és azért is, mert a hiedelmek szinte teljesen a temetési kultuszokhoz látszanak kapcsolódni.

SINTOIZMUS

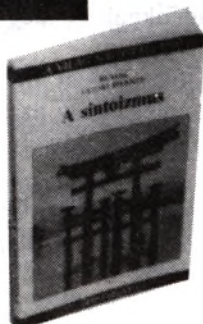
E kötettel útjára indul a milánói Rizolli Kiadó vallástörténeti sorozata (A Világ nagy vallásai). A könyv a japánok ősi vallását, annak történetét, leglényegesebb mondanivalóját és kultikus rendjét mutatja be, mégpedig gazdag és szép illusztrációs anyag, valamint áttekintő táblázatok, kronológia és egyéb kiegészítő szöveg kíséretében.

Bhikkhu Satori Bhante
A SINTOIZMUS

Fordította: Kéri Elemér
GONDOLAT Budapest,
1990. 100 old.

120,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén

JELEK KÖNYVE

„Minden jel csak a maga környezetében egyértelmű. Az üres kör az okkult szövegekben a tűz, az alkimista számára a timsó, a gépkocsivezetőnek a »behajtani tilos« egyik jele. Ha egy keresztet rajzolunk alája, feltűnik Venus istennő szimbóluma (♀), mely azonban a naptárban péntek, a biológiában nőstény, az alkímiában réz jelentésű. A horogkereszt Indiában a napot jelképezte, a 20. század Európájában a sötétséget.”

Rudolf Koch
JELEK KÖNYVE

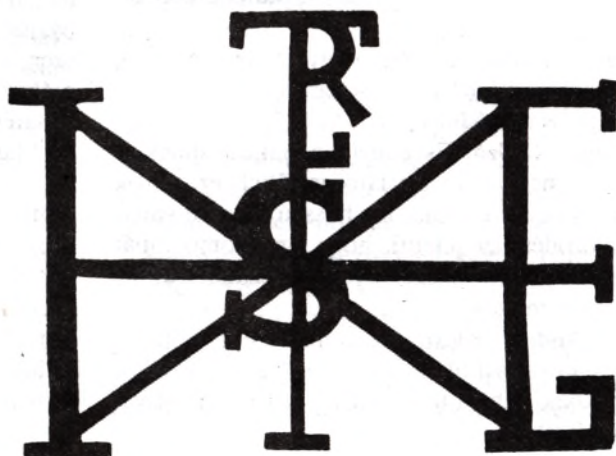
Fordította: Szentkuty Pál
(reprint kiadás)
GONDOLAT, Budapest,
1990. 104 old.

250,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén

Szent István
monogramja.
Megfejtése:
Stephanus Rex

Márkus Péter

Reggeli torna

Gyakorlat indul: egy, kettő, három.

*Álljunk a sarkunkra,
Kezeinket emeljük magastartásba és
Nyújtsuk ki az ég felé;
Tekintetünket emeljük utána.
A megszólaló zene hangjaira végezzünk
Háromszázhatvan fokos fordulatokat magunk körül.*

*A talpraállást követően lépünk ki,
Gerincünket tartsuk egyenesen.
Támadóállást nehéz gyakorlatokra számítva,
Vagy egyensúlyvesztés esetén se vegyünk fel.*

*Vigyázzunk, hogy a végzett gyakorlatok nehézsége
Ne legyen csekély, de ne is terjedjen túl
Teljesítőképességünk határain.*

*A zenével akkor is próbáljunk összhangba kerülni,
Ha netán ismeretlen, vagy nem a kedvenc slágerünk.
A mozdulatokat ne előbb vagy később,
Hanem pontosan időben tegyük meg.
Legyünk bármilyen mozdulatra készen,
Kezünket sohase tegyük csípőre.*

*Ne idegenkedjünk az új gyakorlatoktól,
Ha ezt megszokjuk, egyre könnyebb lesz újat tanulni.
Ellenkező esetben csak a helybenjárást,
Vagy a körbenjárást gyakorolnánk.*

*Rövid idő után ne lankadjunk,
Vegyünk erőt magunkon.
A kicsinyes panaszokat tegyük félre.*

*Legjobb, ha nem az erő megszerzéséért,
Végezzük a gyakorlatokat, hanem
A torna kedvéért.*

*Akkor a teher fokozatosan eltűnik.
Ezzel együtt ne a jövő óra gyakorlatain tündödjünk
Vagy a múlt hibáin keseregjünk.*

*A mai óra gyakorlatait akarjuk jól csinálni;
Így tornázunk igazán a jövőnek.
Mai tornánknak vége,
Váljék egészségünkre!*

CIGÁNY - MAGYAR TISZABÓN

Többször kapott az ITDK * bíráló megjegyzést amiatt, hogy olyan településeken szervezünk Nyári Egyetemet, ahol a helyi társadalomban nem érett meg, nem fogalmazódott meg ennek igénye.

Az érvelésnél ilyenkor rendszerint elhangzott szlogen — mármint várható fogadtatásunkat illetően — „Persze lejötték az okosok Pestről, s ők akarják nekünk megmondani...” stb., s elhangzottak a minősítő jelzők is: „ez a paternalizmus”, „értelmiségi fontoskodás”.

Nem firtatnám a dolgot, de Bíró András is pedzett ilyesmit, s régebben Siklaky Pistától, Maurer Gyuritól és Kemény Bercitől is elhangzott ilyen, vagy ehhez hasonló vélekedés.

Mivel mindegyiküket sokra tartom, csak halkán fogalmazom meg az ellenvéleményt, s kérem, próbálják meg — előítélet nélkül — újragondolni velem ennek az állításnak igazát vagy támadhatóságát.

Persze azt elismerem, hogy a látványos eredmény, a bő termés betakarítása szempontjából nem közömbös, hogy a magvak jól előkészített termőtalajba hullanak-e? De azt nem fogadom el, hogy ahol ez nem adott, ott nincs mit keresni.

Ott például a talajelőkészítéssel kell foglalkozni.

Egyáltalán mit kell érteni azon, hogy a helyi társadalomban megéri-e az igény valamire vagy sem? S kikből áll a helyi társadalom? A település minden polgárából vagy a többségből? S milyen jelei, megnyilvánulásai lehetnek annak, hogy valamilyen igény megéri? Netán a helyi társadalom transzparenssekkel felvonnulva követeli a nyári egyetem megszervezését?

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést az 1990-es tiszabői Nyári Egyetem céljai és eseményei tükrében, s talán kiderül, hogy a helyi társadalom fogadóképes volt-e arra, amit odavittünk, amit — a helyi vezetőkkel egyetértve — elültetni szándékoztunk?

„Ó” bácsi anekdotája

Érkezésünk másnapján, hétfőn délelőtt nyakunkba vettük a falut, hogy azokkal az objektumokkal ismerkedjünk, melyek a Nyári Egyetem helyszínei lesznek — így a Tanácsházát, a templomot, a Kultúrházat, a Falusegítő Szolgálat házát — vagy azokat, amelyeknek szolgáltatásait ott tartózkodásunk idején igénybe óhajtottuk venni, nevezetesen: a kocsmát, a postát és az ABC-t.

Laza csoportokban sétálgatva épp a postát elhagyva az ABC-hez érkeztünk, amikor „Ó” bácsi — egy javakorabeli, szikár természetű, dús de rövidre nyírt őszes üstököt viselő, élénkszemű magyar megszólított:

— Maguk vándorszínészek?

— Nem. A nyári egyetemre jöttünk ide — mondtam —, tud róla valamit?

Mintha a kérdést meg sem hallotta volna vagy mintha az arra adandó válasznál sokkal fontosabb közlendője lenne, folytatta:

— Tudják, itt sok a cigány, s minden családban sok a gyerek. Egy gyerektelen házaspár — mert hogy nekik nem lehetett — örökbe akart fogadni egy gyereket, s megkereste a tanácselnököt, hogy ajánljon nekik egy családot.

Gyakorlott anekdotázó benyomását keltette bennem az öreg, s a sztorit — amibe belekezdett — fordulatosan, s úgy adta elő, mintha nem először mesélné el.

— Szóval — folytatta — az elnök ajánlott is egy családot, 15 gyerekük volt, el is kísérte a házaspárt a házhoz, ahol laktak, s mondja a cigánynak, hogy miért jöttek. Akkor a cigány meg a felesége sorba is állították mind a tizenöt gyereket, úgy álltak ott, mint az orgona sípjai.

S azt mondja akkor a gyerektelen a cigánynak:

— Örökbe fogadnánk egy gyerekét, mert, hogy nekünk nincs, maguknak meg sok van! Mondjuk ezt a kisfiút.

— Ezt nem adhatjuk — így a cigány —, ez olyan apás, hogy meg is halna, ha nem lennék vele!

* Interdiszciplináris Tudományos Diákkör

A hetvenes évek végén Lévai Sándor báb- és díszlettervező által tető alá hozott „független szerveződés”, amely a nyolcvanas évtizedben türes-akadályozás határmezsgyéjén egyensúlyozva az életforma mozgalmak táptalajául szolgált, szellemi műhelyként alternatív társadalmi modelleken dolgozott, nyári táboraiban és íeaházában pedig a polgári nyilvánosságot alapozgatta.

Kapcs.: Lévai Sándor 1089 Bp. Mező Imre út 55/57.

— Akkor ezt a szépszemű kislányt — mutat a gyerektelen feleség az egyik lányocskára.

— Ezt se engedhetjük — húzza magához az anyja — ez olyan anyás, meghalna nélkülem.

A történet eddig a pontig szinte megható, s a cigányokról közismert gyerekszeretet olyan folytatást sugall, hogy a házaspár gyerek nélkül fog távozni. De a fordulat rafináltan meglepő:

— Akkor hát melyiket adnák? — kérdi szinte egyszerűen a férfi és felesége.

— Ezt a legénykét, ez nagyon szófogadó! — mondja a cigány.

— Szófogadó?

— Az hát — erősítgeti — vagy három éve nagyon megmérgeztetett, mondom neki: B... meg az anyád! Hát nem szótfogadott? Ez a legkisebb már tőle van — mutat a sor végén álló porontyra.

S meg sem várva, hogy a „produkció” milyen fogadtatásra talál a hallgatóság körében, fejéhez emelt kézzel köszönt és elballagott.

Mit üzent nekünk „Ó” bácsi ezzel a „jó sztorival”? Jópofáskodni akart? Vagy informálni a tudatlan messzirőljött idegent, hogy „ezek” úgy csinálják a gyereket, hogy a vérfertőzéstől sem riadnak vissza?

Mindebből semmi nem derült ki, mert a két hét alatt nem találkoztunk többet.

De ebből az egy találkozásból is kiderült, hogy: „Ó” bácsi nem tartozik a falu azon polgárai közé, akikben megfogalmazódott volna az igény, hogy nyári egyetemen országos hírű előadók a magyar és cigány népesség békés egymásmellettéléséről papoljanak neki, vagy más falubélinek.

Tiszabóti, az 50-es években az úgynevezett „szerep nélküli” települések közé sorolták be. Ennek következtében — többek között — csökkent a munkalehetőség és megindult a népesség elvándorlása. Az üresen maradt házakba — erőszakosan — cigány családokat telepítettek be, mondván: a magyarok majd „megnevelik” őket. Ez a kényszerű szomszédság természetesen nem csökkentette, ellenkezőleg, fokozta a feszültséget.

A helybéli cigányoknál az ősi cigány kultúra nyomait sem tudták felfedezni, az ott lakók a cigány nyelvet nem beszélik!

Adott tehát egy 2000 lelkes település, ahol a lakosság több mint fele cigány, ahol a magyar népesség előregedését és a cigányok gyors ütemű szaporodását érzékeltetően mutatja az a 80-20%-os arány, ami néhány iskolai osztályban, az utóbbiak javára létrejött.

Adott a településen a mindkét népességet egyformán sújtó halmozottan hátrányos helyzet, aminek legfőbb oka a munkanélküliség.

Adott a magyar és cigány lakosok szegregációja. Nem a település szerkezetében elfoglalt helyüket illetően, hiszen a cigány és magyar porták szinte periodikusan váltják egymást! S a népesség mégis szegregálódik. A magyarok és cigányok ugyanis nem érintkeznek, hacsak kényszerűségből nem: az iskolában, a buszon, a tanácsházán, az üzletekben, a templomban. De szabad elhatározásukból, például a kultúrházban nem! Ott két hét alatt magyarral csak a személyzet tagjaival találkoztunk.

S adott a falu „előljárósága”, élén a tanácselnökkel, aki

S az is nagy valószínűséggel megállapítható, hogy a helyi vezetők nem kérték ki „Ó” bácsi véleményét a nyári egyetem megrendezése felől.

Találkozások

Másnap szomorú kötelesség szólított Pestre, egy kollégánkat temettük.

A rá következő nap reggelén vonattal-busszal megérkeztem a tiszabói elágazáshoz, s onnan gyalog indultam a falu felé.

Velem együtt szállt le a buszról négy cigány, s ők is arrafelé vették az útjukat. Az egyik — vékonyka lány — préselt műanyagvirágokból „kötött” rikító koszorút lóbált a kezében.

— Temetésre mennek? — szólítottam meg őket.

— Oda. — válaszolt az egyik férfi.

— Rokon volt?

— Nem. Magyar. A szomszédunk. Jóba voltunk, rendes ember volt.

— Ilyen is van, hogy magyarok, meg cigányok jóban vannak?

— Van hát! Nem volt nekünk semmi bajunk egymással, amíg ott laktunk.

— Miért, most hol laknak?

— Fegyverekre mentünk. Tiszabón nincs munka! Nincs itt semmi, csak az a szép Tisza. Azt sajnáltam is itthagyni!

— S ott jobb?

— Legalább van munkánk. Én a hűtőknél dolgozom, a feleségem meg — mutat a koszorút lóbáló lányka felé — a Vasedénynél.

---

a tanári katedrát cserélte fel a tanácsi íróasztallal, adott az iskolaigazgató és a Falusegítő Szolgálat vezetője — mindketten pedagógus feleséggel —, akik odaköltöztek, hogy csak a leginkább meghatározó személyiségeket említsem.

A centrumban vitathatatlanul a tanácselnök áll — s nemcsak pozíciója, sokkal inkább képességei, adottságai miatt — hiszen a többieket is ő vonzotta maga köré, s állította őket pályára.

S ezek a körök újabakkal szaporodnak. Részben azokkal a szimpatizáns helybéliekkel, akik megérezték ennek a koncentrált, a jó irányba való elmozdulás ígérését magában rejtő energiának kisugárzását — s akiknek áldozatos munkája nélkül se a Faluház, se a Kultúrház nem lenne működőképes — részben más odatelepülőkkel, hiszen újabb pedagógus — az igazgató egyik barátja — is tiszabói lakos lett.

S feltűntek az elliptikus pályán mozgó, együttműködő teamek is.

Az egyikhez egy szociológus és tanítványai tartoznak, akik tudományos igényességgel rajzolták meg a falu szociográfiáját.

A másik olyan — rendelőből, laboratóriumból és orvosi szolgálati lakásból álló — bázis, amit az Egészségügyi Világszervezet szándékozik felépíteni és egy odatelepülő francia orvossal — s feltehetően hazaiakból toborzott személyzettel — működtetni.

A harmadik az ITDK nyári egyeteme — hogy ne legyünk szerénytelenek —, ami/akik két hét alatt megkísérelték felpezsdíteni a településen élő gyermek és felnőtt társadalom tagjait.

— Kislánynak néztem. Hány éves?
— Tizenkilenc múltam — feleli —, most nem-
rég házasodtunk össze, eddig csak úgy együtt él-
tünk.
— Maga sem lehet sokkal több — fordulok a
férjhez.
— Nem sokkal. Huszonhárom vagyok, de már
leszázálekoltak. Csak fél tudóm van. Kisgyerek
koromban hideg vízbe fürdettek a teknőbe, oszt
megfáztam. Sokat voltam beteg. Szanatóriumba
gyógyítottak Pesten. A hegyen. Maga is pesti,
nem? Minek megy Tiszabőre? — folytatja most ő
a kérdezősködést.

— Tábort csinálunk a gyerekeknek. Báboznak,
szőnyeget szőnek, kosarat fonnak. Mit gondol,
miért csak cigány gyerekek járnak a szakkörökbe,
magyarok meg nem?

— Mert a magyarok nem szeretik a cigányo-
kat, mert irigyek rájuk.

— Mit irigyelnek?

— Hát, hogy azok többre viszik. Nézze meg a
falut, új házakban csak cigányok laknak. A ma-
gyarok nem építenek!

— Ha nincs munka, miből építkeznek? Olyan
házak, amiket itt látok építeni, biztos belekerül-
nek egy millióba, ha nem többre!

— Hát, amit a sok gyerekre kapnak, meg a
kölcsönből. A munka meg majdhogynem ingyen
van, mert maguk csinálják. No, de mi meg is ér-
keztünk — mutat a temető felé — Isten álgya!

— Magukat is — viszonzom a köszönést, elfo-
gadva a felém nyújtott kezét — s ahogy az arcát
és szemét elnézem, semmi kétség nem maradt
bennem affelől, hogy amit magáról elmesélt, az
utolsó szóig igaz. Egy sokat megélt, 23 éves öreg-
ember nézett rám.

*

Már bent jártam a falu szélső házai közt, amik
szinte összeépültek a temetővel. Fél tíz volt, így
már nem akartam bemenni az iskolában berende-
zett szállásunkra. A Faluház felé vettem az irányt,
ahol — legalábbis reményeim szerint — a báb-
szakkörben elkezdődött a munka.

Nem találtam utcatáblát, így hát benyitottam
egy portára, ahonnan beszélgetés hallatszott ki.

Szépen rendbentartott, gyeppel borított virá-
gos udvarba léptem be. Hátul elkerített baromfi-
udvarban tyúkok, libák, kacsák rejtőztek a bok-
rok árnyékában.

A háziakat a szőlővel befuttatott tornácon ta-
láltam. A gazda elémjött, kölcsönösen üdvözöltük
egymást és bemutatkoztunk.

— Elnézést, hogy zavarok, nem találtam utca-
táblát. A József Attila utcát keresem, a Falusegítő
házba igyekszem.

— A kanyar után a szomszéd ház már a József

Attila utca — világosít fel a gazda — mi járat-
ban? Pestről jön?

— Igen, a Nyári Egyetemre jövök, hallottak
rőla valamit?

— Nem, nem hallottunk — mondja — s köz-
ben egy mozdulattal már beljebb is tessékelt, s
bemutatott a feleségének és a szomszédnak.

S mintha már évek óta összejárnánk, máris a
tiszabői gondok-bajok kellős közepén találtuk
magunkat.

— Nem nagyon mozdulunk ki itthonról, így
nem hallottunk róla — folytatja — mi jót csinál-
nak ott?

S mondom a már sokszor ismételt szöveget a
faluban lévő feszültségekről, a munkalehetőségek
hiányáról, s hogy a gyerekeknek délelőttönként
szakkörökben szövést-fonást tanítunk, délután
pedig előadások lesznek a Tanácsházán. S invitá-
lom is őket, hogy jöjjenek el, olyan dolgokról esik
majd ott szó, ami a falubélieket érinti.

— Nem járunk sehova, nem lehet itthagyni a
portát, mert mindent ellopnak.

— Így van — erősíti meg a felesége —, a szom-
szédből tegnapelőtt fényes nappal loptak el há-
rom tyúkot, pedig otthon voltak!

— Ezek csak lopnak, meg a markukat tartják
— veszi vissza a szót a férj —, nem látta a tv-mű-
sort, amiben a tiszabői meg a tiszarofi cigányokat
is megkérdezte a riporter? No! Ahhoz is lenne
egy-két szavam, ha találkozna vele! Szóval, azt
mondták neki, ha nem kapnak segítyt, betörnek
és lopnak! Ezt mondták, bele, a nézők képébe!
Nem a munka ellenértékét kérték, munkáról szó
sem volt!

S árad belőle a panasz feltartóztathatatlanul!

— Az egyik éjjel kiabálásra ébredék, nyitom az
ablakot, látom, hogy a szemben lakó öregasszony
portájáról cigány suhancok futnak el. Atszalad-
tam, látom, hogy csupa vér az asszony feje. Le-
mostam, s kérdeztem, hogy mi történt?

— Főlébredtem a zörgésre, s hogy kiabálni
kezdtem segítségért, hát fejbeverték — mondja a
szomszédasszony.

— Elvittem orvoshoz, hét kapcsot rakott a fe-
jére. Azóta vasvillát tartok a konyhaajtó mögött,
ha váratlan vendég jön, tudjak védekezni.

— Valami mást is kellene tenni, hogy ez az ál-
datlan állapot megváltozzon!

— Ez már csak úgy fog megváltozni, hogy mi
öregék meghalunk, a fiatalok meg, — aki csak te-
heti — elköltözik. A fiam is elment, a gyereket
meg már hamarabb kivették az iskolából és roko-
nokhoz adták Pestre. Most az Arany Jánosba jár,
ahova a Szegvári Kati lánya, meg a diplomatak
gyerekei, és jól tanul! Higgye el, nincs mit tenni,
el kell menni innen!

— Mindenki nem mehet el — vitatkozom —,
ez nem megoldás! És halálukig nem zárkozhat-
nak be, így nem lehet élni, tenni kell valamit.

— Uram! Belefáradtam én már abba! Amikor fiatal voltam, a Katolikus Legényegyletben sokat tevékenykedtem. Bár ne tettem volna! Emiatt nem javasoltak továbbtanulásra. Ha nem így fordul a sorsom, lehettem volna én is gépészmérnök. Egyetem helyett Dunapentelére kellett mennem dolgozni. Higgye el, sok mindent végigcsináltam már, elfáradtam, öreg vagyok.

— Hát! Hál' istennek nem úgy néz ki. Hány éves?

— Hatvanhárom.

— Mégiscsak a magakorabélieknek kellene csinálni valamit, hiszen maguknak emlékeik és tapasztalataik vannak! Újra kellene élesíteni az egyleteket, a gazdaköröket, ki segítsen, ha nem olyanok, akik ezt fiatalon jól csinálták? Ma délután és holnapután is épp ezekről a kis-közösségekről fogunk beszélgetni, jöjjenek el — invitáltam őket, és a nyomaték kedvéért átadtam a program nálam lévő utolsó példányát.

— Hát majd meglátjuk, biztosra nem ígérhetem — hagyta nyitva a kiskaput.

— S hogy vannak a tanácselnökkel? — váltottam témát.

— A Zolival? Jól... jól! Egy vállalatnál dolgoztunk, csak én másik brigádban voltam. Ez régebben volt, mielőtt nyugdíjba mentem volna, meg mielőtt elnök lett. Még mindig küldözgeti nekem a meghívókat a különféle rendezvényekre, de hát oda se megyek.

— Pedig elkelve neki a segítség! Nem kis feladatra vállalkozott, hogy mozdítson valamit ezen a helyzeten — győzködöm tovább a rokonszenves gazdát —, gondolkodjék meg és legalább egyikük jöjjön el délután — ismételtem meg a meghívást és indulni készültem.

Elbúcsúzkodtunk, a gazda kikísért, s megmutatta a József Attila utca elejét.

Nem jutottam messzire.

*

— Álljon meg! Várjon meg! — kiabált mögöttem valaki.

Megfordultam. Egy természetes asszonyosság épp akkor ért utol kerékpárján.

— Ne haragudjon, hogy megállítom. Maga filmes? Mert ha igen, akkor azt is le kellene filmezni, hogy az éjjel feltörték a nővérem kamráját és ellopták három biciklijét.

— Nem vagyok filmes, de ha az lennék is, már csak hűlt helyüket filmezhetném le, ha ellopták. Sajnálom. Egyébként a Nyári Egyetemre jöttem.

— Hallottunk róla, hogy lesz valami. A lányom el akar menni az előadásokra. Holnap várom haza. Az Egri Tanítóképzőbe jár.

— Szeretettel várjuk, magával együtt. Sajnos most nincs nálam program, de ha bejön a Faluházba, szívesen adok. Tudja melyik a Falusegítő?

— Én ne tudnám? A nagynénemtől vették el az államosításnál, mert kuláknak nyilvánították. No, de megyek is, mert dolgom van. Isten áldja! — és elkarikázott.

— Vizontlátásra — köszöntem utána és továbbindulva azon gondolkodtam, hogy van-e a faluban olyan ember, aki nem hordoz magában sebeket, régiéket, vagy újonnan szerzeteket?

Akikkel e rövid két óra leforgása alatt találkoztam, egyik se volt olyan. S egyik se, akiből süttött volna az elszántság és tettekérség, hogy tegyen valamit sorsuk jobbításáért, hogy azért kilincselne naponta a Tanácsházán, hogy az elnöknek felajánlja a segítségét a közös munkához. Pedig a feszítő gondok megfogalmazásáig már többen eljutottak, s ez a cselekvés előfeltétele.

De szükségszerű-e, hogy mindenki eljusson a közös cselekvésig? Vagy a társadalmi munkamegosztás úgy működik, mint az orvos és páciensei esetében? A beteg elmondja a tüneteket, az orvos megállapítja a diagnózist, s előírja azt a cselekvéssort, amit a betegnek — gyógyulása reményében — végig kell csinálnia?

De hát tevékeny együttműködés nélkül gyógyulni sem lehet? A jó diagnosztika — a jó vezető — akarata ellenére nem teheti boldoggá a beteget — a honpolgárt.

Tehát tevékenység híján nem működik a rendszer? S a helyi társadalom tagjai közt — ebből a szempontból — annyi a különbség, hogy ebben a tevékenységláncban hol foglalnak helyet? Felzárkóznak-e a vezetőkhöz — s így aktívabbak — vagy a sor végén battyognak? S ennek arányában érnek és fogalmazódnak meg bennük az igények is?

Kiabálás szakította meg a gondolatsort.

*

Egy salakbetonból épült, még vakolatlan ház előtt zajlott a jelenet, három szereplővel.

Egy 30-35 év körüli cigány férfi kiabált rá a fiára, hogy a kistestvérét vigye el a betonkeverőtől, nehogy valami baja essék.

Még frissek voltak bennem az előző beszélgetésekből szerzett információk a dologtalan, markát tartó, vagy éppen a betöréses lopással magát gyarapító, mást megrövidítő cigányról, s tessék, itt egy cigány, aki éppen dolgozik. Gondoltam, kifaggatom, hogy s mint él?

— Jó napot, jó munkát — köszöntem rá —, de szép házat épített. Ilyet én is elfogadnék!

— Vegye meg, eladó. Két millióért a magáé!

— Nincs nekem annyi — utasítottam vissza a hirtelen jött, kedvező ajánlatot —, de miből tudott ilyen szép nagy házat építeni? Itt a faluban csak azt hallom, hogy a cigányok nem dolgoznak, csak kéregetnek, meg lopnak.

Amikor kimondtam a félreérthetetlen egyér-

telműséggel megfogalmazott kérdést, kicsit megijedtem, hogy hozzámvalami kezeügyébe eső szerszámot, vagy elküld melegebb éghajlatra. Nem így történt.

A becsületsértéssel is felérő, a legbensőbb magánügyeibe beleavatkozó, revizori elszámoltatásnak is beillő faggatózásra szempillája sem rezdült, nyugodtan, mintha csak az időjárásról kérdeztem volna, válaszolt:

— Ezt a magyaroktól hallotta!

— Miért, nem igaz, hogy a cigányok lopnak? Az éjszaka egy öregasszonyhoz betörték, s három biciklit elvittek!

— Hát! Van, aki lop, van, aki nem! Én a szolnoki Építőipari Vállalatnál dolgozom. Reggel 1/2 5-kor megyek, este 7-kor jövök haza.

— Minden nap bejár Szolnokra dolgozni?

— Be.

— Akkor mikor építette a házat, mióta építi?

— Április óta, szabadságba építettem. Meg mások is besegítettek. Most már kész van. A földszinten 3 szoba, konyha, fürdőszoba, az emeleten meg 1 szoba. Most már csak vakolni kell. A gyerekek is segítenek, ez is — mutat a 10 évesnek kinéző fiúcskára.

— Hányadikos vagy? — kérdeztem a gyereket.

Olyan halkán válaszolt, hogy egy szót se értettem belőle. Apja segítette ki:

— Most volt hetedik, nem jó tanuló.

— Nem szeretsz tanulni? — próbáltam szóra bírni a gyereket, de sikertelenül. Megint az apja válaszolt helyette:

— Dolgozik. Építi a házat. Nincs ideje.

— Hát akkor tulajdonképpen maga miatt nem tanulhat! Mi lesz így belőle?

— Már kész a ház, tanulhat. Elmegy kőművesnek. Annak mindig van munkája — hangzik a lakonikus, s egyben minden, e témakörbe tartozó problémát megoldó válasz. Igaz, hogy a gyereket erről nem kérdezte — legalábbis most, a fülem hallatára nem —, de legalább nem az a válasz, hogy: majd elmegy lopni.

Megint a fiúhoz fordultam:

— Itt a Faluházban működik egy bábos szakör. Ilyen gyerekek, mint te is rajzolnak, festenek, bábokat csinálnak, aztán majd el is játsszák a mesét a cigánylegényről, aki legyőzi a sárkányt. Gyere te is, ha van kedved.

Úgy látszik, ebben a családban az apa a szóvivő, s a gyerekeknek nincs sok lehetőségük beszélni a dolgok menetébe.

— Nincs rá ideje. Segít a háznál — hangzik a magyarázat, ami — gondolom — nem csak nekem, de a gyerekeknek is szólt. Talán neki nagyobb nyomatékkal, hiszen nincs kétségem affelől, hogy egy 13 éves emberpalánta szívesebben festegetne, bábozna a vele egykorú gyerekekkel, minthogy a rekkenő hőségben a házépítésben segítsen.

— Hát akkor: jó munkát, jó egészséget — kö-

szöntem, s elindultam a Faluház felé, s közben nyugtáztam: hogy ez a cigány komolyan veszi a munkát. Egy ilyen gyereknek, aki saját kezével segít felépíteni a családi otthont — még ha az önfeledt játék, vagy a kötelességszerűen végzett tanulás rovására is —, talán könnyebb lesz a beilleszkedés, máshoz szokik hozzá. Pottyantós WC helyett, pléh lavór helyett a fürdőszobához. S lopás helyett a munkához?

Ha nem is ilyen evidens és egyszerű a folyamat, de valahol mégis erről van szó. Csak ezek a dolgok nem egyik napról a másikra történnek.

S az embergyerekekben zajló változások se ráolvasás vagy hegyi beszéd hatására. Amit az ember megél, megtapasztal, az egy életre beleivódik a sejtjeibe. Ezekből a kis, emóció és tapasztalattéglátskákából épül felnőtté.

S talán ő — apaként — már nem fogja a gyereke helyett eldönteni, hogy kőműves legyen, s ha netán a tanulás elhanyagolása miatt kudarcélményei lesznek az életben, tanulásra fogja biztatni a gyerekeit. Hát igen! Ez több generációs játék!

Eddig jutottam a morfondírozásban, amikor a Faluházhoz érkeztem.

*

A nyitott fészert alatt lázas munka folyt. 20-25 gyerek — mutatóban egy magyar is —, karonulótól a 14 évesig, nagy buzgalommal festettek.

A téma: Bari Károly „Az erdő anyja” c. gyűjtéséből kiválasztott mese volt „A két fivér meg a sárkány”. Ez a mese szolgált volna a bábjáték irodalmi alapjául, ebből rajzoltak, festettek figurákat, jeleneteket az asztalokra, padokra terített, falra szegezett rajzlapokra, csomagolópapírokra.

A festékből bőven jutott a műveket létrehozók kezére, arcára is. Némelyik úgy nézett ki, mint egy csatába induló, harci színekkel kipingált indián. Még szerencse, hogy munka után, az udvaron lévő beton pancsolóban megmosakodhattak, különben apjuk-anyjuk se ismert volna rájuk!

A fészertben olyan nyüzsgés és hangzavar volt, hogy az ember saját hangját is alig hallotta.

Az elmélyültebb munkára vágyók elvonultak, s a ház falára ragasztott csomagolópapírokon festettek csodaszépeket. Különösen a cigány Zsiga és az egyszem magyar: Zoltán jeleskedtek.

Mindketten azt a jelentet választották ki, ahol a fivérek sátoros szekerükön „...harmat hírével útra keltek, s csak akkor álltak meg pihenni, amikor már elszentült az égen a nap...”.

A költői szöveget mindketten költői képpé formálták. A két kompozícióban volt hasonlóság — háttérben fantasztikus formájú hegyek, előtérben a sátoros szeker — de a két festmény szín- és formavilága két külön világ volt. Zoltáné fegyelmezettebb, szinte rafinált rutinnal előadott, Zsigaé bujább, szertelenebb.

Még egy szempontból voltak hasonlóak: mindkettő kifejezetten tehetséges gyerek munkája volt.

Tudom, hogy tizenéves gyerekek rajzaiból ezt könnyelműség biztosan állítani, hiszen majd minden gyerek — akit nem sikerült elrontani — eredetét, egénit rajzol.

De ez a két fiú a színjátszásban, a szövében és kosárfonásban is bebizonyította, hogy kivételes képességekkel rendelkezik, és viselkedésük is erről árulkodott. Nem voltak olyan hangoskodók, mint társaik, csendesen, elmélyülten dolgoztak, s a dicséretet szinte szemlesütve, mégis látható örömmel fogadták.

A fészkerben dolgozókon Imrei Pista tartotta rajta a szemét, amíg a szakkör vezetői: Olysi Kornélia és Moca Rudolf bábszínészek — három nap késéssel — meg nem érkeztek a marosvásárhelyi bábszínházról.

De a továbbiakban is együtt dolgoztak, hiszen ő vállalkozott arra is, hogy ősszel, a tanítás elkezdésével, a bábos és kosárfonó szakköri munkát kézben tartja.

Hát! Nem lesz könnyű dolga! Ahogy a bábszínész barátainké sem volt annak nevezhető. A ki-tartó munka és a megbízhatóság ugyanis a gyerekek nagy többségére egyáltalán nem volt jellemző. Tíz, tizenöt percnél tovább nem tudtak egy helyben maradni, s ígéretüket, miszerint a következő napokon a bábkészítésben és próbákon is részt vesznek, két-három gyerek kivételével nem tartották be.

Így Kornélia arra kényszerült, hogy — ugyancsak a Bari kötetből — egyszerűbb mesét válasszon ki, a „Miért nincs a nyúlak csizmája” címűt, ami lazább szerkezetű, improvizatív előadásmódot tett lehetővé, alkalmazkodva ezzel az állandóan változó számú és összetételű társasághoz.

Mindketten, Nelli is, Rudi is kitűnően értettek a gyerekek nyelvén.

Azért fók erről részletesebben, mert ez is az emlékezetes találkozások közé tartozik. S nemcsak az, amikor Rudit mint színészt ismertem meg, hanem amikor egy esti beszélgetésen — s ez már a táborban történt — az életútjáról vallott.

Ez — talán nem véletlenül — aznap volt, amikor Diósi Ági beszélgetett velünk a cigány kultúráról.

Vacsora után nyolcan-tizen ültünk együtt a könyvtárban és — többek között — szó esett a délutáni előadásról hallottakról, a cigányság sanyarú helyzetéről.

Rudi hamarosan magához ragadta a beszélgetés fonalát, s mint a felemelkedés egyetlen lehetőségét mesélte el küzdelmes életét.

Nehéz visszaadni a hallottakat, mert egyre jobban feltűzelte magát, s egy idő után — szabadkozva, hogy magyarul nem tudja olyan árnyaltan kifejezni magát — átváltott a románra, s levegőt

is alig véve Nellire bízta a tolmácsolást, aki kutyafuttában, félmondatokban fordította a szóaradatot.

Ennek az volt a lényege, hogy a cigányság alsó rétegeiből való kiemelkedéshez nagy elszántság és akarat kell. Ezt ő végigcsinálta, 10-12 órát tanult, sokszor fél éjszakákat, gyertyafénynél, hiszen családjuk nagy nyomorban élt.

Elvégezte a színi akadémiát, most az ország ismert bábszínésze és a Román Cigányszövetség vezetőségi tagja.

Az a cigány, aki abba a 75%-ba tartozik, amelyik koszban él, aki nem dolgozik, lop, csal és hazudik, csak olyan kemény munkával emelkedhet fel, ahogy ezt ő tette.

S ők — utalt mellette ülő feleségére — úgy nevelték gyerekeiket, hogy azok nem is tudják, hogy cigányok! Nekik már nem kellett azt a kálváriát végigjárniuk, amit szüleiknek kellett!

Itt szabadult el a pokol és kezdtünk vitatkozni vele, hogy nem a kisebbség asszimilálása a cél, hogy az, amit ő véghezvitt, úgy lenne még nagyobb csoda, ha büszke lenne cigányságára, hogy bünt követ el gyerekei ellen, ha letagadja eredetüket, ha elvágja gyökereit, ahelyett, hogy megismertetné őket az ősi kultúrájukkal, ami tartást és identitástudatot adhatna nekik.

Rudi hajthatatlan és meggyőzhetetlen volt, ki-tartóan mondta a magáét.

Azért abban reménykedtem, hogy másnap, amikor Sztojka Katalin volt a vendégünk, a tőle hallottak hatására elgondolkodott azon, amin többünkkel összevitatkoztunk.

*

A Sztojka Katalin való személyes találkozást már nagyon vártam. Videón rögzített „képi-hangi-másával” ugyanis már találkozhattam, amikor a teaházban Böjte József bemutatta nekünk a róla szóló „Vigyél magaddal” című, díjazott portré-filmjét.

Kati az életben is olyan kirobbanó energiákat magában hordozó, szuggesztív, őszinte, tiszta ember, mint amilyenek a film bemutatta! Vagy, ha ez egyáltalán fokozható: még olyanabb, hiszen jelenlétével létrejött az élő kontaktus varázsa.

Itt önkéntelenül adódik a Rudi-val való összehasonlítás lehetősége, akivel ellentétben: Ő tudatosan és büszkén vállalja cigány mivoltát.

Egyébként ez az attitűd, számára — aki családsegítőként életprogramnak vállalta fel a cigányság létfeltételeinek megváltoztatását — szinte kötelező! Ugyanis csak így hiteles!

Összegyűltünk hát a kultúrházban, ahol a terem szinte teljesen betöltő közönség — 95%-ban cigány — érdeklődéssel és türelmesen nézte végig a már említett „Vigyél magaddal” című videót.

Utána kezdődött (volna) a beszélgetés, a film-

ben látott élethelyzetek és a tiszabói gondok-bajok összevetésével, annak reményében, hogy: bár a Kalocsán élő cigányok problémái nem mindenben azonosak a tiszabóiekével, valami konzekvencia levonását mégiscsak felkínálta a film, s annak közös megtekintése.

A zárójeles „volna” arra a kommunikációs zűrzavarra utal, amibe a beszélgetés végül is belefulladt.

Még mielőtt teljesen érthetatlenné és követhetatlenné vált volna a „párbeszéd” — amit több alkalommal, több pár, párhuzamosan és egymást túlkiabálva folytatott — néhány dolgot megértettem.

Ezeket most — az eseményt követően naplóm-ban rögzítettek alapján — a teljesség és a hitelesség igényét kizárva, megkísérlem rekonstruálni.

A vita és a konfliktus két téma körül robbant ki.

Az egyiket egy sápiózó cigányasszony provokálta, aki a jelenlévő tanácselnököt elég minősíthetetlen modorban támadta meg, amiért az neki és családjának nem utalt ki rendes lakást.

Négyesi emlékeztette az illetőt, hogy — csak az ő tanácselnöksége alatt — már a harmadik lakásban lagnak.

Az általános alapzajban — amit innen-onnan bekiabált kommentárok, tetszés és nemtetszésnyilvánítások tarkítottak — nem lehetett pontosan érteni, hogy miért lagnak már a harmadik lakásban, ezzel mi a bajuk, miért nem tatarozzák, vagy miért nem építenek maguknak újat, ahogy majdnem mindegyik tiszabói cigány család ezt teszi?

A kérdéseket nagyjából azért hallottam, mert viszonylag közel voltam a kérdésfeltevőhöz. A válaszokat viszont a teljes hangzavarban egyáltalán nem lehetett érteni, csak következtetni rájuk. Ezt is csak abból a szövegből, amit az asszony férje — túlkiabálva a tömeget — kinyilatkoztatott, miszerint: a cigányok azért nem boldogulnak, mert meghalt a Kádár, aki szerette és segítette őket, mert segílyt adott nekik.

Erre aztán tetőzött a zshivaj és ordítozás, lehurrogták a felszólalót, ami elég meglepő volt, ugyanis nem kvadrált azzal, amit a cigányokról eddig hallottunk.

A nagy kiabálás szinte levezette a feszültséget, még innen-onnan nevetgélést lehetett hallani, de Szabolcsnak már elég kis erőfeszítéssel sikerült „csendet” teremtenie, és szót adnia a jelentkezőnek.

A következő bombát Völgyi Csaba robbantotta. De legalábbis ő gyújtotta meg a bombához vezető gyújtózsínort, ami elég hosszasan kacskaringózott, füstölgött, szikrázott, mielőtt a detonáció bekövetkezett volna.

Előljáróban azt kell tudni, hogy egy jóképű, jó fellépésű cigány fiatalember, aki nemrég még a ti-

szabói tantestület tagja volt, de konfliktusai támadtak, megvált az iskolától és Törökszentmiklóásra költözött.

Ezekről a konfliktusokról nincsenek megbízható információim, csak mendemondák keringtek róla, de néhány dologra felszólalásából is lehetett következtetni.

Sztojka Kati valami olyasmit mondott a filmjében, hogy: Ha egy magyar 10 kilót felemel, akkor neki — cigány lévén — ha bizonyítani akar, 100 kilót kell felemelnie.

Erre utalva Csaba azt kérdezte: Vajon ki állapítja meg, hogy mennyi a 10 vagy 100 kiló? Valószínű, hogy a teljesítmények elbírálásával lehetett valami baja, mert az iskolát támadta, s — gondolom az igazgatónak adresszálva — azt mondta: Abba kellene már hagyni a hazudozást, hogy érdemtelenül jó jegyeket adnak a gyerekeknek, aztán nyolcadik után jönnek a problémák.

Szidta a vezetőket, hogy pontosan kit és miért, ez számomra nem derült ki, mert a zshivaj elnyomta szavait, csak annyit értettem a végén, hogy beszélgetni kell az emberekkel, ez a legfontosabb!

A kultúrház személyzetéről is leszedte a keresztvizet, hogy mindennel foglalkoznak, csak a dolgukat nem csinálják, különben az a kupac nem éktelenkedne ott a férfi WC előterében már két napja!

Egy szó mint száz: nem sok jót mondott el a tiszabóiekról, a takarítónőtől az elnökig bezárólag!

S bár a napi 14-16 órás nonstop műsorok nem tették lehetővé számomra, hogy az elhangzottak igazságtartalma után nyomozzak, a két hét alatt szerzett benyomások és tapasztalatok alapján úgy éreztem, hogy Csaba elvetette a súlykot, valami összeférhetetlenség, izgágaság sugárzott belőle.

S ezt nem arra alapozva mondom, hogy szinte egyedül maradt a vitában, nem is az erősíti meg bennem, hogy Szabolcs önjelölt polgármesternek titulálta, aki itthagya a falut, s ellentéteket szít a helybeliek között, nem is amiatt, hogy a poénra — miszerint kívülről kritizál — ügyetlenül reagálva úgy köszönt el, hogy most már mennie kell, mert lekési az utolsó törökszentmiklósi buszt, s az ott lévők harsány nevetése kísérte távozását!

Emiatt részvétet éreztem iránta.

És azt, hogy egy 30 fős tantestületben az első — s mindmáig egyetlen — cigány pedagógus nem tudott gyökeret eresztetni, sajnáltam és sajnálom.

S majdnem biztosan igazam van, amikor azt állítom, hogy ez nemcsak őt, de a tantestületet is minősíti! Azt a részét mindenképpen — s ez több, mint a tagok kétharmada —, akik távollétükkel tüntettek a Nyári Egyetem ellen. Pedig a kisebbségi létről, a nacionalizmusról, a hátrányos helyzetűek iskoláiban szerzett pedagógiai tapasztalatokról hallhattak volna néhány megszívlelésre

érdemes gondolatot, amit esetleg saját munkájukban hasznosíthattak volna.

Csaba vádjait azért éreztem igazságtalannak, mert ezek a programok, amiket az elnök, a falusegítő vezetője, és az iskolaigazgató ismertetett — s mindaz, amit ezekből megvalósulni láttam — az ellenkezőjéről győztek meg.

S most újra felteszem a kérdést: Megérett-e a helyi társadalom Tiszabón az új befogadására? Nem hiábavaló-e a magvetés, ha harminc pedagógusból öt-hat járt el az előadásokra, s a helybéli magyarokból csak azok, akik egyébként is az aktív maghoz tartoznak? Nem reménytelen-e a cigány népességgel való együttélés kísérlete, ha a helyi vezetésben és tantestületben hírmondónak sincs cigány?

Válaszoljon ki-ki legjobb tudása és meggyőződése szerint.

Számomra a feltett kérdés — most már bevallhatom — szóközi volt. S a válaszem:

Minél kevésbé felkészült egy helyi társadalom az új befogadására, minél kevésbé tudják az ottélők megfogalmazni saját érdeküket, annál sürgetőbb a segítségadás.

Nem úgy, hogy fentről jött okosok helyettük, hanem bárhonnán jött segítőkészek — az se baj, ha nem buták — velük együtt próbálják meg nevének nevezni a problémákat és hibákat — netán a gyógymodort is —, megfogalmazni az érdekeket és célokat — netán érvényesítésük, elérésük módját is.

Ez nem erőszakos beavatkozás, nem paternalizmus. Különben is: erőszakkal, akarata ellenére senkit nem lehet boldoggá tenni!

MAGYARORSZÁG ZENETÖRTÉNETE I-II. kötet

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete egy öt kötetre tervezett sorozatban mutatja be a magyarországi zenekultúra kialakulását és jellegzetességeit. A vállalkozás első alkalommal hivatkozik az egyes történelmi korszakok teljes forrásanyagának felhasználására. Ennek alapján az olvasó eddig ismeretlen adatokból és az ismert tények lényegesen új megvilágításából meglepően új képet nyer zenei életünk minden fázisáról. Zenetudományunk így régi adósságának törlesztésével csatlakozik az irodalom- és művészettörténet összefoglaló teljesítményeihez.

Csörgődobos kentaur, hátán fuvolás. Bronz kézműveso kanna Kassa környékéről. 12. század. Magyar Nemzeti Múzeum

MAGYARORSZÁG ZENETÖRTÉNETE

I. Középkor
II. 1541—1686
AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest 1988., 1990.
I. 628 old.

260,— Ft

II. 622 old.

310,— Ft

Megrendelhető a kiadótól
a 3. PART szelvényén
20% kedvezménnyel

NYILATKOZAT a fájdalom világa ellen

Az emberi lét személyes és kollektív fájdalom: magány, haláltudat, elszigeteltség, a szerelem kiüresedése; önkény, forradalom, hatalmi manipuláció, szegénység; de a lét egyúttal mindig a fájdalom fölé emelkedés is: hit, szeretet, szabadság; összefogás, nemzet, szolidaritás. A Kárpátok táján a fájdalom lázadásokra szított, mert a szabadság híveit kivégezték, bebörtönözték vagy korrumpálták, miközben az emberek százezrei valahogy átmentették-létüket, családjukat, álmaikat, de veszteni kényszerültek földjüket, műhelyüket, lelki javaikat.

Napjainkig a fájdalom fölé való emelkedésnek régi-önkben újra a klasszikus lehetőségei kínálóznak: a kereszténység szelleme, a nemzet szeretete, az egyéni szabadság követelése, s mindenekelőtt emigráció önmagunkba — a csak belső emelkedés.

A magyar társadalomban a negyvenes-ötvenes évek egyéni és kollektív szenvedései után a csend és üresség jött. Csupán a civilizációs javak lassú megszerzése és a gazdaság állami vezénylestől való tétova visszahódítása indult meg. A két világháború közötti feudálkapitalizmus — szocializmus fedőnévvel — újabb kapitalista variáció, egy politikai osztály államkapitalizmusa követte. A megvalósulni látszó új rendszer valószínűleg az állam és a magántulajdonosok közös, látszólag szociális kapitalizmusa lesz.

A két világháború közötti parasztság és munkásság totális kiszolgáltatottsága a rákosista-sztálinista rendszerben csak annyit „változott”, hogy ennek az ellenkezőjét hirdették. A késő kádári rendszerben az egyén gazdasági, politikai alattvaló maradt. Az új rendszer most mindenkinek annyi szabadságot kínál, amennyit a kelet-európai kifejezetlen korakapitalizmus lehetővé tesz. Így a nemzeti polgárságba való belépés szükségképpen csak a kisebbségnek adatik meg. A fájdalom fölé való szellemi-erkölcsi emelkedés helyett csak a szenvedés társadalmi

elosztása változik meg. Végül is ebben a században, minden rendszerben az uralkodó kisebbség kevesebb fájdalmat cipel, a többség viszont túl nagy fájdalom terhe alatt él. A lelkesültség, a szellemi telítettség, a hit nemesültsége a sokaság számára elérhetetlen.

A Magyar Centrum Szövetség nem politikai vállalkozás, nem tömegmozgalom, hanem a lét kérdéseivel foglalkozó, gondolkodó szabad csoportok társulása. Olyan embereké, akik eszmét, hitet, lelki kötődést, nemzeti identitást és a helyi cselekvés lehetőségét keresik.

Nem hisszük azt, hogy az ország alapvető kényszerpályáit most megváltoztathatjuk vagy a fájdalom újraelosztásának jelenlegi törvényeit és arányait lényegesen módosíthatjuk. Abban bízunk, hogy legalább saját körinkben elviselhetőbbé tesszük a létezését, és mind többek számára az azonosulás, a kapcsolódás lehetőségét kínáljuk.

Nem csapjuk be magunkat azzal, hogy az új rendszer gyökeresen új világ lesz, ezért az európai ember szabadságharcát újra és újra kezdeményezzük. Ez a szabadságharc-eszme nem választja szét az egyént és a kollektív autonómiát, és minden tekintetben önkormányzatot, ember- és környezetbarát piacgazdaságot, a szociális és kulturális esély elviselhető mértékű különbségét követeli. Az európai ember fájdalom fölé való emelkedése nem lehetséges az európai kis nemzetek politikai-szellemi-erkölcsi szabadságharca nélkül, ezért a világgazdaság, s a világtársadalom nagyobb belső esélyegyenlősége minimális követelmény. Egy-egy település, nemzet, kontinens harca a szabadságért kölcsönösen feltételezi egymást. Vagyis nem fordítható szembe a liberális piacgazdaság, a szabad társadalom, a nemzeti autonómia és a humanizmus.

Nem lehet más célunk, mint a gyalázatos kényszerpályáktól szabadulni, és eljutni a kevesebb és elviselhetőbb fájdalmat ígérő új életig.

Magyar Centrum Szövetség

MEGRENDELEM

az AKADÉMIAI Kiadó

- Nemcsics Antal
SZÍNDINAMIKA 450,— Ft
- MAGYARORSZÁG
ZENETÖRTÉNETE
I. kötet 260,— Ft
II. kötet 310,— Ft
- Felvinczi Takács Zoltán
BUDDHA ÚTJÁN A
TÁVOL-KELETEN I-II. kötet 240,— Ft

című könyveit a -be írt példányban postai utánvétellel.

A kiadó a fenti árakból 20% engedményt ad a szelvényen érkező megrendelésekre. A postaköltség a megrendelőt terheli.

NÉV: .....

Cím:

A megrendelés címzettje:

AKADÉMIAI Kiadó 1363 Bp. Pf.: 24.

MEGRENDELEM

a GONDOLAT Kiadó

- Rudas János
DELFI ÖRÖKÖSEI 105,— Ft
- Bhikkhu Satori Bhante
A SINTOIZMUS 120,— Ft
- Rudolf Koch
JELEK KÖNYVE 250,— Ft
- KERTI VIRÁGOK 75,— Ft
- HALAK 75,— Ft
- Móczár László
ROVARKALAUZ 240,— Ft

című könyvet a -be írt példányban postai utánvétellel.

A postaköltség a kiadót terheli.

NÉV: .....

Cím:

A megrendelés címzettje:

GONDOLAT, Bp. 1368 Pf.: 225.

Simor András

Egy fekete rinocérosz mondja

Erőm a szarvamban volt.
A szarvamban, amelyet levágtak.
Levágtak, hogy megvédjenek engem.
Megvédjenek az orvlövészekről.
Nem akartam ezt.
Ellenségeim nevetnek énrajtam.
Inkább lennék halott,
halott, akinek eladják a szarvát.
Vége a fekete rinocéroszok népének.
Amit az orvlövészek nem tudtak
megcselekedni,
védelmezőink megcselekedték.
Fegyvertelen vagyok,
méltó a megvetésre.

20 vidra

15 ocelot

8 foka

6 leopárd

12 farkas

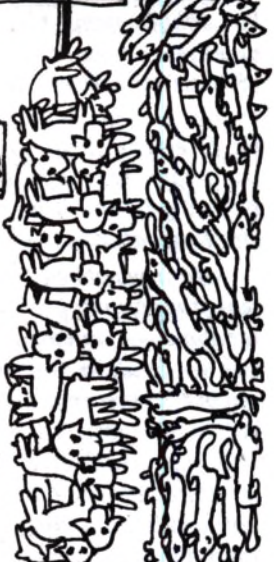

18 róka

50 nerc

36 kisjuh

↓
1 csincsillabunda

↓
1 vidrabunda

↓
1 ocelotbunda

↓
1 fókabunda

↓
1 leopárdbunda

↓
1 farkasbunda

↓
1 rókabunda

↓
1 perzsabunda

↓
1 nercbunda

AZ ÁLLATOK TÁRSADALMI HELYZETE

A kifejezés bizonyára sokak számára furcsa és idegen. Akik csodálkoznak, valószínűleg sohasem hallottak arról a dekrétumról, amelyet az UNESCO 1978 októberében fogadott el az állati jogokról. Ezzel elismerte és kinyilvánította, hogy az állat többé nem tárgy, nem érzéketlen dolog, amellyel az ember kénye-kedve szerint bánhat, akár az egykori rabszolgákkal. A dekrétum azt is leszögezi, hogy valamennyi állat egyenlőnek születik és egyenlő joga van az élethez, valamint hogy az ember magatartása az állatok iránt szoros összefüggésben áll az emberek egymás iránt tanúsított magatartásával.

Még ugyanebben az évben a Cambridge-i Egyetem szimpóziumot rendezett az állati jogokról. Mostanában — amikor a téma rendkívül felkapottá vált — derült ki, hogy száz évvel ezelőtt Henry Salt angol reformer már kiadott egy könyvet az állati jogokról, méghozzá a társadalmi haladás viszonylatában. Ezt a művet és gondolatmenetét a korabeli természettudósok alaposan kigúnyolták, holott Salt volt az első, aki világosan szétválasztotta a viktoriánus filantróp állatvédelmet az etikai magatartástól, vagyis az állatok jogainak tiszteletben tartásától. Tetteit ma már világszerte elfogadják. Az állatokkal való bánásmód az emberi társadalom erkölcsi fejlődésének egyik központi kérdésévé és meghatározójává vált.

Nem kisebb feltűnést keltett Peter Singer filozófus 1975-ben megjelent könyve az állatok felszabadításáról. (*Animal Liberation*) Tulajdonképpen ezzel indult el és vált a 80-as években egyre gyakoribbá azon könyvek és szakmunkák sora, amelyek azt bizonyítják, hogy az állatot nem lehet kizárni az etikai kategóriából, és hogy az ember nem azért „felsőbbrendű”, hogy más fajok életével szabadon rendelkezék és azokat kizsákmányolja, megkínózza és megölje. Az ember nem élhet vissza nagyobb tudásával, hanem köteles azt az élővilág más fajainak

is javára fordítani. E könyveket a híres Blackwell kiadó jelenteti meg. Ezek sorában az utolsóelőtti az állatok státusza című, amely az 1988-ban Nottinghamban tartott szimpózium előadásait tartalmazza. Valóságos kincsesbánya azoknak, akik az állatvédelem elméletével kívánnak foglalkozni. Az előadók között neves zoológusokat, állatorvosokat éppen úgy megtalálhatunk, mint filozófusokat vagy teológusokat.

Az immár tíz éve elkezdődött új elméleti vitaszorozat legújabb állomása Oxford volt, ahol a kiváló szakelőadókat politikusok, a sajtó, rádió és televízió közismert személyiségei egészítették ki. Itt már arról is szó esett, milyen fontos szerepe van a médiának az állatvédelem új koncepciójának elterjesztésében. Ez persze nem zárja ki pl. a Greenpeace mozgalom egyedvédelmi munkájának megbecsülését, de ez csupán egy szelete az új ember—állat kapcsolat társadalmi kérdésköreinek. Az is erősen vita tárgya, vajon megengedhető-e, hogy élőlény-társainkkal az úgynevezett tudomány vélt érdekében kísérletezzünk? Az eredmények ezt semmiféleképpen sem igazolják.

Az oxfordi előadók között volt James Serpell, aki azt az elméletét fejtette ki, amelyet *In the Company of Animals* című könyvében már megírt, és amelyben áttekinti és elemzi az emberek állatokkal szemben mutatott magatartását a történelem folyamán. Többek között felveti a kérdést, vajon miért tesz az ember akkora különbséget állat és állat között? Vajon miért szeretjük, dédelgetjük, etetjük, gondozzuk az egyiket, míg ezek rokonait kihasználjuk, erőszakkal zárva tartjuk, megtömjük, hizlaljuk, majd levágjuk és megesszük?

Ritkán idézik állatvédelmi vonatkozásban Tolsztojt. Pedig figyelemreméltó gondolatai voltak: „Csak egy apró lépés választja el az állatölést az emberöléstől, az állatkínzást az emberkínzástól.”

SZÉCHY ÁGNES

ÉDENTŐL KELETRE

AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKRŐL

— Ha választania kellene, ki haljon meg: egy kutya vagy az ön gyereke, melyiket választaná?

Ez az ostoba, demagóg kérdés, amelyet naponta tízszer tesznek fel az állatkísérletek ellenzőinek diplomás állhumanisták, s amely kiválóan alkalmas arra, hogy a laikusokat az állatok jogaiért küzdő emberek ellen hangolja, példászerűen mutatja be, miként lehet kérdéssel hazudni.

A világon folyó állatkísérletek túlnyomó többsége eleve nem humán célú, hanem profit orientált: egy ötszázadik fajta szempillafesték és mosópor, egy ezerévszázadik fajta nyugtatószer előállítására nyilvánvalóan nem az emberiség üdvét, hanem a gyártó cég hasznát szolgálja, állatok tízezreinek kínhalála árán.

De vajon a „humán célú” állatkísérletek valóban humán célúak-e?

Egyre több felelősségteljes tudós hangoztatja világszerte, hogy *épp ellenkezőleg*: az állati és az emberi szervezet olyannyira nem „csereszabatos”, hogy az állatokon kikísérletezett gyógyszerek és gyógy módok permanens életveszélyt jelentenek az ember számára. Dr. Werner Hartinger, nyugatnémet sebész professzor rövid és velős megfogalmazásában:

ÁLLATKÍSÉRLET=TUDOMÁNYOS TÉVEDÉS.

A Contergan-botrány szörnyű fénye világított rá először erre az igazságra. Mint bizonyára sokan emlékeznek rá, a Contergant szedő asszonyok torzszülötteket hoztak a világra, holott a gyógyszer kikísérletezése során egyetlen emlős állat sem reagált ilyen módon. Azóta tömérdek állaton kikísérletezett gyógyszerről derült ki — többek közt az agyonreklámozott fogamzásgátlókról —, hogy hosszú távú hatásuk vagy mellékhatásuk súlyosan veszélyezteti az ember egészségét, sőt, nemegyszer az életét is.

Szerzőnk a Magyarországi Zöld Párt állatvédő frakciójának vezetője

A tapasztalati példák végeláthatatlan sora bizonyítja, mennyire különbözően reagál az ember és az állat ugyanarra a vegyi anyagra, vírusra vagy baktériumra. Hogy csak néhányat említsünk a példák közül: a penicillin, amelyért az emberiség máig áldja Fleming nevét, a tengeri malac számára halálos mérge; a birkának és más kérődző állatoknak meg se kottyán az arzén, még jelentős mennyiségben sem, a tengeri malac, a baromfi és a majom (amely, ugye, a legközelebb áll az emberhez!) pedig jól tűri a sztrichnint... A kortizon rágszálókban fejlődési rendellenességeket okoz — embernél sohasem észlelték hasonló tünetet. A reumatikus izomfájdalmak ellen használatos fenilbutazon, amelyet minden állat szervezete gyorsan lebont, s így e szer az ő számukra teljesen ártalmatlan, az emberben halálos kimenetelű májbetegséget okozhat; a széles körben alkalmazott antibiotikum: a klóramfenikol pedig emberi szervezetbe kerülve károsítja a vérképző csontvelőt és a hallóképességet, a kísérleti állatokra azonban hatástalan.

A himlővírus, valamint a sárgaláz és az AIDS (!) vírusa semmilyen állatban nem okoz megbetegedést vagy fertőzést; a leprát okozó mikrobaktérium az emberen kívül kizárólag az övesállatokban fordul elő — de bennük is csak kísérleti körülmények között.

Ráadásul egy állati szervezet izoláltan vizsgált reakciója még az állat normális hatásmechanizmusaira sem derít fényt, nemhogy az állatnál jóval differenciáltabb emberére. S akkor nem beszéltünk még az emberi betegségekben óriási — sokak szerint meghatározó — szerepet játszó lelki és szellemi tényezőkről, melyeket az állatkísérletek ab ovo kirekesztenek a vizsgálódás köréből.

Mindezt megfontolva az állatkísérleteket ellenző orvosok egyesülete az alábbi nyilatkozatot tette közzé Frankfurtban:

1. Az a tény, hogy évről évre sokmillió állatot áldoznak fel gyötrelmes kísérletek során vitatható orvosi, tudományos és ipari célokra, az emberiség arcucsapása.

2. **AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKET ETIKAI OKOKBÓL IS EL KELL UTASÍTANUNK.** Az állatnak is joga van a természetes és fájdalommentes élethez. Minthogy az állat ki van szolgáltatva az embernek, nekünk kell megvédenünk a kizsákmányolástól és az erőszaktól. Legyen elsődleges cél az orvosi és tudományos gyakorlatban minden élet megővése. Az embernek nincs joga orvosi és természettudományos kutatás vagy gazdasági érdekek ürügyén számtalan állatot kínhalálra ítélni.

3. **AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKET MÓDSZERKRITIKAI SZEMPONTBÓL IS ELÍTÉLJÜK.** Az emberi betegségek tulajdonképpeni okai állatkísérletek útján nem deríthetők fel és nem is gyógyíthatók. Mivel a legtöbb emberi betegség az állatvilágban egyáltalán nem fordul elő, ezért a kísérletek során mesterségesen, gyakran erőszakkal kell az állatokban kiváltani őket. A kísérleti állatra épített ún. „betegség-modell” azonban bizonyos tünetek kivételével alig hozható összefüggésbe az emberi betegséggel, melynek gyógyításakor pszichikai, társadalmi, hajlammal kapcsolatos, táplálkozási és környezeti tényezőket is figyelembe kell venni. Ezek a tényezők — különösen kölcsönhatásukban — az állatkísérletek során nem reprodukálhatók.

Tekintettel arra, hogy az ember és az állat között sokféle eltérés figyelhető meg fiziológiai és pszichikai tekintetben egyaránt, az állatkísérletek eredménye nem ültethető át megbízhatóan a humánorvosi gyakorlatba.

4. AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKET ORVOS-FILOZÓFIAI OKBÓL IS EL KELL UTASÍTANUNK. Az állatkísérletek következtében ugyanis az orvostudomány egyre inkább eltávolodik tulajdonképpeni feladatától: a betegségek megelőzésétől és gyógyításától, s megelégszik a tüneti kezeléssel. Az állatkísérletek révén szerzett ismeretek nem segíthetik elő a betegségek megelőzését, állatkísérletek alapján nem lehet feltárni a tényleges okokat és a pszichoszomatikus összefüggéseket, valamint magát a gyógy módot sem lehet tökéletesíteni. Feloldhatatlan belső ellentmondáshoz vezet, ha az orvostudomány elfogadja, hogy céljához: a betegségek gyógyításához és az élet fenntartásához csak más élőlények elpusztításán keresztül juthat el. Egyetértünk Rudolf Steinerral, amikor azt mondja: „Minden gyilkosság rontja az orvos gyógyítóképességét.”

5. AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKET TUDOMÁNYKRITIKAI ÉRTELEMBEN IS ELUTASÍTIJUK. A tudományos gondolkodás és tevékenység eszményeit tiporják lábbal, amikor az állatot eldobható mérőműszerré degradálják, végtelen sok kísérletnek alávetve kínozzák és megölik. A tudás megszerzésének határt kell szabni ott, ahol már csak szenvedés, fájdalom és pusztítás árán érhetünk el eredményt. Életünk problémáit csakis egy új, egyetemes szemlélettel oldhatjuk meg, amely szerint az ember része csupán a természetnek, nem pedig korlátlan ura.

6. AZ ÁLLATKÍSÉRLETEK LÉTJOGOSULTSÁGÁT MEGENGEDHETETLEN AZ EMBER FELSŐBBRENDÜSÉGÉVEL ÉS AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKBŐL HÚZHATÓ HASZONNAL INDOKOLNI. Bizonyos kutatási módszereket nem lehet azal az érveléssel elfogadtatni, hogy egy magasabbrendűnek ítélt élőlény rendelkezhet az „alsóbbrendű” lényekkel, vagy hogy e módszer alkalmazása a „magasabbrendű” faj érdekében történik. Kulturális önbecsülésünkötől függ, végzünk-e szenvedést okozó kísérletet védtelen teremtményeken. Az utóbbi évtizedben a gyógyszerkutatás és a gyógyászat területén állatkísérletekre fordított óriási költségek ellenére sem sikerült leküzdeni napjaink civilizációs és nagy tömegeket sújtó betegségeit. A különféle ipari eredetű, mérgező anyagokkal végzett nagyszámú állatkísérlet hiábavaló, ha eközben a környezet szennyezettsége állandóan növekszik.

7. Közép-Európában az átlagéletkor jelentősen megnövekedett az elmúlt száz évben, s e tény sokan az állatkísérletek mellett szóló érveként hangoztatják, holt ez az örvendetes változás NEM AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKBŐL SZERZETT TUDÁSNAK KÖSZÖNHETŐ. A hosszabb átlagéletkort elsősorban a higiéniai intézkedések, az ivóvízellátás és szennyvízhálózat korszerűsítése, a társadalmi helyzet javulása és egyes hátrányok kiküszöbölése, az egészségesebb táplálkozási szokások, s ennek következtében az ellenállóképesség fokozódása magyarázza. A napjainkban jel-

lemző civilizációs, tömegméretű betegségek ellen sem újabb, állatkísérletek útján kifejlesztett gyógyszerekkel, sebészi beavatkozásokkal vagy költséges gyógyszerutánpótlással kell felvenni a harcot, hanem egyes orvosi ágazatok (pl. üzemorvosi és szociális gondozói hálózat, járványügy, klinikai kutatás, pszichoterápia, rehabilitáció és természetes gyógy módok) tökéletesítésével, továbbá a ma élő emberiségre jellemző önpusztító életmód felszámolásával. Az orvostudományban új elképzelésekre és új modellekre van szükség, hogy napjaink tömegbetegségeit leküzdhessek.

8. ÚJFAJTA TUDOMÁNYOS MÓDSZEREKET, VALAMINT AZ ÁLLATKÍSÉRLETEKET KIVÁLTÓ, FÁJDALMAT NEM ÉRZŐ ORGANIZMUSOKKAL VÉGZENDŐ KÍSÉRLETEKET KELL KIDOLGOZNI, a gyakorlatban alkalmazni, sőt, hivatalosan elismertté és kötelezővé tenni. A baktériumokból, algákból és más mikroorganizmusokból nyert sejtkultúrákkal, valamint az e célra tenyésztett szövetmintákkal sokféle anyag mérgező, rákkeltő, öröklött tulajdonságát megváltoztató, terméskárosító és növekedést gátló hatását lehet vizsgálni. Ugyanakkor a felsorolt módszerek segítségével sokféle hatásmechanizmus is feltárható. Az elmúlt években sok, teljesen újszerű tudományos kutatási módszert dolgoztak ki, amelyek az állatkísérletekkel ellentétben az ember számára valóban releváns eredményekkel szolgálnak.

9. KÖVETELJÜK AZ ÁLLATKÍSÉRLETEK TÖRLÉSÉT AZ ENGEDÉLYEZETT MÓDSZEREK KÖZÜL! AZ ÁLLATKÍSÉRLET AZ EMBEREKEN VÉGZETT, NEM ÖNKÉNT VÁLLALT KÍSÉRLETHEZ HASONLÓAN LEGYEN TILOS! Felszólítjuk a tudományos kutatókat, keressenek olyan új eljárásokat, amelyek helyettesítik a szenvedéssel és pusztítással járó kutatásokat. Az orvosoktól azt várjuk, hogy tevékenységük elsősorban a betegségek megelőzésében és a gyógyításban nyilvánuljon meg, ne újabb és újabb gyógyszerek reklamálásában, melyek kifejlesztése többmillió állat szenvedésére, nyomorúságára épül. Követeljük, hogy politikusaink megfelelő törvénymódosításokkal garantálják az állatok védelmét, kizsákmányolásuk megszüntetését. Új egészségügyi politikát követelünk, amely egyes csoportok gazdasági érdekeit figyelmen kívül hagyva hatékony intézkedéseket hoz a betegséget kiváltó tényezők ellen, például megtiltja az egészségkárosító élelmiszerek és élvezeti cikkek kereskedelmét, véget vet útjainkon az örült száguldásnak, és határt szab a fokozódó környezet-szennyezésnek — vagyis az egészség megőrzését tűzi ki célul. Mindannyian tanuljunk meg saját testünk öngyógyító erejével bánni, s egészségünket felelősen megővni.

10. VÉGKÖVETKEZTETÉS: AZ ÁLLATKÍSÉRLET KEGYETLEN, ETIKAILAG ÉS TUDOMÁNYOSAN EGYARÁNT ELFOGADHATATLAN, RÉGEN TÚLHALADOTT MÓDSZER, MELYET AZ EMBER ÉS AZ ÁLLAT ÉRDEKÉBEN MIELŐBB BE KELL SZÜNTETNI, HOGY UTAT NYISSUNK ÉSSZERŰ ÉS EMBERSÉGES ELJÁRÁSOK ELŐTT.

És mi a helyzet Magyarországon?

Aki a kísérleti állatok sorsára kíváncsi, a Pokolnak egy bugyrába kell lemerülnie.

A laboratóriumi állatokat embertelen körülmények közt tartják — erről könnyűszerrel meggyőződhet bárki, elegendő, ha végigsétál a Puskin utcán, ahová gyakran kihallatszik a pincébe zárt kutyák vonítása. A gyógyszergyárak kb. tízszer annyi állatot vesznek meg a kutyá-, macskatolvajoktól, amennyire a kísérletekhez szükség van (az eladó százalékot fizet a közvetlen átvevőnek), a főlöleséget kéthetente agyonverik. A ketrecek sok helyen úgy zsúfolják egymás fölé, hogy egyik állat ürüléke a másik nyakába folyik. Maguk a kísérletek kontrollálatlanul zajlanak, semmilyen szabály sem létezik, amely előírná, hogy egy bizonyos kísérlethez hány állat használható fel, hogy hányszor vehető igénybe kísérletre egyazon állat, hogy milyen fájdalomszintig végezhető a kísérlet stb. stb.

Mivel Magyarországon még nincs állatvédelmi törvény, számos nyugat-európai vállalat és tudományos intézmény magyar cégeknek adja ki bér munkába azokat a fájdalmas állatkísérletekkel járó fejlesztéseket, melyeket a saját hazájukban már betiltottak. Ez a szenny is a kelet-európai országokba kerül tehát, mint az atomtemetők... Ugyanezen okból virágzik a lopott kutyák illegális exportja is. (Az idén márciusban bíróság elé állították az NSZK-ban Werner Riedlt, aki a müncheni egyetemi klinikákat látta el titokban a Balatonnagyberekre Állami Gazdaságtól (fedőnévén: Hu-nor cég) vásárolt lopott kutyákkal. A Süddeutsche Zeitung közlése szerint a müncheni bíróság szakemberei Magyarországra készülnek, terepszemlére. Ennek nagyon örülünk, mert információink szerint a Hu-nornak nem szegte kedvét a német partnert ért aprócska gígszer...)

A magyar tudományos intézmények és iparvállalatok egy fillért sem költenek az ún. alternatív módszerek kifejlesztésére, amelyekkel az állatkísérletek helyettesíthe-

tők volnának — még a magyar tudósok által felkínált megoldásokat is makacsul elutasítják.

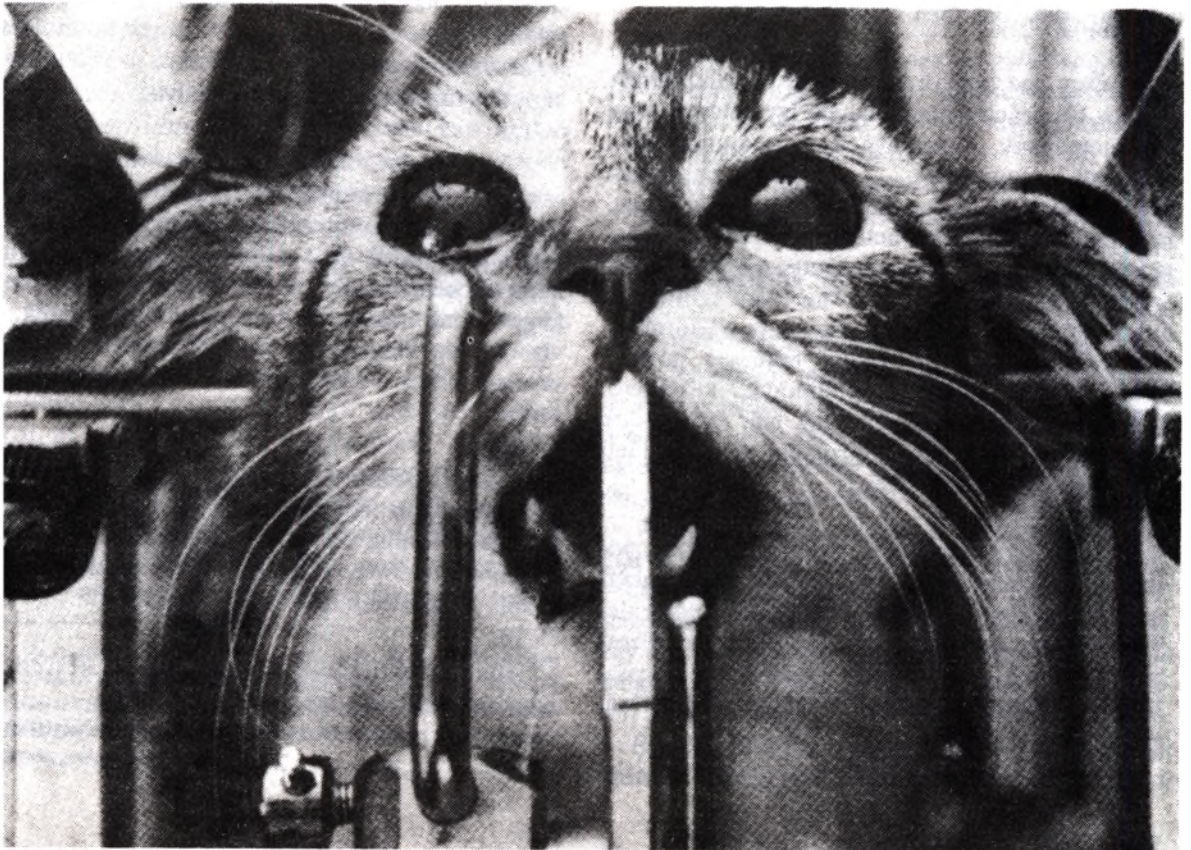
Felsőfokú oktatási intézményeink pedig gondoskodnak arról, hogy tiszta lelkű, humanista, az egész élővilág iránt felelősséget érző fiatalokból gátlástalan szakembereket faragjanak. Lelkiismereti szabadságukat semmibe véve kényszerítik őket, hogy állatokon vivizsekción hajtsanak végre — az ellenszegülőket az egyetemről való kizárással fenyegetik. A professzorok nézete szerint az oktatófilmek nem képesek olyan magasrendű ismereteket nyújtani a hallgatóknak, mint az állatnyúzás. Az igazság azonban az, hogy például az ELTE természettudományi karán végeztetett állattranszírások olyan primitívek, hogy nevetségesnek volnának mondhatók, ha nem okoznának pokoli szenvedést az állatoknak. Nyilván e szadoinfantilis kísérletek okán vallotta a megkérdozett biológus hallgatók kétharmada értelmetlennek és haszontalannak a kötelező élettani gyakorlatot.

A Magyarországi Zöld Párt és az Állatorvostudományi Egyetem szeptember 8-án nemzetközi konferenciát szervezett az állatkísérleteket ellenző külföldi szakemberek részvételével — köztük volt a korábban idézett Hartinger professzor is.

A konferenciát megelőző napon felhívott telefonon egy tanár, aki erősen érdekelt az állatkísérletekben.

— Azt tanácsolom magának, kedves Ildikó — mondta —, állítsák le magukat a magyar Zöldek, mert ha a külföldi cégek fülébe jut, hogy Magyarországon is elkezdődött az állatvédő-cirkusz, elviszik tőlünk a valutás állatkísérleteket még keletebbre!

Ezúton is üzenem a tanár úrnak: a magyar Zöldek nem állítják le magukat. Sőt, remélik, hogy a többi kelet-európai ország Zöldjei sem, s azok a bizonyos külföldi cégek addig vonulnak „még keletebbre”, míg végül leszorulnak a planétáról.

HÚS FALJA AZ EMBERT

1.

1/2 font súlyú sült hús olyan növényi energiának felel meg, amely naponta 40 gyermeket menthetne meg az éhhaláltól a harmadik világban.

1 font marhahús előállításához az állat 16 font gabonát fogyaszt. Ebből 15 font mennyiség az állat saját energiáját pótolja, illetve részben trágyává alakul. Ezen a kerülő úton hússal az összes energiából, amennyi növényen keresztül rendelkezésre állna, csak 10%-ot veszünk fel.

2.

A nagyüzemi állattartásban uralkodó kedvezőtlen életfeltételek miatt sok gyógyszer adagolnak az állatoknak, ami a hús elfogyasztásakor szervezetünkbe kerül.

3.

1986-ban 650 000 tonna túltermelés volt marhahúsból. Ezt a túltermelést szubvencionálni kell, és ez évente 5,1 milliárd DM terhet jelent az adófizető polgárok számára a közös piaci országokban.

4.

Az Európában megtermelt marhahúsnak a felét rendkívül alacsony áron a harmadik világ országaiban értékesítik, és ott ez a nagyarányú import tönkreteszi a gazdaságot.

5.

A nagyüzemi állattartásban a szóját és gabonát a harmadik világ országaiból szerzik be. A műveléshez szükséges trágyázószereket iparilag fejlett országok szállítják igen nagy haszonnal.

6.

A nagy mértékű húsfogyasztás az előidézője számos civilizációs betegségnek, így például a cukorbetegségnek, kócsagnak, zsírmájnak, lábvi-zenyőnek, reumának, keringési zavaroknak, anyagcsere-rendellenességeknek és a szívrohamnak. Ezek a civilizációs betegségek mind a túltápláltság és helytelen étrend következményei. E betegségek és sok allergikus tünet okai szintén az állati fehérjére vezethetők vissza. Az epidermitis, az egyébként gyógyíthatatlan betegség például szintén csak vegetáriánus életmóddal kezelhető. A Dél-Indiában élő népek, akik már évszázadok óta növényekkel táplálkoznak, egyértelműen egészségesebbek, mint mások.

7.

A Föld lakosságának a száma állandóan növekszik és a következő évszázadban már megkét-szereződik. Egyre kevesebb művelhető földterület fog rendelkezésünkre állni. Ha ehhez a túlzott húsfogyasztási szokásunkhoz továbbra is ragaszkodunk, világméretű élelmiszerhiányra kell számítanunk a jövőben.

8.

A nagyüzemi állattartás következtében óriási mennyiségű, gyógyszermaradványokkal fertőzött trágya kerül a talajba. Már most is 3 tonna trágyalé jut minden egyes német polgárra. Túl sok trágyalé kell viszonylag kis hasznos területen elosztani, ezért a talajvíz is károsodik.

9.

A kukorica jól tűri a trágyázást, előszeretettel telepítik monokultúrákba és atracinnal kell védeni kártevők ellen. Az atracin viszont képes az öröklött tulajdonságokat befolyásolni, ha a szervezetbe jut.

10.

A talajvíz nitráttartalma nemcsak a műtrágyák alkalmazásának következménye, hanem a természetes trágyaléből is sok nitrát kerül bele. A talajvízben levő nitrát rákkeltő hatású, a vörös vérszékely kóros elszaporodását és csecsemők megbetegedését okozza. A nitrát egyre inkább megtalálható az ásványvizekben is, ami arra figyelmeztet, hogy a nitrát már rendkívül nagy mélységig hatolt a talajba.

11.

Az erdők pusztulása és a savas esők nagyrészt az ammóniatartalmú trágyák párolgásából adódó levegőszennyeződésre vezethetők vissza. A nagyüzemi istállók környékén levő erdőségek mindig erősen lepusztult állapotban vannak. Németalföldi területeken az erdőpusztulás legalább 30%-ban szintén a nagyüzemi állattartással magyarázható és az onnan származó ammóniafelhők még Lappföld felett is észlelhetők. Az erdőségek pusztulása tehát különösen súlyos azokon a területeken, ahol nagyüzemi állattenyésztés folyik.

12.

A környezet nagy nitrogén-szennyezettsége szintén visszavezethető a trágyalére. Németországban 1 ha termőterületre átlagosan 10 kg nitrogén jut. Ezáltal még az Északi-tenger vidékét is károsan befolyásolja: halak, tengeri csillagok és kagylófajták halnak ki, elszaporodnak az algák, a vízben oxigénhiány lép fel. A halak parazitáknak vannak kitéve, vagyis egyre több féreg élőszködik rajtuk.

13.

A brazil esőerdőt (a „világ tüdejének” is nevezik) állandóan irtják, hogy új legelőterületekhez jussanak. Ennek az lesz a következménye, hogy nagyobb sztyeppék alakulnak ki, amelyek Németország területének többszörösét tehetik ki.

14.

Állatok milliárdjai szenvednek a kegyetlen nagyüzemi állattartási viszonyok között.

(Forrás: Tierschützer Magazin, Karlsruhe)

ÖKOLÓGIAI TUDATOSSÁG MINT AZ EVOLÚCIÓ KÖVETKEZŐ SZAKASZA

1. A vallásos tudatosságtól a technológiai tudatossáig

A tudatosság nem az emberiséget időtlen idők óta körülvevő alakatlan felhő, — az az egyes történelmi korszakokban megkülönböztető alakokat ölt magára. Ez Jung, Eliade, Jean Gebser, Ken Wilber véleménye, akik megkísérelték az emberi tudat vizsgálatát a történelem előtti időktől kezdve. Szeretném kihangsúlyozni, hogy az emberi tudatosság, az egyes kultúrákon belül magasan rendezett, azaz finoman hangolt. Mi nem rendelkezünk egy per se tudatossággal, hanem inkább a tudatosság specifikus módjain belül élünk és működünk. Ezek a módozatok egy adott szinten a kultúrához, egy másikon a fajhoz kötöttek.

Ebben a rövid tanulmányban nem kísérlem meg, hogy áttekintsem az emberi tudatosság történetét, csak az elmúlt 600 évre összpontosítok, azon belül is elsősorban az elmúlt évtizedekre.

Hatszáz esztendővel ezelőtt a nyugati világban a keresztény kozmológiához szorosan kapcsolódó vallásos tudatosság uralkodott. Ezek kéz a kézben haladtak, egymást meghatározták és támogatták.

A vallásos tudatosságtól vezetve, az emberek alkalmazkodtak az Isten által felügyelt és kormányzott mindenséghez. Az emberek napi dolgait a mindenható Isten kormányozta, képviselte, az Egyház révén. A középkori ember tudatának egészét áthatotta Isten képe, s annak vágya, hogy részesülhessen a megváltásban, a mennyországban. Később a dolgok lassan megváltoztak. A rendetlen, zavaros és forrongó Renaissance után a 17. században új korszak kezdődött, amelyben megkérdőjelezték a keresztény kozmológiát és több ponton aláaknázták a vallásos tudatosságot. Lassan, a vallásos tudattal szemben kikristályosodott

egy új, világi tudatosság, amely egy idő múlva technológiai jellegűvé vált.

Az új, nem vallásos gondolkodás felé tett első lépést a renaissance humanizmusa jelentette. A dolgok mértékének egyre inkább az embert tekintették, a renaissance korban kiteljesedett az ember önteltsége, Egoja. A humanizmus az ÉN újramegerősítését jelentette. Az önteltséget akkor még mérsékelte a régiek bölcsessége és a 15.—16. században még erős vallásos szabályok.

A technológiai tudatosság erősödésének sarokpontja volt, hogy elkezdődött a kozmosz megmérése — megismerése: ezzel drámaian változott a helyzet. Bacon, Galilei, Descartes és mások munkássága új kozmológiai mintázatot teremtett, új világnézetet, amely a világegyetemet mintegy óraműnek fogta fel. Ettől kezdve a fejlődés felgyorsult és meglepő következményekhez vezetett.

Az új kozmológiai felfogás szerint minden valós jelenség természetére nézve fizikai, vagy ilyenre vezethető vissza, a fizikai jelenségek számokkal fejezhető ki. A fizikai és a mennyiségi összetartozó dolgok. Ez elvezetett:

az objektív tudat imádatához,
minden jelenség fokozódó mennyiségi értékléséhez,
érdeklődésünk és előrelátásunk beszűküléséhez,
a szent (megszentelt) kiküszöböléséhez.

A felaprózó, mennyiségi szemlélet miatt nőtt az elidegenedés. Ha mindent atomjaira bontunk, a nagyobb egész széttöredezik, s nincsen meg már az érzékünk a teljesség iránt. Egyre erősebb az elszigetelődés, elkülönülés — az elidegenedés.

A fogalmi elidegenedést követi egy pszichológiai is. A kozmosz gépies megközelítésének további következménye a fizikai erő egyre növekvő imádata, a hatalom okozta mérgezettségi állapot, egy megszállottság. A mechanisztikus kozmológia magasztalja a fizikait, a mennyiségit, a befolyásolót, a szabályozót.

Ezen a fokon a gépies kozmológia az egész kultúra, a nyugati kultúra részévé vált. Uralja a

Ecological Consciousness as the Next Stage of Evolution - Előadás 1989. májusában, a Scientific Medical Network konferenciáján, „Az ökológiai válság mint evolúciós és spirituális kihívás”; megjelent a Teilhard Review: J. of Cosmic Convergence c. lapban.

tudatot, s elvezet egy megkülönböztető, technológiai gondolkodáshoz. A technológia nem egyszerűen egy önmagában közömbös szerszámláda, amelyet csupán a használat tesz jóvá vagy rosszá. Ez atomisztikus és naív nézet, amelyet maga a technológia igyekszik hirdetni. A történelem ezen szakaszában mindent átítat a technológia, az már a tudatosság egy alakjává lesz. Ha technológiára gondolunk, akkor „szabályozásra és befolyásolásra” gondolunk. A technológia a valóságról alkotott kép, s nem az eszközök használata.

Midőn a technológia révén kölcsönhatásba kerülünk a világgal, sosem gondolunk arra, hogy miként legyünk jók, szenvedélyesek, vagy hogy másokat szeressünk, hanem csak arra: hogyan legyünk hatékonyak, szabályozók, rámenősek. Ilyen a mai nyugati népek alkata.

A technológia érdekes, elbűvölő oldala, hogy bár a technológiai tudat keresztül-kasul világi, rendelkezik saját transzcendentális programjával, ha úgy tetszik, saját istenképével. Az ember istenségét itt a földön keresi — megszabadítva őt a régi igáktól, méltóságot és szabadságot nyújtva néki. Megteremti számára a mindenható ipari isten képét.

Nos, a Földön, saját erőnkől keresni a beteljesülést, a megvalósulást: ez csodálni való terv. A zavarok akkor kezdődnek, amikor túl sok erőt halmozunk fel, amellyel elpusztítjuk a természeti lakóhelyeket és annyira megmérgezzük magunkat, hogy elfeledjük: hol a helyünk a bolygónkon. A felhalmozott erő igen veszélyes dolog a magasabb értékeket és az ember rendeltetését feltáró bizonyos bölcsesség nélkül, mert zabolátlan önteltséghez vezet.

Összegezzük tömören a technológiai tudatosság jellemvonásait: 1) Tárgyasító, 2) Atomizáló, 3) Elidegenítő, 4) Erő révén uralkodó, 5) Deszakralizáló, 6) A fogyasztás eszkatológiájától függő.

Ezt az utolsó pontot még ki kell dolgozni. Mit jelent a fogyasztás eszkatológiája? Az eszkatológia tárgya az emberi élet végső céljaira irányul. Távolramutató transzcendens célok nélkül, midőn a vallásos és spirituális értékek megsemmisültek, a fogyasztás vált életünk parancsává, az általános céllá, a beteljesüléssé, vágyaink gyűjtőpontjává.

Közvetett módon a fogyasztás a megváltás egy alakjává vált, így eszkatológiává. Új játékokat, újfajta kukoricapelyhet, új kocsikat, új tévét, kozmetikai cikkeket és számítógépeket fogyasztani önmagában nem veszélyes dolog. Pszichikai létünkre nézve az a veszélyes és egészségtelen, ha ez a fogyasztási folyamat valamiféle vallásos ösztönzéssé válik, amelyik boldogságot, beteljesülést, üdvözülést jelent. Ezen a ponton a technológia eszkatológikus.

Miután kiüresítettük a szent, a spirituális, a belső értékek világát; miután istenünké tettük a

fizikait, a tárgyait, a hidegen ésszerűt: megengedtük, hogy hagyományos kultúránkat szétrombolja az atomisztikus gondolkodás miazmája, amely a kábító fogyasztás új eszkatológiájaként bukkant fel.

Felbukkant a fausti ember képe, aki napjait kedvteléseinek szenteli. Ő azt tartja, hogy egyszer élünk — tehát veszélyesen él, bármilyen áron is; akkor is, ha ennek révén tönkreteszi az eljövendő nemzedékek életét és az ökológiai élőhelyeket. A fausti ember a telhetetlen technika megnyilvánulása. A fausti ember a nyers erő felemelkedését és az emberi spiritualitás csökkenését jelenti.

Ne feledkezzünk meg azonban az érem másik oldaláról sem, nevezetesen arról, hogy a technológiának nemes álmái voltak, amelyek azonban megsavanyodtak; a mechanisztikus világnézet valamikor a vallásos tudat kényszeréből és elnyomásából kivezető utat jelentette a szabadság felé. Nem vonhatjuk kétségbe a technológia nyilvánvalóan jótékony oldalait: a kényelmet, az anyagi életszínvonal emelkedését, a mozgási szabadság érzetét (vagy annak illúzióját), a ragályos betegségek megszüntetését, sok egyéb gondunk megoldását.

Azonban, amint közeledünk a 21. századhoz, a technológiai gondolkodás egyre inkább fenyeget bennünket könnyörtelen hatékonysága, a hatalom ellenőrizhetetlen növekedése révén. A technológiai tudatosság értelmetlenné válik, annyi kárt okoz önmagában. Ha ezeket számításba vesszük, a kényelem és más kellemes dolgok egyszerűen nem fizetődnek ki többé. Azonban a társadalom csak fokozatosan jut el ennek a felismeréséhez.

A technológia sikertörténete már lidércnyomássá változott. Az inga túl nagyot lendült a vallásos tudat felől az ellenkező irányba. Keressük az új egyensúlyt és benne saját életünk egyensúlyát.

Az ökológiai tudat: szintézis. A vallásos tudatosság volt a tézis, a technológia az antitézis. Az ökológiai tudatosság a szintézis, visszatérés a spiritalizmushoz anélkül, hogy alávetnénk magunkat a vallásos ortodoxiának és a dogmáknak. Társadalmi javulást keres mindenki számára anélkül, hogy imádná a fizikai erőt, és anélkül, hogy dicsőítené az ember agresszív természetét. Nem állítjuk, hogy az ökológiai tudatosság elérkezett, kialakult és már bennünk lakozik. De megvalósulhat, ami bennünk ma még csak szunnyad. Amit megálmodunk, az valósággá válik.

2. Az ökológiai tudat erősödése

Mindenféle tudatosságnak történelmi gyökerei vannak. Megjelenik a történelem egy pontján, átalakul s egy másik ponton eltűnik. Ma a *tudatosság zöldülésének* a tanúi vagyunk. E mellett azonban egy másik folyamat is létezik, ha kevésbé észlelhető módon is, s ez a világ vallásainak a zöldü-

lése. Legyünk tudatában annak, hogy az Assisi-konferencia óta, amelyen az öt világvallás volt képviselve, a világ vallásainak ökológiai magyarázatai fontos szerephez jutottak.

Az ökológiai tudatosság előfutárai az ökológiai mozgalom és a különféle humanisztikus pszichológiai iskolák voltak. Ezek szemben állottak a mechanisztikus kor szellemiségével, kihangsúlyozták a holizmust, és azt tanították, hogy a nagy összetett egész nem lehet alkotóelemeire bontani. Ezek a mozgalmak kihívást jelentettek a mechanisztikus rendszer „ésszerűsége” számára. Mindkét mozgalom egy újfajta, holisztikus racionalitás talaján állott.

Ezek a mozgalmak bizonyos értelemben vallásos tartalmúak is voltak; új értelmiségi szemléletet és a felszabadulás bizonyos lehetőségeit is kínálták. Ez a determinista és gépies béklyóktól való megszabadulást jelentette.

Az ökológiai tudatosság fő jellegzetességei, szembeállítva a technológiai tudatossággal:

holisztikus	⇔	atomisztikus,
minőségi	⇔	mennyiségi,
spirituális	⇔	világi,
tiszteletteljes	⇔	tárgyilagos,
evolúció-szemléletű	⇔	mechanisztikus,
részvételi	⇔	elidegenítő.

Az egészséges és teljes emberi személyiség kétségtelenül egy holisztikus és minőségi mikro-mindenség. Olyan valaki, aki az értelmet, a dolgok jelentését a fogyasztáson túl spirituális utakon keresi. Ami a tiszteletet illeti, minden személy, aki valóban tekintettel van másokra, s valóban értékeli a mindenség megdöbbentő, ámulatba ejtő vegykonyháját, csak tisztelettel fordulhat a természet félelmetes látványa felé. A tisztelet: látni és megérteni a mindenséget a maga mélységében.

Kegyelemben élni a tiszteletteljes megértés folyamatosságát jelenti. Kegyelemben élni annyi, mint tiszteletteljesen gondolkodni. Kegyelemben élni, mint ahogyan az amerikai indiánok éneke mondja, annyi mint sétálni a szépségben...

A tiszteletteljes megértés és magatartás nem az ökológiai tudatosság új találmányai, azok már igen régen léteztek a hagyományos kultúrákban. Most csupán újra megfogalmazzuk ezeket. Természetes körülmények között az élő embert magával ragadja a világ. Az alázat ennek az elismerése.

Egy racionális, szkeptikus ember azt mondhatja erre: „Az embert lehetséges holisztikus, alázatos, spirituális módon kezelni, de miként lehet bizonyítani, hogy a mindenség is holisztikus, alázatos, spirituális? A tudomány kétségtelenül szolgálhat erre nézve bizonyítékot. Itt csupán David Bohm „Teljesség és bonyolult rend” című munkájára utalok. A fizikai kozmosz egész evolúciója során az egyedi kapcsolatos a teljességgel, s minden rész részesül az egész dicsőségéből s valamilyen módon tud a többi létéről. Bohm nem az

egyetlen fizikus, aki feltételezi, hogy a mindenség igazi természete holisztikus — mivel minden ugyanabból a tűzgolyóból származott.

Jelentős az asztrofizikusoktól származó bizonyíték is. A mindenség szerkezetében tökéletesen hangolt egyensúly van. Ha más lenne a mindenség sűrűsége, kiterjedései, időtartama — nem keletkezhetett volna élet. Kiszámították, hogy ha néhány alapvető elem összetétele csak 10%-kal eltérne a jelenlegitől, nem keletkezhetett volna élet. Mintha a kozmosz egyedülálló módon fogna neki az élet létrehozásához. Freeman Dyson írja: „Ha kitekintünk a mindenségbe és felismerjük azt a sok fizikai és csillagászati véletlent, amelyek összedolgoztak jólétünk érdekében, úgy tűnik, hogy a mindenségnek bizonyos értelemben tudnia kellett, hogy mi jövünk.”

Ez a következtetés lassan merült csak fel. Miért olyan a mindenség, amilyen? Mivel mi itt vagyunk. A világegyetem azért olyan amilyen, mert intelligens életet akar létrehozni. Ennek belátása vezetett el az antropikus elv kimondásához (1981), amely szerint a világegyetem otthon az ember számára. Az összetétele, szerkezete, dinamikája tökéletesen kiegyensúlyozott ahhoz, hogy élet keletkezhesen. Miközben egyre mélyebben megértjük a kozmikus evolúciót, mindinkább meg vagyunk győződve arról, hogy a „véletlenek” nem is annyira véletlenszerűek.

A mindenség létrehozta az életet, hogy dicsőítse önmagát. Mi az ő dicsőségének a részei vagyunk. Nem kételkedünk különleges helyünkben, de önteltek sem akarunk lenni. Egyszerűen csak része vagyunk a mindenség virágzásának. Tagadni a homo sapiens ezen különleges helyzetét egy anti-anthropocentrikus ideológia nevében — ez a mizantrópia új alakjában jelentkező butaság, a fordított önteltség egy alakja.

Az ökológiai tudatosság szempontjából az antropikus elv megerősíti a teljességet és a mindenre való egységet, és biztosít bennünket arról, hogy a kozmosz törvényes lakói vagyunk, s nem holmi kozmikus szeszély. Bizonyos értelemben mi vagyunk a mindenség természetének az igazolása: a kozmosz kidolgozta az intelligenciával felruházott életet. Más szinten: az a felfogás, hogy a mindenség az ember otthona, magában foglalja azt is, hogy őrői vagyunk, felelősök mindenért, a saját sorsunkért is.

3. Az antropikus elvtől az élet iránti tiszteletig

A racionális szkeptikus erre csóválja a fejét és azt mondja: „Bár abban valamennyire megegyezhetünk, hogy a mindenség holisztikus természetű, de hogyan bizonyítható a spirituális természete? Válaszunk: a bizonyíték a tudatunkban van. Ha

szépen gondolunk a mindenségre, az annyi, mint tisztelettel tekinteni reá. A szkeptikus nyilván nem ilyen bizonyítékot várt, de nyilván nem ragadta meg érvelésünk finomságát. Nem állítjuk, hogy a tisztelet a mindenség fizikai megjelenése, a tisztelet a tudat jellemző tulajdonsága. Ha tisztelettel tekintünk a világegyetemre, akkor egy tiszteletteljes világegyetem lakói vagyunk. Ha gépiesnek tartjuk azt, akkor egy gépies világegyetemben élünk.

A mindenség mechanisztikus természetét a jelenlegi mechanisztikus tudomány és technológia bizonyítja. A tiszteletteljes tudomány és technológia még nem elég fejlett. De nem helyes azt állítani, hogy ezek nem is léteznek.

A yoga különféle alakjai jelentik a tiszteletteljes technológiát. A yoga rendszere a lélek technikája. Az ima is bizonyos fajta technológia, ha isteni vagy más módon megkönnyíti a kapcsolatot a mindenséggel.

A kozmológia feltételez bizonyos dolgokat a mindenségről, annak egészéről. A kozmológiák nem bizonyítják ezt vagy azt a feltételezést. Úgy tesznek, mintha ez a feltételezés benne foglaltatna a világegyetem szerkezetében. Ezek a feltételezések nem bizonyítottak, hanem csinált dolgok. Ezek felállítása tudományelöltti folyamat mind történelmi, mind episztemológiai értelemben. Ez túl van a tudomány illetékességén. A nyugati tudomány csak bizonyos kozmológiákkal kerül kapcsolatba, nevezetesen a mechanisztikus kozmológiával.

Nem kell aggódnunk a tudomány ítélete miatt, ha mi a nem-mechanisztikus kozmológiák megteremtésén fáradozunk. Ha a tudomány megkísérli, hogy beavatkozzék új kozmológiai vázlatunk megalkotásába, akkor a pokolra küldhetjük, vagy vissza a mechanisztikus kozmológiákhoz, ahová tartozik. Ha megkísérli, hogy beavatkozzék más kozmológiákba, a mechanikus tudomány túllépi területét és illetékességi körét.

Nem kell tudományellenesnek lennünk, semmibe véve a tudomány létét. A tudomány szerkezetében és nyelvében nincsen semmi, ami megtiltana, hogy tisztelettel szemléljük a mindenséget.

A kozmológiák az akarat és a szemlélet dolgai. Ha kialakítjuk tiszteletteljes magatartásunkat a mindenség felé, ha világosan kifejtjük a gondolkodás, felfogás és viselkedés ezen formáit, amelyek képessé tesznek bennünket arra, hogy sétáljunk a szépségben, akkor a tiszteletteljes mindenség lakói vagyunk, s kegyelemben élünk. A mindenség tiszteletteljes lesz, mert olyanná tesszük, ha vele való kölcsönhatásunk tiszteletteljes. Ez körülbelül az ökológiai tudatosság.

Az isteni tudat számára a kozmosz — isteni. A durva tudat számára a kozmosz — durva. A majom tudata számára a kozmosz majomszerű. A kozmoszban talált rendet tudatunk fedezte fel. A mindenség nem nagy, nem kicsi, nem szép és nem

csúnya. A tudat izzása kitölti az űrt és istenivé teszi a teret.

Csak azóta tapasztalható a mindenség isteni volta, hogy egyes tudatok ráhangolódtak a szent vagy isteni hangnemre. Amikor az ilyen fennséges módon hangolt tudatok megjelentek Indiában, ők alkották az Upanisádokat. Amikor az ősi héber világban jelentek meg, a Bibliát. Az ősi Görögországban Pythagoraszként és Platonként jelentek meg, kik az istenségről szóltak.

Azok a szellemek, akik eredetileg saját isteni voltukat kivették a kozmoszba, annyira el voltak ragadtatva az alkotásuktól, hogy magának a kozmosznak tulajdonítottak isteni tulajdonságot. Kijelentették, hogy az istenség magában a kozmoszban van, miután feltalálták Brahmant, Jehovát, Istent, akiről feltételezték, hogy a Lét abszolút Alapja, amiből minden származik.

Az én javaslatom, másfelől, az istenség természetű, *noetikus* (intellektuális) felfogása, ami szerint a tudat (*nous*) minden rend teremtője, beleértve az isteni vagy spirituális rendet. Eliadenak igaza volt, amikor azt mondta, hogy a szent a tudatosság szerkezeti eleme, nem a tudatosság történelmének egy szakasza. A szentség a tudat tulajdonsága, és nem a kozmoszé. Csak ha tisztelettel közeledünk a mindenséghez, és tudatosul bennünk, hogy az szent, akkor találjuk a mindenséget szentnek.

Amit a tiszteletről mondtunk, az vonatkozik a spiritualitásra is. Ha feltételezzük, hogy a mindenség csak néma anyagot tartalmaz, és ezen mindenség megismerésére egyetlen út a fizikai tudáson át vezet, akkor nyilvánvaló módon semmi nyomát nem találjuk a mindenség spiritualitásának, miután az előfeltételünk és nyelvünk kitörölte azt.

Ha viszont azt valljuk, hogy a mindenség spirituálisan él, hogy mi spirituális tényezők vagyunk, és ezek alapján cselekszünk, akkor elegendő bizonyítékát találjuk annak, hogy a mindenség túl van a fizikán és biológián, vagy egyszerűen spirituális, mint megannyi spirituális készítményű ember ezt bátran feltételezte.

4. Evolúció és reménység

Vitassuk meg az ökológiai tudatosság evolúció-szemléletű és részvételi jellemzőit. A mindenség szépsége kapcsolatos az evolúció szépségével — ezen a félelmetes folyamaton belül a teremtő erők együttműködnek, hogy egymás után létrehozzák az élet csodáit. Bergson erre a folyamatra alkotta meg a „teremtő evolúció” fogalmát. Teilhard de Chardin, e rapszodikus dalnok himnuszokat zengett a teremtő evolúcióról.

Teilhard sokat tett azért, hogy meggyőzzön bennünket arról: az evolúció nem egy sivár darwi-

ni folyamat, amely két lehetőség vagy szükségszerűség között csupán henyél. (Utaltom kell itt Monod „Lehetőség és szükségszerűség” c. könyvére.) Nem, az evolúció nem egy ostoba és véletlen folyamat, amely a változatok között botladozik. Az evolúció annyira tökéletes, hogy isteninek nevezhető. Könnyen elfogadom azt az állítást, hogy az Isten — evolúció, és az evolúció — Isten.

Röviden: az ökológiai tudatosság kitüntetett módon evolúciós fogalom. Miért fontos a kreatív evolúció elfogadása az ökológiai tudat, a jövőtudatunk és rendeltetésünk szempontjából?

Három ok miatt. Az evolúció érzékeny értelmezése azt mondja számunkra, hogy a Mindenség lényegében befejezetlen, hogy mi magunk is befejezetlenek vagyunk. Világosan következik ebből, hogy — miként a kozmosz — mi emberek is tovább fogunk evolválódni. További fontos következtetés, hogy valamire haladnunk kell, különös jövő áll még előttünk. Mi még csak totyogó kisgyerekek vagyunk a kozmikus járókában. Mivé válunk, milyenek leszünk? Érettebbek, akik eltökéltebben vesszük kezünkbe sorsunk intézését; kevésbé ostobák és kevésbé otrombák leszünk és kevésbé fogyasztók, egyszerűbbek, mértékletesebbek és bölcsébbek. Erre tanít az evolúció intelligens értelmezése.

Másodszor arra tanít bennünket, hogy az evolúció istenivé tesz (az eredetiben: „divinizing agent”); szellemiséggé alakítja az anyagot. Bár többen úgy vélik, hogy a tudat jelen kellett hogy legyen kezdettől fogva az anyagban és a mindenségben — (másként hogyan jöhetett létre?). Én magam nem fogadom ez ezt a nézetet. A tudatosság *kialakult*, az anyag fejlődésének egy bizonyos pontján jött létre. Még ha el is fogadnám, hogy a tudatosság ott lehetett, mélyen elrejtve az anyag belső rétegében, várva arra, hogy felszabaduljon — mégis úgy érvelek, hogy az anyag kötelékeiből való felszabadulás annyira rendkívüli és teremtő jellegű, hogy nyugodtan beszélhetünk a tudat teremtéséről, nem csupán felszínre kerüléséről. Az evolúció bizonyos pontján, talán az amőbáknál, megszületett egy homályos tudat. Azután egyre tisztább tudatalakok jelentek meg, majd az éntudat is. Később alakult ki a spiritualitás és az isteni jelleg — mint az éntudat tökéletes formái, mely visszatükrözi az anyag szerkezetének lehetőségeit. A szentség és a spiritualitás tudatunk szerkezeti elemei, amelyek megtisztulva felülmúlják a fizikait és a biológiaiakat. Az evolúció így az istenivé válás (divinizáció) finom folyamata, amely során az anyag szellemmé, a tudat én-tudattá, az én-tudat szent tudatosságá alakul át.

Az evolúció intelligens értelmezése még egy — harmadik — ok miatt fontos. Képesé tesz rá, hogy megfogalmazzunk valamit, amit én *középső útnak* szeretek nevezni. Ez a vallásos tudatosság

és a technológiai vagy materialista tudatosság között fekszik. Az első szerint minden isteni jelleg és spiritualitás Isten által adott és az Ő isteni jellegének a visszatükröződése. Az utóbbiak szerint a tudat az anyag függvénye (marxizmus), s a spiritualitás, az isteni jelleg csupán az emberi tudat érzékcsalódása és képzelődése. Mi azt állítjuk, hogy a spiritualitás az evolúció során jelenik meg. (Hadd jegyezzük meg, hogy a darwinizmus, amelyik a materialista világnézet kiterjesztése, nem ad választ arra a kérdésre, hogy miként alakult ki az éntudat és hogy miként magyarázható a spiritualitás és a szentség.)

A középső utat javasolva az ökológiai tudatosság nem különbözik a buddhizmustól, amelyik nem tartalmaz istenfogalmat, mindazonáltal feltételezi, hogy spirituális és isteni teremtmények vagyunk és hogy saját munkánk, saját karmánk révén elérhetjük a magasfokú spirituális megvilágosodás szintjeit. A megvilágosodás összpontosított gyakorlás, a tudat helyes hangolása, az egyén pszichikai képességeinek kifejlesztése révén érkezik el. Mindannyian saját istenségünk birtokosai vagyunk. Azonban ahhoz, hogy azt felszabadítsuk kötelékeiből, el kell végeznünk önmagunk megtisztításának herculesi munkáját, majd rá kell hangolódni az emberi tudatosság evolváltabb alakjaira.

Röviden, a teremtő evolúció, mint az ökológiai tudatosság összetevője, legalább három ok miatt fontos. Képesé tesz bennünket arra, hogy legyőzzük a darwini nézetek nyers oldalait. Képesé válunk érzékelné a féktelen múltat miközben előre tekintünk a jövő ígéretei felé. Képesé tesz arra, hogy kövessük a természetes isteni jelenség középső útját, amelyen felfogjuk önmagunk testi és spirituális, tudati racionális és misztikus tartalmát — mindezt a természetes evolúció határain belül

Az ökológiai tudatosság további fontos alkotórésze a részvételi tudat felismerése. Az asztrofizikus John Archibald írja: „A mindenség nem létezik „ott kívül”, tőlünk függetlenül. Mi magunk idézzük elő, ami látszólag történik. Mi nem csak megfigyelők vagyunk, hanem résztvevők. Bizonyos értelemben ez egy részvételi mindenség.”

Ezt a látásmódot sok fizikus és filozófus megerősíti. Nos, a részvételi világegyetem eszméje üres és értelem nélküli lenne, ha nem teremtené meg a részvételi tudatot, mint társát az együtt-teremtésben. Paramenides mondotta: „Nincsen tudat — nincsen világ”

A részvételi tudat fogalma azt fejezi ki, hogy a tudat jelen van tudásunk minden termékében, a világ minen képében. Bármit kapunk a világtól, az átszűrődik a tudatunkon. Ha nem szűrődik át, akkor nem kapjuk meg. Ha más faj lennénk, más volna a tudatunk szerkezete, más lenne a világról alkotott képünk, fogalmunk. A tudatosság — fajhoz kapcsolódik.

Sosem írjuk le a kozmoszt, ahogyan az létezik. Amit lefrunk, abban részt is veszünk. A tudatunk állandóan és fáradhatatlanul (képességeink és érzékenységünk révén) kiválaszt a mindenség ősi adottságaiból. Ezek sosem önmaguktól adóttak: mindig alakulnak, s a tudat által határozottatnak meg.

Tárgyaltuk a részvételi tudatot és bevezettük az istenség noetikus felfogását. Rámutattunk, hogy a tudat (vagy az emberi tudatosság) minden rend teremtője, beleértve a spirituális rendet is. Megemlítettük, hogy ha a mindenséget gépiesnek képzeljük el, akkor gépies módon fogjuk azt szemlélni. S ellenkezőleg, ha elfogadjuk a mindenség tiszteletteljes voltát, akkor tiszteletteljesen szemléljük és ilyen kölcsönhatásban leszünk vele. Ezek a fogalmak világosan sugallják a tudat részvételi, együtt-teremtő (co-creativ) természetét, amelyik együtt-teremti a mindenséget.

Kifejtettük az ökológiai tudatosság hat lényeges jellemvonását. Ez a tudatosság holisztikus, minőségi, spirituális, tiszteletteljes, evolúció-szemléletű és részvételi. Ezek a jellemvonások egységes egészet képeznek. Résztvesznek az ökológia megalkotásában; egyrészt ezen kozmológia következményei, másrészt annak részei.

Az ökológiai tudatosság további, de létfontosságú eleme a REMÉNY. Dante a reményt a mennyországgal azonosította és a reménytelenséget a pokollal. A pokol kapuján olvasható: hagyjatok föl minden reménnyel. A remény a szépen élt élet döntő pontja. A remény annyira fontos, hogy jelentős részét kell képeznie az ökológiai tudatosságnak. Midőn a remény elenyészik, minden szétporlad.

A széttöredezett és atomizált tudatunk spirituális vákuumot teremtett, s ennek nyomában jár a reménytelenség. Remény nélküli világban élni: a pokol egy fajtája. A technológiai tudatosság képtelen arra, hogy bármiféle reményt is nyújtson. Ezért ítéletet mond ki önmaga, mint az élet ki nem elégítő hordozója felett.

A remény nem vágyalom, hanem a folyamatos transzcendencia hordozója. A remény a létünk váza, lelkünk oxigénje. A remény a mindenség jelentésében való hitünk megerősítése. A remény minden szándék, törekvés, cselekvés előfeltétele. Megragadása a bölcsesség egy alakja. A remény elvesztése a pokol egy alakja. A remény átszövi az ökológiai tudatosság egész szerkezetét.

5. Következtetés:

Az ökológiai tudatosság megszerzéséhez vezető gyakorlat

A tudat zöldülése folyamatban van. Tanácsos azonban óvatosságra inteni, mert az nem megy önmagától, nagy energiát kell rá fordítanunk. A boldog cél, az Omega Pont felé való evolúció sem

jön létre önmagától és erő kifejtés nélkül, a segítségünk nélkül. Van evolúció-tudatunk, és az erre való ráérmelés hatalmas és gyönyörű terhet ró ránk — felelősek vagyunk mindenért, a jövőnkért, az evolúció jövőjéért.

Néha feltételezik, hogy az evolúció gyorsan és szükségszerűen működik és elvisz bennünket valami ígéret földjére. Azt is képzelik, hogy az evolúció olyan áttörést hoz létre, hogy néhány év alatt az emberiség nagyrésze eljut a megvilágosodáshoz és akkor a helyes ösvényen leszünk. Ezeket a nézeteket túlságosan optimistának látom.

A mechanisztikus tudatosság megváltoztatásához jelentős erő kifejtésre van szükség. Bizonyos fokig forradalmat jelent ez. Ionesco írja: „A forradalom a tudatállapot megváltozása”. Mellékeesen, azok a forradalmak nem működtek, beleértve a szovjet forradalmat is, amelyek nem teremtettek új tudatosságot.

Nos, fontoljunk meg egy további fontos pontot. Miért annyira nehéz a tudatváltás egyéni szinten? Azért, mert a szervezet saját egyéniségével szembeni kihívásnak tekinti azt. Kényelmesnek érezzük régi fülkéinket, bármilyenek is legyenek azok. A régi fülkék egyenértékűek az állandósággal. Az új tudatosság magában foglalja az instabilitást, akkor is, ha hosszabb távon felszabadulást, új szabadságot jelent is.

Miért változtathatjuk meg, legalább részben, tudatosságunkat? Ezen a ponton be szeretném vezetni az *értelem spirálisának* a fogalmát. Mindannyian az egyedi és egyéni értelmi spirálisunk alapján gondolkodunk és fogjuk fel a dolgokat. A spirális az egyéni tudat huzalozása vagy software-je. (A hardver az agy szürkeállománya.) Nos, az egyéni spirált megszabja az általános kultúra, de nem határozza azt meg teljesen; különben nem lennének képesek korszakos változásokra.

Az új tudatosság megszerzéséhez az egyéni értelmi spirálison kell dolgoznunk. Ez rendszeres gyakorlást jelent, a yoga bizonyos alakját, ami által befogadjuk az elveket, az érzékelési módokat. Az együttérzés, tiszteletteljes és holisztikus gondolkodás nem deus ex machinaként adatik meg nekünk, hanem szorgalmas, rendszeres munka révén. Ezeket a gyakorlatokat, amelyek elvezetnek az ökológiai tudatossághoz, öko-yogának nevezem. Nincs itt idő az alapelvei kifejtéséhez, különben is semmiféle yogáról nem elég beszélni, azt gyakorolni kell. Régi, tiszteletreméltó hagyományok spirituális gyakorlata jelentős segítséget nyújthat. Sok, jelenleg rendelkezésre álló logikai rendszer — ha kellő ítézőképességgel alkalmazzuk — szintén segíthet.

Mindnyájunknak meg kell találnunk saját gyakorlati módszerünket, amely elvezet a tudat megváltoztatásához — ha el akarunk érni egy ilyen változást. Senki sem kényszeríthet másokat a tudatosság egy alakjának az elérésére, ha az azok

számára nem kívánatos. Az ökológiai tudatosság maga eléréndőnek tetszhet, miután azt igéri, hogy gyökerükben oldja meg korunk alapvető gondjait. Ezenkívül megadja azt a tudást, hogy a mindenség az emberiség otthona és hogy mi törvényes lakói vagyunk, sőt talán magasrangúak.

Összefoglalás

A tudatosság természetének a változása egyenlő a világ leírásának megváltozásával. Ilyen változás megy végbe jelenleg. Az ökológiai tudatosság megszerzése révén megváltoztathatjuk felfogásunkat, tudásunk természetét, a külső realitás természetét. Különböző módon szűrjük meg és faragjuk ki a valóságot — s különböző módon kapjuk azt vissza.

Az ökológiai tudatosság feltételezi és együtt jár azzal a kozmológiával, amelyet öko-kozmológiának neveztem. Igen szoros viszony van közöttük, s az egyik meghatározza a másikat. Az ökológiai tudatosság az öko-kozmológia elveinek a befogadását jelenti. Az öko-kozmológia másrészt igényli az ökológiai tudatosságot, hogy kifejezze és képviselje azt a tudat világában. A kozmológia

nem létezik önmagában. Akkor jön létre, ha a tudatosság megfelelő módon kifejezésre juttatja. A tudatosság megfelelő módjait egyénileg kell megszerezni, önmagunkat munkálva. Csak ebben az esetben válik az ökológiai tudatosság társadalmi valósággá.

Midőn megszületünk és midőn meghalunk — egyedül vagyunk. Egyedül vagyunk korszakalkotó áttörések létrehozása idején is. Az élet és az evolúció hatalmas szövvénye sokféle módon egyesít bennünket. Ha megküzdünk a belső énünkkel, midőn figyelünk a saját lelkünkre és megkíséreljük, hogy azt jobban telítsük fénnel, gyakran vagyunk egyedül.

A magány a tökéletesedés anyja.

A bátorság a lélek tüze.

A remény a fentmaradás örök forrása.

A helyes ösvény a kozmikus kényszer felismerésének a bölcsessége.

Az ökológiai tudatosság a mindent felölelő, fenntartható és együttérző szépség szerkezetében lelhető föl.

Fordította: György Lajos

Reményünk romlott virágai

Egyébként Skolimowskinak igaza van. Vágyában igaza van. Illúzióiban kevésbé, hiszen új játékokat, új tévét stb. fogyasztani éppen azért veszélyes dolog (önmagában is) mert „új” és mert „fogyasztás” (és kultusz-tsa.). Egyelőre az a bizonyos inga is mintha továbblendülne, s vinné magában az ökológiai tudatot is. Épp a Newsweek szeptember 3-i számában láttam egy hirdetést: egy rajzon tüntető állatok tartanak táblákat „mi voltunk itt előbb”, „a szennyezők a valódi állatok”, „ne mocskolj a fészkembe” stb. feliratokkal. Alatta a képhez tartozó szöveg a nukleáris energiát dicséri, mint egyedüli, nem szennyező, környezetbarát technológiát, amelyet már az emberek többsége támogat. Hallom azt is, volt (van, lesz) „tévénkben” egy francia (ihletésű) reklám, szintén az atomenergia mellett ahhoz képest, hogy eddig még Paks szennyét sem sikerült elhelyezni...

„Természetes körülmények között az élő embert magával ragadja a világ.” De hol vannak itt még természetes körülmények? Ami ma magával ragad, az a civilizáció. Így lehet az is, hogy az „egészséges és teljes emberi személyiség” nem az aki spirituális, hanem aki fitness.

Egyébként Skolimowskinak igaza van. Ahogy Nietzschének is az emberföldről emberrel, és Hegelnek is az önmagára ismerő Világzellemmel, és ahogy Bergsonnak is és mindenki másnak is. De példák ok abban is, hogyan járhatunk, ha utópiánk kedvéért feladjuk látásunkat.

Próbálkozom én az öntökéletesséssel is, de bevallom, nehezen megy. Sebaj, persze haladunk ha szaladunk. Fejlődünk? Hogy érettebbek lettünk-e, erről szemléletesen ír Bartos Tibor mostani számunkban. Bizony technológiai tudatosságunk reménytelensége az élvezetes élet reménye, s e reményünkben keringünk, mint légy a Tungstram (izzó) körül.

Egyébként (remélem) összecsengünk.

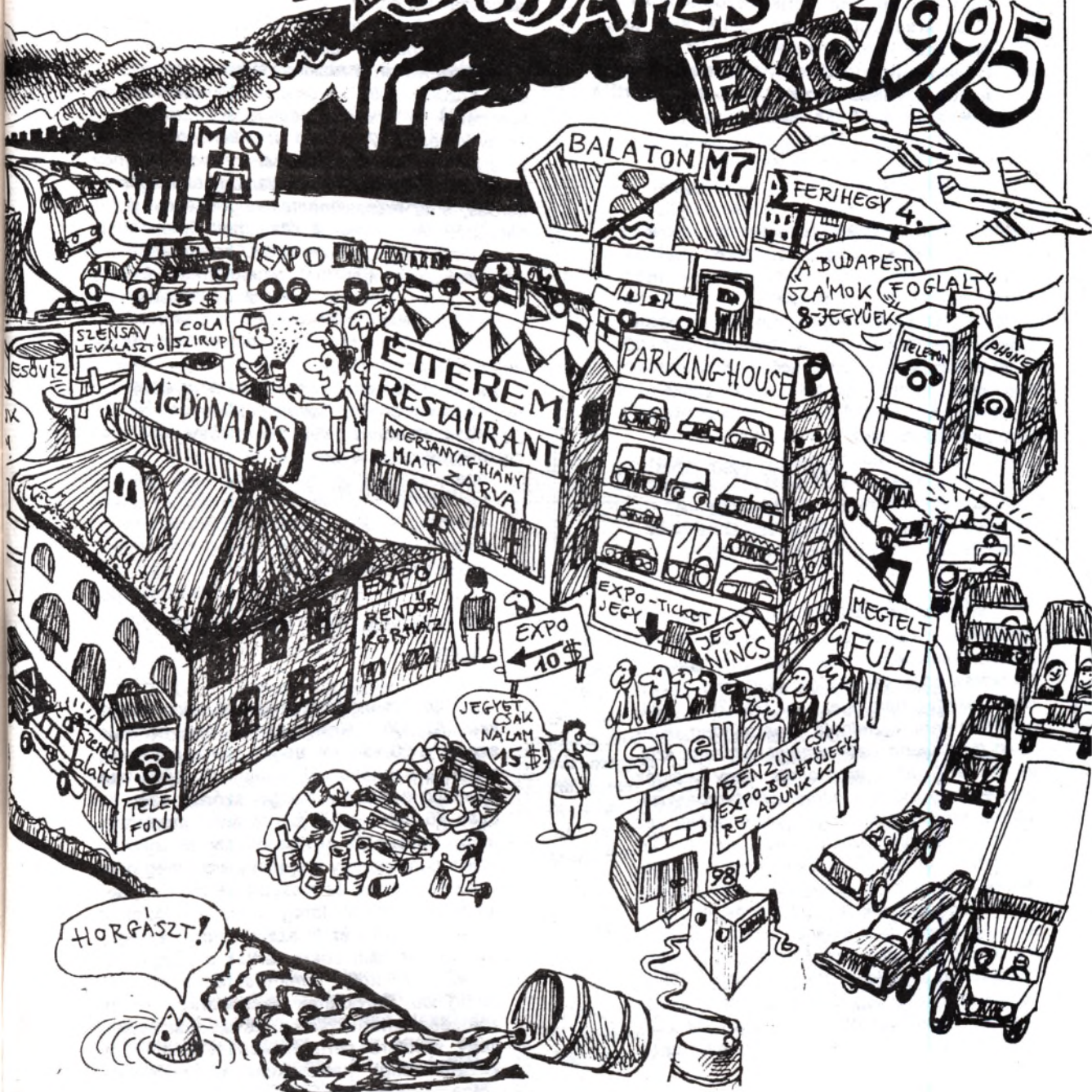
És reménykedjünk...

(Sípos)

MÁS

VILÁGKIALLITÁS BUDAPEST 1995

HORGASZT!

EXPO
← 10 \$

JEGYET
CSAK
NÁLAM
15 \$!

Shell
BENZINT CSAK
EXPO-BELTÉRSÉGRE
ADUNK KI

MEGTÉLT
FULL

EXPO-TICKET
JEGY
JEGY NINCSEN

A BUDAPESTI
SZÁMOK FOGLALT
8-JEGYŰEK

McDONALD'S

RESTAURANT
MÉRSELYNAGYHÁNY
MIATT ZÁRVA

PARKINGHOUSE

EXPO

EXPO
KENDŐR
KÖRHÁZ

BALATON M7

FERJHEGY 4.

ESŐVIZ

SZENSAV LEVÁLASZTÓ

COLA SZIRUP

TELEFON

TELEFON

PHONE

98

98

98

EZ

Mit kell fizetni az atomért? A brit kormány elhatározta 10 nyomottvizes reaktor építését, de elhalasztották őket 1994-re, mert közben meg magánkézbe akarják adni az áramtermelő ipart. Senki sem tudja, mennyibe kerül az atom-áram. A régi reaktorok nemigen kellene senkinek. Mindenesetre szénadót vezetnek be, ebből tartják fenn a meglévő reaktorokat.

(NATURE 1990. július 5.)

S. Shulman: A költségek az egekbe szöknek, ez költségvetési megszorításokhoz vezet — Az USA atomtelepeinek megpucolása most már 28 milliárd dollárba kerül az első öt évben, és kb. 200 milliárdba összesen. A becslések folyamatosan nőnek. Lehet, hogy eléri azt a határt, amikor is egyszerűen nem lesz miből kifizetni a cehet. A két épülő atomhulladék-lerakat se akar elkészülni.

(NATURE 1990. július 12.)

J. W. Kirchner: A Gaia-metafóra nem falszifikálható Válasz Lovelock legutóbbi lírai cikkére, melyben a jelen levél szerzőjét bozorkányüldözéssel vádolja, mert nem csípi a Gaiát (esetleg nem is a, csak Gaia?). A Gaia-hipotézis nem tesztelhető, mert minden sikertelen teszt újabb Gaia-elmélet-változatot szül. Így pl. 1987-ben L. azt mondta, hogy az algák segítenek a bolygó hőmérsékletszabályozásában, mert dimetil-szulfoxidot termelnek, ez pedig felhő-kondenzációs mag, így a Föld hűl, amikor meleg. Sajnos egy évre rá megjelentek olyan adatok, amelyek szerint a DMS-szint a jégkorszakokban volt magas, és ha az alga egyáltalán tesz valamit, akkor hűt, amikor amúgy is hideg van. Nosza erre L. megfordította az elméletet, hogy aszongya Gaiának jó az a kis hideg, a mostani meleg voltképpen lázas állapot. Ez az igazi elmélet, mert mindennek az ellenkezőjét is meg tudja magyarázni.

A hetvenes években L. nem szerette, ha Gaiával harcolnak a környezetszennyezés ellen, merthogy a mi kis szennyezésünk a nagy G-nek meg se kottyán. Most visszakozott, bár még mindig „globális hipochondriát” emleget. Az ilyen mindenre jó elméletek a legveszélyesebbek.

(NATURE 1990. június 7.)

1976-ban adta ki az EÁ illetékes kormányzati hivatala az építési engedélyt a seabrooki atomerőmű létesítésére. A lakosság azonnal tiltakozott a két 1150 MW-os erőmű építése ellen. A Clamshell Szövetség 18 tagja behatolt az építési területre, letartóztatták őket és birtokháborításért fogházbüntetésben részesültek. Erre 188-an cselekedtek hasonlóan, őket is letartóztatták. 1977 áprilisában már 1414 tiltakozót tartóztattak le, akik ott táboroztak két napig.

Most 13 év múltán 4000 állampolgár lépett fel erőszakmentes polgári engedetlenséggel követve el, a reaktor leállítása érdekében. Közülük 1989 júniusában 627 személyt tartóztattak le. Az erőmű csak most készült el, 10 év késéssel, 7 milliárd USD költséggel, s az építő cég belebukott. Most az engedélyezés az amerikai atomipar számára élet-halál kérdés, s az erőszakmentes engedetlenség-tiltakozás folytatódik. A Clamshell örömmel vett tudomást arról, hogy a SzU-ban a lakosság tiltakozása miatt több atomerőművet bezártak, illetve nem építenek meg, s a szövetség tagjai keresik a kapcsolatot a szovjet tiltakozó mozgalmakkal, meghívtak egy szovjet küldöttséget.

Aki tőlünk esetleg kapcsolatot akar létesíteni velük, a címük: Clamshell Alliance, PO-Box 734 Concord, New Hampshire 03301 USA, Tel: 603-224-4163

(ECOLOGIA NEWSLETTER 1990. jan.)

A. Anderson: Többet ésszel, mint gyilkossal? Az USA Kongresszus egy hivatala szerint a 80-as évek végén kevés ésszel lrtották a sáskákat Afrikában. Pl. 1986-ban 40 millió dollár ára mérget szórtak szét, és csak 46 millió USD ára termést mentettek meg. Kevesebb erőfeszítéssel is mentek volna ennyire, egy kis sáskajárás még nem okoz éhínséget, és masszív permetölés helyett talán inkább integrált növényvédelem kellene. Persze az is számít, hogy a négerkajáját nem sokra tartják a közgazdászok. Marokkóba nem mentek a sáskák, pedig ott Európának szánt drága finom zöldséget ehettek volna, és távoztartásukat vagy halomra permétezésüket nagy-nagy közgazdasági haszonként könyveihették volna el a szakemberek.

(NATURE 1990. július 19.)

1990. augusztus 20-án ünnepnapra ébredhettünk. Persze valójában csak néhány nap múlva tudhattuk meg — a posta jóvoltából, hogy ünnepnap volt —, akkor készült el a 2000. oldal a Sajtószemléből (Nekem sokáig sajtószemle volt, akkoriban még másoktól kaptam átolvasni, a fejléctet sosem néztem, nekem az „ó” nem hiányzott, még meg is ideologizáltam, sajtó meg hyukak, egyebek, szóval olvastam, amikor meg azt sem tudtam ki a Pi, gör, stb. Van akit valószínűleg sohasem fogok megismerni. Sebaj. Csak a szemle jöjjön...)

-Szóval a Sajtószemle. Meg a Piros. (György Lajos, egészen addig, amíg kedvesen meg nem mondja az embernek, ki magázza, meg egyébként is...) És akik mind a mai napig kettyegtetik az egyetlen, folyamatosan (már nyolcadik éve!) működő „sajtóterméket” a sajtóról, a mozgalomról, rólunk... Klubok, szervezetek, tettek jönnek-mennek, emberek feltűnnek és eltűnnek... aki egyszer történelmet akar írni, nem kerülheti ki, mert leltár és eseménykrónika, ideológia és minden más egyszerre...

Én nem csinálnám. Kéthetente, folyamatosan, átnézni, leírni, szerkeszteni, telefonálni, küldd már, postázni... aki ezt megteszi! Hál' Istennek teszi(k).

Drasztikus növényvédőszer-korlátozásra készül Hollandia

A holland gazdáknak a következő 10 évben legalább 50%-kal csökkenteniük kell növényvédőszer-felhasználásukat, mondta a mezőgazdasági miniszter. A környezet és az ivóvíz védelme, valamint a vegyszertmentes élelmiszerek biztosítása érdekében ez az intézkedés elkerülhetetlenül vált Hollandiában, ahol évente 20 ezer tonna (!) növényvédőszeret használnak fel.

A korlátozások csak fokozatosan lépnek életbe. 1995-ig 35%-os, 2000-ig 50%-os csökkentést kell elérniük. Az egyes gazdaságoknak 2000-ig 50%-kal kell csökkenteniük a légkör szennyezését, 75%-kal kell visszaszorítani a vegyszereknek a talajba és talajvízbe jutását. A folyók és a patakok szennyezését 90%-kal kell csökkenteni. A vegyszerszegényebb gazdálkodás mintegy 2,3 milliárd guldenes beruházást követel majd a gazdálkodóktól, de a holland termények iránti kereslet nőni fog. A törvény elfogadására várhatóan 1991 első felében kerül sor.

(VILÁGGAZDASÁG 1990. augusztus 31.)

Cs. G.

A 20000 t melletti felkiáltójel jogos. A World Resources adatai szerint 1982-1984 között Hollandia csupán 9670 t növényvédőszeret használt fel évente, újabb adat a kötetben sincsen. A 20000 ennek több mint kétszerese. Magyarország felhasználása az adott időszakban évente 27595 t volt, Bulgáriáé: 32400, NDK: 14133, NSZK: 29836, Franciaország: 98733, SzU: 535400, E. Á.: 373333.

Új hanfordi félelmek. Nem elég, hogy sok atomot engedtek ki régebben, kiderült, hogy rengeteg vegyi anyag van elásva az atomhulladékkal együtt, és az egész egy szép napon felrobbanhat. 13 éve tudják, hogy egy hidrogéntartály is van ott, de nem szóltak. A hordók tetején vegyi anyagokból kb. fél méteres kéreg képződött, ez alatt halmozódtak fel a gázok. 1965-ben már felrobbant egy tartály, és radioaktív gejzír formájában távozott belőle a gáz. Nem nagyon tudni, mi megy végbe a tartályokban.

(NATURE 1990. augusztus 9.)

Gyerekkori alacsony adagokkal való ólomterhelés tartós hatással

Újvizsgáltak 132 fiatal felnőttet, akiket 1975 és 1978 között még az elemi iskolában vizsgáltak, gyerekkorukban. Olyanokat választottak ki, akiknek annakidején az intelligenciahányadosuk nem volt alacsonyabb, de részben magasabb volt a fogai ólomtartalma. Akiknek gyerekkorukban ez magasabb volt (20 ppm feletti fog-ólmotartalom), azoknak most, felnőtt korukban idegi-viselkedési működésük rosszabb volt azokénál, akiké az annakidején 10 ppm alatt volt. Az első csoportnál olvasási nehézségek fordultak elő, s jóval kisebb százalékban végeztek főiskolai-egyetemi tanulmányokat; akik mégis oda járnak, gyakrabban van hiányzásuk, alacsonyabb a szókincsük, lassúbbak a reakcióik stb.

A gyerekkori ólomterhelés központi idegrendszeri működési hiányosságokkal jár, amely fentmarad a fiatal felnőttkorban is.

(NEW ENGLAND J. OF MEDICINE)

Vigyázz! Itt jön az üvegház!

James Hansen éghajlat-szakértő, a NASA Goddard Institute for Space Science igazgatója a múlt héten kijelentette, hogy az üvegház megjött, még jelentősebb módon, mint két évvel ezelőtt. Sok pénzt feltenne arra, hogy a következő három év olyan meleg lesz, mint az elmúlt 100 év három legmelegebb éve. Az emberek ezt nem hiszik el, de Hansen hallgatósága úgy látszik, hogy meg volt félemlítve és nem szállt vitába a kiváló kutatóval. Kivéve Robert Jastrow-t. Ő azzal az állításával lett híres, hogy ha az elmúlt évezredek irányzata a jövő évszázadban is megmarad, akkor a naptevékenység csökkenése ellensúlyozni fogja az üvegház-felmelegedést. (A következő 11 évben azonban nőni fog a Nap fényessége.)

(SCIENCE 1990. május 4.)

VAN

Tillmann J. A.

KELET ÉS NYUGAT KAPUJÁBAN

— Töredékes invitáció egy Heidegger-dialógushoz* —

„Minden való élet találkozás. A találkozás nem térben és időben zajlik, hanem tér és idő zajlik a találkozásban.”

Martin Buber

„Mintha két tükör vetülne egymásba — mindegyikben a végtelen tükröződik és mégis mindegyik önmaga.”

Martin Heidegger

Heidegger dialógusa, mely a japán zen-buddhista tudóssal, Tezuka professzorral való találkozása nyomán keletkezett, a legkülönösebb szövegek egyike a világ irodalmában. Ez a tény első olvasásra is nyilvánvalóvá válhat olvasói számára. Csak éppen az nem nyilvánul meg ilyen egyértelműséggel, hogy mi az, ami ezt az írást ilyen erővel emeli ki az frott szövegek sokaságából.

E különösség mibenlétének feltárására számomra először a dialógus megvalósítása, azaz színrevitele látszott alkalmasnak. Ez a szándék egy filozófus írása esetében bizarr ötletnek tűnhetett volna, ha a dialógus egészének drámaiságát nem erősítette volna még az is, hogy a beszélgető felek kijelentésein kívül az írásban több olyan, a beszédhelyzetet leíró szövegrész is szerepel, amely rendezői utasításként értelmezhető. Ugyanakkor kétségtelen volt az is, hogy megvalósításában annak a távolságnak is meg kell jelennie,

amely ezt a párbeszédet mindenkori jelenétől elválasztja és egyedülvalóvá teszi.

Barátaimmal, a NÖLAND színházi csoporttal előadtuk a dialógus rövidített változatát.¹

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy e szöveg intenzív tapasztalatát (azóta már erősen perspektivikussá vált nézőpontból) feldolgozzam, és — e rövid tudománytalan utóirat keretében — talán olvasói számára is megközelíthetőbbé tegyem.

Egy ajtó feltárlása

„A hatvanas években beszélt nekem (Heidegger) arról a mély benyomásról, ami egy jelentős japán zen-buddhista személyiség látogatásakor érte, aki teljesen metafizikátlanul mondott ki döntő állításokat. Ekkor mintha egy ajtó nyílt volna meg előtte.”²

Ez a megnyilatkozás a találkozás elemi élményéről tudósít. A találkozásnak ez a hőfoka — melyről a dialógus tudósít a leghívebben — egy-

* Martin Heidegger: *Útban a nyelvhez*. Helikon Stúdió, 1991. (Fordította Tillmann J. A.) E szöveg fordítói utószó a kötethez.

másra találásnak nevezhető. Heidegger szavai szerint ez olyan végtelenbe vesző tükröződés, amelyben a találkozó felek mindegyike teljes érvénnyel van jelen, de végső közösségük, emberi létük közösségének a belátása is jelenvaló.

Mivel a párbeszéd egyik részese egyúttal a század nyugati gondolkodásának egyik legnagyobb alakja, a másik pedig a világcivilizációt az előbbi mellett leginkább meghatározó kelet-ázsiai világ jeles képviselője, találkozásuk hordereje messze túlmegegy személyük jelentőségén, mivel ennek során két világ egymásra találása is végbement.

Mi is áll előttünk?

Az európai és a kelet-ázsiai világ párbeszédre lépésének ez az eseménye az ember egyetemessé vált történetének belátásából adódik; a planetáris párbeszéd kezdete és messzehangzó felütése.

Heidegger e találkozás maradandó élményét azzal magyarázta, hogy látogatójának megnyilatkozásai nem-metafizikai módon történtek. Ennek jelentősége akkor válik beláthatóvá, ha tekintetbe vesszük a metafizika meghaladásáról mint a jövő sorsdöntő kérdéséről tett alábbi kijelentését: „A jövő emberei előtt a napnyugati metafizika lényegével és történetével való küzdelmes szembeállítás áll. Csak ebben az eszmélődésben válik az ember planetárisan meghatározott jelenléte megvalósíthatóvá, és ez a világtörténelmi jelenlét megalapozottan elérhetővé.”⁵

Túl a fizikán, metafizikán, Nietzschén, és az üveghegyen is túl

A metafizikai jelleg a részben görög eredetű európai gondolkodásnak az az alapvonása, mely a szemléleti horizontnak egy törésvonal mentén jelentkező kettéosztottságában mutatkozik. A metafizika szó — mely Arisztotelész hasonló című, a fűsziszről szóló művét követő könyvének címéből ered — maga is jelzi ezt a hasadást: fizikán túli, fizika feletti övezetet határol el a (görög értelemben vett) fizika világtól. A metafizikai gondolkodásban a világ eredendő egysége *meghasadatan* mutatkozik. E hasadás mentén húzódik a létezők és a lét, az ideák és a valóság, a szellem és anyag stb. szélsőséges dualitásainak partvidéke.

A metafizikai hasadék megjelenésével egyidejű a világ egészésként való helyreállításának szándéka. Az európai gondolkodás nagy rendszerei e hasadék áthidalásának gondolatkísérleteiként szemlélhetők. A metafizikai hasadás álláspontjáról kiinduló gondolkodás a hasadék áthidalására kifejlesztette technológiáját, a tudományt.

A metafizikai hídépítés technológiájának fejlődése, az ezekkel emelt hídfőállások szaporodása az újkorban arra vezetett, hogy a metafizikai hasadék fokozatosan e létesítmények takarásába került. Az áthidalására irányuló igyekezet így majdhogynem tökéletes *eltakarására* vezetett. A világnézetek korában ezért a metafizika nehézsúlyú bajnokai kinyilvánították heurisztikusnak szánt felfedezésüket: nemcsak hogy hasadék, de túlpárt sincsen. A világ azonos azzal, aminek *látszik*.

A világ — e felületszerű képpé lapítása nyomán — a hídfőállások létesítményrendszeréből, az ezek (tovább)építésének eljárásmodozataiból (tudományok), az építés nyersanyagából (materia), valamint a létesítményeket emelő segéderőkből (munkások) és bölcs vezéreikből látszik állni.

Ez a jövőbe törő légvárrendszer a semmibe mered, mivel tagadja, hogy rajta kívül még bármi más lenne, s így tulajdonképpen alaptalan, mert létalapja valóságát a jelenben éppúgy, mint eredetere — a metafizikai hasadásra — visszamenően is cáfolni törekszik. Az újkornak ez a kifejtett létmódja a *nihilizmus*. A metafizika eredetéből adódó kérdés ezért hangzik úgy, ahogy azt Heidegger a *Mi metafizika?* című írásának zárómondatában feltette: „Miért van egyáltalán létező és nem sokkal inkább semmi?”

A végtelen tér jeges köpenyében

A metafizikai eredetű európai keretekben kibontakozó világcivilizáció alaptalansága azóta mutatkozik meg teljes mélységében, mióta az ember kilépett a Földön kívüli térbe. Ekkor vált nyilvánvalóvá az, amit a metafizikus gondolkodásban rejlő nihilizmus iránt legérzékenyebb gondolkodó, Friedrich Nietzsche egyik vízionárius töredékében kimondott: „Hogyan voltunk képesek ezt végbevenni; ezt az örök szilárd vonalat eltörölni; aminek nyomán addig az élet összes építőmestere építkezett; ami nélkül egyáltalán nem látszik perspektíva, sem rend, sem építőművészet? Egyáltalán a saját lábunkon állunk-e még? Nem zuhanunk-e szakadatlan? Egyszerre lefelé, hátra, oldalt, minden irányba? Nem kerítettük-e a véghetetlen teret, mint egy jeges köpenyeg, magunk köré? És vesztettünk el minden nehézkedést, mert számunkra nincs már fent, sem lent többé?”

Sorsszerűség és remény

A metafizikai gondolkodás Heidegger szerint sorsszerű. Ez azonban nem jelenti az ember metafizikai eredetű tudománya és technikája felől fenyegető végétét is, hanem csak annyit, hogy az eredetében rejlő alapvonásait a végkifejletéig kell

kihordania. Az európai alapvetésű földi civilizáció a metafizikus görög tradíció mellett más hagyományt is kapott örökül, mely a sorsszerű léte-sítmények zárványába falazott világot a remény felé nyitja meg. Heidegger a reménynek erre az útjára egyik kései, és gyakran idézett nyilatkozatában a reményen túlról mutatott rá: „Már csak egy isten menthet meg bennünket”.⁴ (Reményen túlinak kell tekinteni ezt a kijelentést, mert szerzője kizártnak tartja az ember közreműködését, noha e remény valósága az általa megnyitott út mindkét végpontján felizzik.)

A mélység tükre, avagy a geocentrikus világ helyreállítása

A Föld meghódításának az újkor kezdetétől zajló folyamata mára már bolygószerte teljessé tette az európai civilizáció uralmát. A föld felszíne mentén zajló újkori offenzíva lezárult.⁵ A hódítók új meghódítandó térségekre vetettek szemet. Az emberi törekvések vektora az ég felé fordult; megkezdődött a világtér ostroma. Az ég előretolt állásait sikerrel vették be az első ostromgöpek. Velük az ember eljutott a hozzá legközelebbi égitestre, a Föld holdjára, előőrsei pedig már maguk mögött hagyták a Naprendszert és kijutottak a galaktikus térbe.

Ezzel egyidejűleg kezdetét vette annak belátása, hogy a világtér mélységei ellen indított offenzíva nem fog sikerrel végződni. A világmindenség nem emberi léptékű dimenziójában az ember hadműveletei eleve kudarcra vannak ítélve. A tér ostroma a távolság ily mértékben áthatolhatatlan falán elkerülhetetlenül megtörik. A Földtől egykor lehetséges legnagyobb eltávolodás övezetét gömbzárványként fogják közre a tér ember által érinthetetlen mélységei. Ennek a láthatatlan, ám az égbolt egészen jelenvaló peremvidéknek a centrumában áll a Föld. A Föld, mely az ember világának a *középpontja*.

A reflexív gondolkodás így bejárt útja nyomán az ember Földhöz való tartozásának kozmikus dimenziója kiteljesül. A térnek ebben az univerzális tükrében a mindenkori emberiség önnön magával szembesülhet: a mélység e tükre eredetükre veti vissza a Föld feltörekvő polgárait. A jövő vágyott térségeinek meghódításán át utat, igazságot és üdvözülést kereső embert határai önnön magára, saját eredetére vetik vissza.

Ebben a helyzetben múlt és jövő a jelennel különös módon együtt áll: minden jövőre irányuló kérdés a távolság távlatának ezt az útját bejárva a kérdezőt saját jelene és múltja felé fordítja. A jövő megszűnt a vágyálmok korlátlanul fosztogatható tartománya lenni. A jövőhítű újkori konkvisztádorok diadalmenete végetért. Ennek a mo-

dernitást lezáró fordulatnak az előjátékához tartozik Heidegger és Tezuka párbeszéde.

A józanság közösségében

A védművei gettójában élő későújkori ember felvilágosult fölénytel tekint a világok között húzódó határokra. Az „innen” és „túlán”, az „itt” és „ott”, a látható és láthatatlan határai már jóideje a hódítók ostromgépeinek csapásai alatt állnak. Úgy tűnik, bevételük már csak idő kérdése. A háború teljes és általános, mindenütt és minden ellen zajlik, ezért már az sem tudható, hogy valójában ki hol áll, hol zajlanak igazi ütközetek, hol vannak az ellenség állásai, sőt az sem, hogy valójában ki vagy mi ellen folyik a harc.

A dialógus részesei két világ polgárai. Egy európai és egy kelet-ázsiai, egy német és egy japán folytatott párbeszédet. Belátásaik józanságát a világuk és országuk világhódító kudarcából eredő tapasztalat is táplálta. Az alig néhány évvel a találkozásuk előtt lezajlott világháború aligha hagyta bármelyüket érintetlenül. A kapu, melyet világukból egymás felé nyitottak, ezért is áll pusztaságban. (A szövegben nincs utalás arra, hogy a találkozás hol, milyen térben zajlott.) Ez a pusztaság azonban nem a táj kopár nyíltsága, hanem a létesítmények romhalmaza fölött kitisztult horizont.

A beszélgető felek nem világuk vértjében és fegyverzetében lépnek föl, hogy küzdelemben diadalra jussanak, noha természetesen ez a lehetőség is veszélyezteteti egymásra találásukat.

Az európai és a kelet-ázsiai világ találkozása nem volt előzmények nélküli. A hellenisztikus Alexandriában ismerték Buddha írásait. A 13. század közepén, a Karakorumban keresztény és buddhista szerzetesek vették fel az eleven párbeszéd fonálát. Az európai utazók, hódítók és a 18. századtól kibontakozó orientalisztika révén a kelet-ázsiai gondolkodás egyre hozzáférhetőbbé vált Európában is.

A két világ távolsága nem olyan nagy, mint azt az egzotikumokra sóvárgó, a jelenéből menekvő képzelet lefesti, de nem is olyan jelentéktelen, mint azt a Föld egészére kiterjedő homogenizáció hálózatának a látszata kelti.

Za-zen

A zen-buddhizmus szentkönyvében (Bi-jen lu) Bodhidharma nagymester — aki a buddhizmust Kínába közvetítette — a „szent igazság legmagasabb értelmére” vonatkozó kérdésre ezt válaszolja: „Nyílt messzeség — semmi szent.”⁷

*

Japánban és Kínában azt tartják, hogy Buddha hát december nyolcadikán érte a megvilágosodás. Egy hosszabb meditáció után véletlenül felnézett az égre, és ott megpillantotta a fényesen ragyogó esthajnalcsillagot. Ekkor valami villanásszerűen áthatott a tudatán, és arra indította, hogy egyszer és mindenkorra felhagyjon az igazság keresésével.

*

A zen-buddhizmus eredetét Buddha legkülönösebb tanítására, az ún. virágprédikációra vezeti vissza.⁸ A hagyomány szerint Buddha várakozó tanítványai közé lépve némán egy virágot mutatott fel.

A várakozás feszültségét megtörő mozdulat teljességgel másra felkészült figyelem erőterét szakította át. Az ezt hordozó mozgás közös a kozmogóniák nyitányával, a kezdet előtti időtlenség tengeréből felmerülő világhegy kiemelkedésével.⁹ A virágnak ez a néma ámulattól kísért felemelkedése nemcsak mozgása ívében mutat a kezdetek felé. A felemelés előtti és a magasba tartása közti idő a tanítás megértője számára a világ átrendeződésének az ideje is.

*

A kelet-ázsiai gondolkodástól az igazság európai értelemben vett keresésének igyekezete éppoly távol áll, mint a belőle következő fejlődés eszméje. Az igazságnak csakis a világegész a hordozója, ez pedig nemcsak hogy kimondhatatlan, hanem a belátása is a képtelenséggel határos. Csak azok képesek rá, akik oly mértékben hátráltak ki köreiből, hogy maguk is buddhává váltak — ők pedig meglehetősen kevesen vannak.

A világmindenség kiterjedése akkor dereng fel, ha határai felé vetődik a tekintet. A zen egyik alapszava az üresség. Az üresség a teremtetlenség, a teremtéstől-be-nem-töltöttség állapota. Ez a tágasság a szemléleti horizontnak a legszélső pontig menő feszítettsége. Az üresség az, ami minden jelenlétet behatárol, közrefog és jelenvalóságát egyáltalán beláthatóvá teszi.

Ez a gondolkodás valamennyi alakzatot az üresség háttére előtti megjelenésében érzékeli. Ezért alapjában kozmikus gondolkodás — és nemcsak eredetében, ahogy azt Buddha megvilágosodása mutatja.

„A fogalmi gondolkodás túlon túl könnyen befészkel magát az emberi tapasztalásmodba.”

A metafizikus gondolkodás pontszerű elvontságokat képez; tárgyait kiszakítja az együttállások

hálózatából. Ezért van az önkényig menően szabad keze arra, hogy tetszőleges vonatkozásokat állapítson meg, emeljen ki és fejlesszen tovább. Megismerés és akarat sehol másutt nem szerveült ehhez foghatóan. A fogalmi gondolkodás e vonásai miatt tehetett szert arra a példátlan hatékonyságra, melynek révén a mai világot gyümölcssei özönével elárasztotta. Az emberek, tárgyak, dolgok világba-ágyazottságát semmibevevő megközelítése eredményeképpen hatolhatott előre ily diadalmasan. A megismerésben nem érezte magát semmiben akadályoztatva; a természetes közegükből kiszakított lények és dolgok talajt és játszmát vesztek a manipulatív akarral szemben. (Időbeli távolságuk ellenére a világot felszabdáló metafizikus akarat és a gépesített világformálás egy töről fakad. A futószalagról lekerülő tárgyak és életek sokasága, a tárgyak és életek ideájának legkövetkezetesebb megvalósulásai. Némi túlzással azt lehet mondani, hogy a szék ideájának platonikus túlvilága a szék sorozatgyártásában szállt földre.)

A gondolkodás fogalmi redukciójának szülőföldje a preszokratikus gondolkodást a későbbi görög szellemiségtől elválasztó hasadék táján lelhető fel. A körkörös ismétlődésekbe, a változások iránytalan állandóságába záruló preszokratikus kozmológia nem adott magyarázatot a létrejövés eredendő irányára. A változások értelmezésének és előmozdításának szándéka kikezdte ezt az alapjában kozmikus gondolkodást. Zárt világ-egységében nem lévén helye az időnek, a változások érvényesítésére törő megismerés előtt a zártság elvetésével egyidejűleg elhomályosult a világ kozmikus egységének a belátása is. Ez a gondolkodás ugyanakkor hiányában még őrzi a világegész emléket. Tárgyai megismerésére, és a köztük zajló folyamatok feltárásuk útján történő helyreállítására törekszik. A helyreállításnak ez az útja a részletekbe menő megismerés, a lények, a tárgyak, a dolgok közti vonatkozások feltárása és majdani egységükben való összefoglalása révén történendő.

A létrejöttében eközben szüntelenül tovább gazdagodó világ e gondolkodásban fokozatosan elszegényedő vilákként jelenik meg. (A metafizikai „rendszeres filozófiákat” megkoronázó hegeli életműben a világ már párezer oldalon elnyeri „kimerítő” leírását.)

A metafizikai gondolkodás reménye a világ kiismerése, avégett, hogy rajta hatalomra tehessen szert. Az ember önistenítésének ez a bukás felé vezető útja mára bontakozott ki teljes kiterjedésében. A kozmikus környezetéből kiszakított és önálló zárvánnyá kiépített emberi világ képtelen

egyensúlyra szert tenni; a pusztulás belülről fenyegeti.

A fejlődés és a nihilista halottképek

A metafizikai gondolkodásból következő fejlődéseszmé alapján akozmikus: fejlődés ott lehetséges, ahol valami valami mássá képes átalakulni. Ennek az az előfeltétele, hogy *valami* legyen. A létrejövés ezért nem fér meg határai között; a fejlődésben csak kialakulás van. („Görögül” szólva: a fejlődéseszmé szemhatára Kronoszig ér az istenek genealógiájában.)

A teremtetlen üresség, a léttelenség, a — heideggeri értelemben vett — semmi és a világ valósága közt nem konstatálható semmiféle fejlődés. A semmi nem e világ alacsonyabb foka vagy megelőző állapota.

Isten, a lét, a metafizika és a semmi kérdései egymást keresztezik. A tudás megszerzésének metafizikai útja a létezés kútfőjétől való elszakadás irányába vezet. Sorsszerűsége abban is jelentkezik, hogy képes volt máig ható érvénnyel a hatása alá vonni a görög szellemiségtől alapjában idegen keresztény gondolkodást is. A kereszténység környezetében kezdettől fogva jelenlévő görög gondolkodás hatása a skolasztikában, azon belül is Arisztotelész recepciójában tetőzött. A metafizikus teológiákban Isten nem minden lét forrása, hanem a „legfőbb létező”, aki más létezőkhöz hasonlóan alávethető a megismerés technikáinak.

A metafizikát betetőző nihilizmus ettől indítva kezdte hirdetni „Isten halálát” — ami nem egyéb, mint az e gondolkodásból következő istentagadás szélsőséges formája. Ha ugyanis egyáltalán feltételezhető volna Isten valamiféle halála, akkor nem maradna senki, aki efféléket konstatálhatna, mert Isten halálában a lét egészét — az önjelölt nihilista halottképekkel együtt — magával rántaná. Róla ugyanis legfőképpen az tudható — amit maga mondott el magáról —, hogy Ő az AKI VAN — nem a létezés általunk belátható tartományán kívül, hanem benne, fölötte és körötte van.

A találkozás drámája

Ember és ember között a távolság aligha lehet nagyobb annál, mint amikor két világ polgárai találkoznak. A Heidegger és Tezuka találkozása nyomán született dialógus ezért a közeledés drámája is. A szöveg meglehetősen stilizáltsága ellenére is őrzi e találkozás fázisait és fordulatait.

A bevezetőben bemutatásra kerül az érintkezés előtörténete és a beszélgető felek élettörténetének néhány epizódja. (A beszélgetés a közös ismerősre, Suzó Gukira való emlékezésből indul ki. Guki a

húszas években nyelvtanára — J. -P. Sartre — tanácsára kezdte látogatni Heidegger óráit. Utóbb, Japánba visszatérve, magával vitte Heidegger előadásainak szövegét, amelyek felkeltették tanítványainak érdeklődését; így Tezukaét is.¹⁰⁾

A kibontakozás kezdetben meglehetősen lassú; Heidegger életére, gondolkodása alakulására, japán tanítványaira és a század első felének szellemi közegére tett kitérőkkel tarkított. Heidegger „hosszú bevonulását” a szellemi háttér pontos megrajzolásának szándéka indokolja.

A kettejük közt a beszélgetés első felében mutatkozó helyzetkülönbség magyarázata nem ebben, mégcsak nem is kulturáik különbözőségében, hanem a beszélgetés kimenetelét illető reményeik különbözőségében keresendő. Heidegger megkülönböztetetten méltányolni látszik a japán világ sajátos erejét. (Egy helyen még arról is említést tesz, hogy „Guki gróf olykor a feleségével együtt érkezett — aki ilyen alkalmakkor japán ünnepi viseletet hordott. A kelet-ázsiai világ ezáltal fénylőbben ragyogott...”) A beszélgetés kimenetelét illető kételye abból ered, hogy korábbi japán beszélgetőtársai nem voltak képesek feltárni előtte világuk legsajátabb vonásait, és a velük folytatott beszélgetések rendre kudarccal végződtek. Heidegger ennek magyarázatát abban látta, hogy a kelet-ázsiaiak túlon túl könnyen átvették a nyugati gondolkodás fogalmi sémáit.

A japán művészet körül forgó beszélgetés egy ponton — úgy a szöveg utolsó harmadának kezdetén — a nyelvet megnevező japán szó kérdését érinti, és ettől kezdve megváltozik a dialógus jellege és dinamikája is. Az addig kimért udvariasággal és távolságtartó hűvösségben zajló beszélgetés légköre felforrósodik, a beszélgetőpartnerek egymás szájából veszik ki a szót; egyikőjük megkezdett mondatát nem ritkán a másik fejezi be. A közösen kutatott kérdések együttes és egymás jelenlététől kölcsönösen erőre kapó párbeszédvé válik.

A dialogikus fordulat

A dialógus műfajának mértékadó kezdetei, a szókratészi, illetve platonai dialógusok aszimmetrikus szerkezetűek. Ezek mindegyikében egy mestergondolkodó uralkodik, s ezért nem közös keresés zajlik, hanem az igazságra törő akarat dialmenetét és ennek útját szegélyező gondolatornamensek tárulnak föl bennük.

Ebben a dialógusban Heidegger szakít ezzel a hagyománnyal — anélkül, hogy hagyományhoz tartozását felszámolná („Mindannyian elődeinkkel állunk párbeszédben, s talán — rejtetten — méginkább utódainkkal”). A szókratészi, illetve platonai dialogizálás nemcsak e műfaj kezdetét je-

lenti, hanem egyúttal azt a formát és közeget is, melyben a görög gondolkodás metafizikai fordulata végbement. (A preszokratikus gondolkodók fennmaradt töredékei nem dialogikus formában íródtak.) Heidegger dialógusa műformájában is az európai gondolkodás metafizikai korszakának határvidékei felé mutat. Tézukával folytatott párbeszéde egy új dialogikus korszak nyitánya is; az európai gondolkodásból kiinduló planetáris párbeszéd kezdete.

Ezzel a két világ közt az érintkezés egyedülálló feszítvolságú és teherbírási hídjá épült ki. Kettjük párbeszédének frott emlékműve mindenkor a kelet-ázsiai és az európai világ közti érintkezés kútfője marad minden olyan közeledés számára, mely e világok saját forrásvidékéről indul ki, és nem valamiféle felületi érintkezésre törekszik.¹¹

A dialógus kültartománya

Szemünk előtt kihívó kulisszák állnak, melyek egy értelmét vesztett történet díszletrendszerét alkotják. Szövevényes tettekre készítetnek, kiszolgálókat véget nem érő ismétlésekre kényszerítik, miközben szüntelenül elfedik az értelmezés lehetőségének egyedül reményre jogosító távlatát, a színpalacson túl zajló univerzálisan dimenzionált drámát.

Ezt a színteret nemzedékek torzították saját képükre és hasonlatosságukra. Ma az értelmétől megszabadított ész gettójának mutatkozik, ahol a lokális érvényesség zárt osztályának lakói megistenültek, mert gondolkodásuk beérett gyümölcsével már képesek a teremtett világ eltörlésére.

Az életre veszélyes elmeművek gyorsulva szaporodó hadai nyomán tompuló érzékek, kifosztott képzelet és kikezdett nyelv maradt hátra. Az érintkezésekből hiányzanak az alapszavak, a nyelv hálózatának sarkpontjai; a rájuk épülő párbeszéd kultúránként egyetemes szövedéke foszladozik. A nyelvi megértés elemi szintjei is problematikusá váltak. Hiányzik a minimális *egy-et-értés*, hiányzik a (szub)kultúrákon átnyúló diskurzus, kérdéses kimenetelű mindennemű megszólalás a mediált szövegben.

Ez a folyamat nyilvánvalóan nem nyelvi eredetű, hanem a nyelv és a beszéd helyzetének változásából következik. Mára a beszéd — az íráshoz hasonlóan — elsődlegesen a mesterséges tárgyi környezet működtetésének az eszközévé vált. Az érintkezési folyamatokban alkalmazott berendezések közvetlenségében és személyességében kezdtek ki a nyelvet. A kommunikációs technikák a sokszorosítás és közvetíthettség révén környezeti tárggyá züllesztették.

A kijelentésekből elkezdtek eltűnedezni az alanyok. E korszak számítógépekben megtestesülő általános alanya lassanként az ember első számú beszélgetőtársává válik.

A mindent elborítással fenyegető nyelvi hordalékáradat, az elhallgattatás és elhallgatás veszélyei közepette Heidegger és beszélgetőtársa a nyelv eredendő hívásának és hivatkozásának a feltárására törekszik. A nyelvről alkotott funkcionalista elméleteket elvetve Heidegger — Hölderlin nyomán — a nyelv alapvonását abban látja, hogy benne a létezés legtágasabb horizontja tud megnyilatkozni: a nyelvben a létezés jut szóhoz.

Ha ketten együtt vannak

A dialógus különös feszültsége abban rejlik, hogy a múltból kiinduló és két világ hangjaként is hallható beszélgetés végkifejletében az időtlenhez jut el. A párbeszéd végén a szöveg intenzitása, költőisége az extázis határán féken tartott fegyelem állapotában mutatkozik.

A gondolkodás akadémikus hagyományából érkező Heidegger ebben a dialógusban olyan költői művet hozott létre, melyre leginkább az érvényes, amit a költőiségről mondott egyik előadásában: „Képek költői mondása az égi megjelenések fényét és hangzását eggyé-gyűjti az idegenség homályával és némaságával. Ilyen látványokkal idegenít el az Isten. Az elidegenedésekben nyilvánítja ki szakadatlan közelségét.”¹²

JEGYZETEK

¹Szkéné Színház, Budapest, 1984. április, október; Miskolci Galéria, 1984. június

²C. F. v. Weizsäcker: Der Garten des Menschlichen. Frankfurt/M., 1980.

³M. Heidegger: Holzwege, Frankfurt/M., 1972⁵.

⁴Der Spiegel 1976/23., magyarul: Vigilia, 1980/3.

⁵Carl Schmitt: Land und Meer. Eine weltgeschichtliche Betrachtung. Stuttgart, 1954.

⁶Paul Virilio — Sylvere Lotringer: Tiszta háború. Budapest, 1990.

⁷Bi-yān-lu. (Verdeutscht und erläutert von Wilhelm Gundert) I-II. Leipzig und Weimar, 1980. Magyarul részletek in: Kapujanincs átjáró. (Fordította: Miklós Pál) Budapest, 1987.

⁸D. T. Suzuki: Die grosse Befreiung. Einführung in den Zen-Buddhismus. Olten, 1978.

⁹Mircea Eliade: Die Religionen und das Heilige. Darmstadt, 1976.

¹⁰Erinnerung an Martin Heidegger (Hrsg. G. Neske) Pfullingen, 1977.

¹¹Japan und Heidegger (Hrsg. Hartmut Bucher) Sigmaringen, 1989.

¹²„...dichterisch wohnt der Mensch” In: Vorträge und Aufsätze. Pfullingen, 1954.

Georg Friedrich Schulz

SZÁMŰZETÉSBEN

Gondolatok december 24-én, Ádám, Éva napján

1

Ismét előttünk karácsony ünnepe. Ismét beirányzódunk szokás szerint a gyerekkor óta ismételt hagyományos szertartásokhoz. Ismét világszerte gyertyák égnek majd kivágott fenyők millióin, hogy néhány tovatűnő pillanatra mágikus ragyogással világítsák ki sötétségünket. De nem tudjuk már, mit jelent ez a ragyogás, nem tudjuk, miért égnek ezek a fenyők ezeken a halódó fákon, amelyek élete a kényelmes téli szobáink melegében lassan kiszárad.

Gondolattalan, mintegy egybehangzó ártatlanságban gyakoroljuk ez átvett szokást, amelyet minden egyéb másnál inkább azonosítunk „karácsonnyal”, gyakoroljuk, mert tetszik nekünk. Valami, úgy tűnik, jót tesz lelkünknek benne, mint ha részese lennénk így valamiben, ami belsőleg is hozzánk tartozik: úgyhogy — a karácsony minden értelemvesztése ellenére — mégis igent mondunk a szokásra.

De, mint mindenkor, ha szokásból teszünk valamit, anélkül, hogy tudatosságból, igazán tenénk (hogy ezáltal megismerjük), egyben valami ki-nem-elégítő érzés kíséri, és ebből kérdések csúsznak: miért e sajátos fölcicomázása az örökzöld fáknak, amelyek az erdőkben éltek, és most miatunk, emberkezektől lassan kiszáradnak? Miért az arany- és ezüstcsillogás, a színes gömbök, almák, éppenséggel a ma oly gyakran használt vilanykörték is? Mire mindez? És miért éppen karácsony este?

2

Az alábbi gondolat-kezdetek nem a szokás történeti eredetére mutatnak rá, hanem arra a *nem-tudatos imaginációra*, amely mögötte rejtőzik; egy imaginációra, amelyben saját állapotunk, ahogyan a világban állunk, mondja ki magát, amelyet — külső képben — magunk elé állítunk, anélkül, hogy tudnánk erről. Noha egy

tradícióhoz illeszkedünk, ezt mégis úgy tesszük magunkévá, hogy ma is egészen *saját* cselekvésünként világlik.

A középkor ezt a tradíciót még nem ismerte. Az újkorban alkotta az ember, mintha az, amit képbe foglalt, elsősorban az ő dolga volna. De hamarosan elfelejtette, amit szokásként gyakorolt és így a tarkán díszített fénylő fa nem-értett hangulat-kellékként bevonult minden polgár lakásába szerte a világban. A fa *belső* képe közben elveszett; az ahhoz a sokkal mélyebb réteghez tartozik, amelyhez kezdetben a szokás kapcsolódott.

Mert december 24-e este is — mint minden napja az egyházi évnek — emléknapp. Ahogy december 25-én a betlehemi jászolra gondolunk — mert csak 25-e karácsony napja —, az előtte való napon az első mítikus emberpárra emlékezünk, akiket a Biblia „Ádám és Éva”-nak nevez. A legrégibb időkből hagyományozott közös emberi mondára gondolunk tehát: az *ember kiűzetésére* a Paradicsomból. A zöld, fénylő fát is, amelyet a nap estéjén meggyújtunk, ennek a gondolatnak a részeként kell lássuk: semmiképp sem a karácsony örömfája, hanem Éden Kertjének komoly sorsfája, amelynek gyümölcsét Ádám és Éva megízlelték: a „különlétbe esés” fája, amely a kiűzetést hozta magával, a megismerés fája egy *kettős* világban: a jó és a rossz világában.

3

Ósidóktól fogva érzi az ember, hogy kiűzetett, ósidók sokféle hagyományából tudhatjuk: a világban-létet mindig idegenben-létként tapasztalták: az igaz égi-világ elsötéttedéseként, *máyá*-ként, csalásként, elvarázsoltsággént.

Egy apokrif irat Ádámról elmondja: mikor Ádám és Éva Éden Kertjéből kiűzettek, a Halál nyugati birodalmába jöttek és ott éltek egy szikla-barlangban.

Platon is barlanglakókhoz hasonlítja az embereket, akik az igaz valóságból, annak világosságá-

ból semmit sem tudnak már. Megbilincselve — azaz szabad mozgáskéességüktől megfosztottan —, néhány primitív mozdulatra korlátozva me-
rednek és reagálnak az árnyékok játékára bar-
langjuk hátfalán: és ezt tartják valóságnak. Persze,
aki mint Platon, képes saját világban-létére pil-
lantani, már a barlangon kívül áll (bilincseitől
megszabadulva legalábbis annak kijáratát látja).
Csak számára lepleződik le állapotunk, amelyben
mindnyájan vagyunk, megbilincselve, megbénítva,
akadályozva: csak ő fedezi fel a barlangi lét igaz
valóságát, annak alapföltételét, amely mindenben
megnyilvánul, amit látunk, érzünk, gondolunk:
mindenben. De hogy áll a dolog magával a bar-
langlakóval, aki nem szabad?

Franz Kafka (egyike évszázadunk kevésszámú
„szentjeinek”, aki a modern ember sorsát mélysé-
geiben úgy szenvedte át, mint kevesen) egy ha-
sonlatban meséli el: „a földi tisztátalan szemmel
nézve azoknak az utasoknak a helyzetében va-
gyunk, akik egy hosszú alagútban szerencsétlenül
jártak, éspedig olyan helyen, ahol a kezdet vilá-
gossága nem látszik már, a kijárat világossága pe-
dig oly kicsinyke, hogy a tekintetnek állandóan
keresnie kell és állandóan elveszti, miközben még
az is bizonytalan, hol a kezdet, hol a vége. Körös-
körül azonban az érzékek zavarában, vagy az ér-
zékek felfokozott érzékenységében csupa szörny
vesz körül, és az egyén, hangulata és sebesültsége
szerint, elbűvölő vagy fárasztó kaleidoszkóp-ké-
pek. Mit tegyek? Vagy: minek tegyem? Ezek nem
kérdések többé ezen a vidéken.”

Mélyebbre, kegyetlenebbül — Platon barlang-
hasonlatánál, markol Kafka alagút-képe, amely
noha ugyanazt a valóságot nevezi meg, de a mai
ember számára, az ő helyzetére mondja ki még-
egyszer. Aki így az alagútban rekedt (mint mi),
nem tudhatja többé, hol van. Ő, gyermekei, azok
gyermekei egyre inkább el kell felejtsek, hogy
egyáltalán behajtottak egy alagútba, hogy „útköz-
ben” vannak, hogy van kezdete és vége. Akkor
már senki sem veszi észre, hogy „szerencsétlenül
járt”, hogy a „sötétségben” él, hiszen van elég
fényjelenség: a pótlékok egész varázslatos képvi-
lága az „érzékek felfokozott érzékenysége” szá-
mára. Mi tennivaló maradt ottan, ahol a kiűzetés
(vagy a baleset, a szerencsétlenség) oly tökéletes-
ségre jutott, hogy már nem tudjuk, *kik* vagyunk,
honnan jövünk, *hová* megyünk. Igen: kérdezni:
honnan? hová? Értelmetlen „ezen a vidéken”.

Az apokrif Ádámról szóló könyv Ádámja, Év-
ja még másképp látta. Amikor a kiűzetés után a
sziklabarlangban voltak, „a víz után vágyódtak,
amely az Élet fájának gyökere alól fakad. Sírta
és véget akartak vetni életüknek, hogy *ne kelljen a
dolgokat látniok*, mert minden dolgot úgy láttak,
mintha annak meg kellene őket ölnie.”

Ezek a „dolgok” és Kafka kaleidoszkóp-képei
nyilvánvalóan azonosak.

Amikor Éva meglátta az almát és utána nyúlt és
beleharapott: akkor először látott, fogott és fo-
gott föl az ember egy dolgot. Előzőleg másképp
volt. Előbb a lényeg országában élt.

Lényeg az, amire kérdezni lehet. Hogy kérdez-
zünk? Látunk például egy piros foltot. Megkér-
dezzük: *mi az?* „Az”: *erre* a foltra utal, arra a
helyre, amelyet a szem lát, az érzékeltre. Érzékelt
tűnik szembe, hirtelen „itt” van, mint „az”, álta-
lunk meghatározódva: egyedi dolog, egyesszám,
egy „piros”. „Az” után, ami így tűnik elő, nem
kell külön kérdezősködni. Belép a lélekbe, kívül-
ről, készen, adva.

Mi azonban tovább kérdezzük. „Mi az” kér-
dezzük, azután kérdezzük, ami abban az „az”-ban
mutatkozik (anélkül, hogy „az”-ban kimerülne).
Minden „az” valamely „mi”-hez tartozik, egy lé-
nyeghez, kérdésünk szerint. Ha a lényeg almá-
nak hívják, a piros annak része. Olyan része,
amely az egészszel, amelyhez tartozik, összekap-
csolódna.

„Alma”: egy szó. Egy szó sohasem „az”. Egy
szó csak *vonatkozik* egy „az”-ra, hatalma van és
lehetősége, hogy azt meghatározza, kitöltse, át-
hassa: a szó az egy, maradandó és lényegteli,
amely ebben vagy abban az „az”-ban lehet.

„Alma” mint szó: lényeg. A lényeg nem egyedi
(nem ez vagy az): mindenség szerint létező, uni-
verzális, kozmikus, ami az egyedibe az egyesszám-
ba ömlik. Így ömlik az alma „lényegként” *minden*
almafába (amely „az”-ként itt áll), a lényeg, amely
után kérdezzük, ha „az”-ban a *szót* megragadjuk.
Ha „az”-hoz megtaláljuk a helyes szót, akkor a
lényegét találjuk meg. Azt a lényegét, amely min-
den almafa „itt”-jévé alakulhat, ami szemmelát-
ható: ami még a piros „az”-jában él.

Odatalálni a szóhoz, a lényeghez, a „mi az”-
hoz, azt jelenti: a forráskörbe lépni, amelyből az
„az” („mi”-je szerint) kiáramlik. Ez a forrásban
lévő maga nem egy „itt”, hanem egy „mindenütt”
és „mindig”.

De hogy kapjuk *mi* a szót? Azt mondjuk „al-
ma” — és nem a lényegét értjük ezen, hanem a
gömbölyűt, pirosat, savanykását, édeset, amit ke-
zünkben tartunk, ami élvezhető: egy „az”-t tehát.
Azt mondjuk „mi?” és mégis, ha válaszolunk: „al-
ma”, egy „az”-t értünk. Nem a lényeg-forrást gon-
doljuk, hanem *valamit* képzelünk: egyedít, érzetit,
egy „itt”-et. Azaz hagyjuk magunkat szóról szóra
az „itt”-be és az „ott”-ba csalogatni (ahogy Évát
elcsalta az alma). Ezért *számunkra* a szó nem lé-
nyeg, forrás, tiszta alakzat, hanem csupán név: jel,
amely egy „az”-t jelent. Ezt az „az”-t érezzük va-
lóságnak.

Nem a lényeg, hanem az „itt-lét” országában élünk tehát, látjuk, megfogjuk és felfogjuk a dolgokat, az alma után nyúlunk, amely egy „az” az érzeti piros, az érzeti édesség után, és még csak nem is *érezzük* a „mi?” halálát, amikor az „az”-ban az alma-boldogsággal, a dologgal találkozunk.

5

Ádám és Éva szemei megnyilatkoztak: Et aperti sunt oculi amborum. Hogyan láttak előtte, hogyan utána?

Előzőleg „csukott” szemmel láttak. Ha világosnak csak azt a világot nevezzük, amelyet szemmel látunk, akkor a csukott szemmel mutatkozó állapot sötét. De ez a „sötétség” csupán az „itt” „látásának” viszonylatában sötét.

Az „itt”: „én-rajtam-kívül”. Ha ez a „kívülem” nincs, akkor *magammal vagyok* összekapcsolva. Olyan lény vagyok, aki számára a világ — az egész világ — az énben jelenik meg: nem mint kívül, hanem mint „belül”.

A világ mint az én belső léte: az én, aki átfogja magában az egész világot: ez az itt-létbe esés előtti állapot, az univerzális állapota az univerzumban-létnek. Ez az állapot nem sötétség, hanem a világ mint szó, mint világosság, amely a lényegiség határtalan fősugárzása, amely csupán azért hat „sötétséggé”, mert nem ismer ellenállást, sem „az”-t, sem „itt-létet”. Ez az ige-forrás életvilágossága, ez világol minden szó előtt, amely valamely „az”-t jelent.

Ha felnyiladoznak a szemek, a kimondatlan szó élet-világossága az érzékek „az”-án ütközik és összekapcsolódik azzal. A ütközésben meteor módjára fölfénylik és hozzásegíti az itt léthez a sötétséget, amelybe az „az” az ütközés előtt burkolódzott. A világosság, amely a sötétségben az ütközéskor felvilágol (és meghal), lehetővé teszi, hogy úgy éljünk a tér- és idő-megszabta itt-lét érzeti világában, *mintha* egy világos világ volna, amelyet megismerhetünk és amelyen átláthatunk. A gondolkodás világossága, a szó világossága *fölnyitja* szemünket, úgy hogy láthatunk ott, ahol különben nincs világosság.

Egyúttal azonban minden, ami megjelenik, „itt”-é, „rajtam-kívülről” válik. Az én nem egység többé, amely a mindenséget egy-ként átfogja (nem univerzális már), hanem olyan, hogy „itt”-ről „itt”-re haladva kell magát (egységét a világgal) megtalálnia. A külső térben vándorol önmagához. „Itt”-től „itt”-ig, „most”-tól „most”-ig *szétdarabolódik*, hogy a szétdaraboltságot, a sajátját, a szóval való egységbe vezesse. Még saját itt-léte is kívülivé lesz az én számára, „az”-zá, aminek „meztelenségére”, mint egy dologra tekinthet.

Rész, atomok, téglák — ahogyan nevezni kívánjuk —: elemek egy építkezéshez. A kiüzetés előtt a „kertben” éltünk. Azóta építjük a várost, építjük „Bábel” vagy „Jeruzsálemet”.

A kert a lények országa, a birodalom, ahol a lények — mindegyik — áthatják egymást. A lények országa a csírák földje, az ország, ahol minden szavak forrásai élnek, amelyek az „itt”-be ömlenek és az „itt”-ben elapadnak. A lények országában minden potenciális erő. Ezért „él” a lényeg. Az élet a merevedett ellentéte: élet az, ami minden lehet.

Az „az” ezzel szemben mindig rész-szerinti. „Itten”-ként nem „ottan”, „most”-ként nem „akkor”. Építőkö csupán az ember építészetéhez, akinek — kiüzetve és vándorútján „itt”-től „ott”-ig tovalépve — az otthonát — egyet — kell *keresnie*, sokszoros megfordulásban (Vertere): az univerzumot mint vándorlásának művét.

A Kert öröksége a logos, a „szólás” ereje, vagy a gondolkodásé, amely minden rész-szerintit megkötni és összekötni képes: az *épülethez*.

Ha a gondolkodás világossága meghal az itt-lét fölépítésében, akkor az építmény neve: Babilon. Akkor a világ (és az ember és az „én”), mint a rajtuk-kívülről válik tudattartalommal, a logos világossága segítségével, amely átadja magát.

Mert, az itt-lét világa a logos gyümölcse, aki nem ismeri magát. Az igazi lényegi világosság helyébe a megvilágított sötétség hamis csillogása lép: az alma pirosa, az alma boldogsága. Az „itt” és az „ott” csalárdsága, amely után kapkodunk, amelyet a „Kígyó” — az „az” utáni vágy — sokszorososan szít. Ami így adódik az „evilág”, mint a „mi építményünk”: ez Babilon.

Csak ha az itt-létet úgy ragadjuk meg, hogy a logos élet-világossága egészen áthatja, akkor jön létre „Jeruzsálem”, a másik építmény, a város, amely önmagától világol: amely a szó világosságát minden egyes kövéből — amelyek kristályokká lesznek — láthatóvá teszi.

7

Világunk, amelyben élünk, a külső lét városa: Babilon. Fénye a halál fénye, fény, amely halálában „világot” hoz létre: egy világot, amely definit, produktum, törvényszerű, kész. Ezt látni azt jelenti: *nem* a világosságot látni, amely világítja, még csak nem is a sötétséget látni, amit a világosság megvilágít.

„Babilonban” az élet-világosság meghal, minden fa elhervad. Ehelyett szikrázik a hamis fény, a flitter csillogás, amely ingerelni kíván, ingerelni az időzésre és élvezésre. Tapadni „ahhoz” és „ott-

oz”, a vágy dolgaihoz, amelyek a halál fényében
ritják flittervirágaikat — lamettájukat, csillogá-
ikat — azt jelenti: a halált választani, anélkül,
ogy tudnánk róla.

8

arácsonyi fények, karácsonyfák, boldogságot
modunk magunknak, amiben nincs igazság?
gy tűnik.

A szimbólum igazsága ez: az élet elhalása; ez:
amis, utánzott fény. Mi mégis otthonosan érez-
ik magunk (vagy talán nem?) a lametta csillogá-
ban, Babilon hazugságában: a vásárlás lázában,
ajándékok forgatagában, „ez és az” élvezésé-
ben. A világnak azonban — mindannyiunknak —
y hiányzik: az ige.

Ami karácsony éjén megtörténhetne, a kiüze-
ttség tudatán kellene fölgyúljon: azon a tuda-
n, amely a dolgok fájdalmát és halálát tapasztalja.
Ebben az értelemben tekinteni a kará-
onyfára, ez jelentené: *igazán* látni azt. Mert a
arácsonyfa nem az új élet-fája (ez a Golgotha
resztje), hanem a halál régi fája, amely halálá-
n hordja lamettáit, amelynek halála a világot,
int külső világot bevilágítja.

Kaleidoszkóp játékok! Csupa szörny csillog az
cákon, az üzletek ablakaiból. Kaleidoszkóp-já-

tékok! Szikráznak a karácsonyi halál-fája körül, a
mi velünk kiüszött paradicsomi fa körül. Fényei
nem világosságok a sötétségben, hanem Babilon
fényei, „ez és az” lámpái, a sötétség fényei, ame-
lyek eltakarják előlünk az igazi világosságot,
amely a *sötétségben* világol föl: a szó világossága,
amely bejárja „világot”, áthatja a „világot”.

Száműzötték vagyunk, vándorúton, a hosszú
úton a „kertből” „Jeruzsálem”, az igazi város felé.
A kezdet világossága azonban már nem látható,
és a vége világossága „oly kicsinyke, hogy a tekin-
tetnek állandóan keresnie kell és állandóan elve-
szíti”

Ez a „vége világossága”! Kafka hasonlatában
az egyetlen igaz világosság szerencsétlenségünk
alagútbarlangjának kísértetiességében: az egyet-
len, amire tekintenünk kellene, ha megmentésün-
ket igazán akarjuk, azt a megmentést az itt-lét söté-
téséből, amelyre az igazi karácsonyi híradás
vonatkozik.

Ez a „világosság a sötétségben” csak úgy nö-
vekszik, ha nem csak langyosan *kérdősködünk*,
mit kell tenni: hanem fölismerjük állapotunkat és
a mentés tettehez merészségünk van: a szó vilá-
gossága irányában.

A szerző a bécsi Waldorf Tanítóképző tanára,
Olaszországban él.

Buddha útján a Távol-Keleten 1-2.

E távol-keleti útirajz Felvinczi Takács Zoltánnak (1880—
1964), a művészettörténész egyetemi tanárnak és a Hopp
Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum első igazgatójának
a buddhista művészet nyomaival végigjáró könyve. 1936-
ban, 56 esztendősen tölthetett egy évet a Távol-Keleten, s
ez a kései találkozás három és fél évtized elmélyült stúdiu-
mai után remek könyvet eredményezett. Útján meglátta, és
élvezetesen megörököltette mindazt, ami szerinte India, Kí-
na, Japán, Korea kultúrájában és művészetében számunk-
ra, európaiak s benne a magyarok számára a legfonto-
sabb.

Felvinczi Takács Zoltán
**BUDDHA ÚTJÁN
A TÁVOL KELETEN**

(Reprint sorozat)
AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest, 1990.
260, 242 old. I-II. kötet:

240,— Ft

Megrendelhető a kiadótól a
3. PART szelvényén 20%
kedvezményel

Mi nyugatiak azt hisszük, ha valaki bejön hozzánk, gyö-
nyörködik művészetünkben és behatol lelkületünkbe, ak-
kor ezzel hódítottunk, alkotó szellemünk kifelé hatott, gyar-
apította nemzetünk súlyát, erejét. A japáni nem így érez.
Ő legalább is tudata alatt azt hordozza magában, hogy
aki nemzetének nagy alkotásait meglátja, megfosztja őt va-
lami nagy értéktől, a szentségtörésnek egy fajtáját követi
el.

Sarah Eno — Dave Treanor

Összejövetelek – Döntések

Az összejövetelek sokfélék lehetnek, a csodálatostól az elviselhetetlenig; és azt tapasztaltuk, hogy minőségüket befolyásolhatjuk azzal, hogy figyelmet fordítunk a folyamatra és a dinamikára, kölcsönösen jóváhagyott és nyíltan vállalt eszközökkel.

Az utóbbi években változott az összejövetelek stílusa. Eleinte nyílt lázadás volt az autoriter, hierarchikus, általában *férfiak* által irányított összejöveteleli stílus ellen — ezt egy megengedőbb, „ahogy majd jólesik” szemlélet váltotta fel. Feltételezték, hogy mivel megszűnt a kényszer, mindenki egyaránt képes a részvételre, egyenlő önbizalommal, ügyességgel, kitartással és gyakorlattal.

Újabb lázadásra volt szükség a strukturátlanság uralma ellen, amely hagyta, hogy a legerősebb klikkek uralkodjanak és nem volt alkalmas arra,

hogy az uralkodás és alávetettség szerepéből adódó összeütközést lehetővé tegye.

Jelenleg, részben a *nőmozgalomból* is kiindulva, a figyelem bizonyos technikák és struktúrák kialakítása felé fordult, amelyeknek célja:

- * egyenlő hatalom
- * egyenlő felelősség
- * egyenlő ismeret
- * egyenlő lehetőség a részvételre.

Az alábbiak ennek az új szemléletmódnak az eredményei — elsősorban saját gyakorlati tapasztalataink alapján.

Az összejövetelek fő célja az információk megosztása és a döntéshozatal. De számos más nyílt vagy nem nyílt céljuk is lehet: társasági kapcsolat, az egymás iránti pozitív és negatív érzések kifejezése, a csoportazonosság erősítése stb.

Hogyan csökkentjük az összejövetelek számát?

A legfontosabb, hogy mindenki ismerje az összejövetelek célját, tárgyát.

A hirdetőtáblák, falíújságok nagyon hasznos eszközei a csoportkommunikációnak. Egyszerűbbé és gyorsabbá tehetik az összejöveteleket általában, hogy az információt és az ötleteket előzetesen megoszasszák; segíthetik a gyűlésen kívüli döntéshozatalt is.

Crabapple ezt általában úgy csinálta, hogy ha kitűzött egy javaslatot a hirdetőtáblára, alatta három oszlopot készített az emberek véleményének jelzésére Igen / Nem / Vitassuk meg. Ha egy jelzés is volt a Vitassuk meg oszlopban, a javaslat a gyűlés elé került.

A közösségen belül felelősségi körök határozhatók meg, és személyek vagy kis csoportok biz-

hatók meg az adott feladattal, mint pl. javítás és karbantartás, pénzügyi kérdések, levelezés, jogi ügyek stb. Fontos a feladatok cserélése, de időt kell hagyni az embereknek arra, hogy megtanulják és élvezettel végezzék a feladatot; hasznos lehet egy folyamatos átadási rendszer: x ideig segítem azt, aki csinálja, x hónapig magam csinálom, x hónapig betanítom, aki követni fog engem.

A közös munka ilyenfajta megosztása bizalmat épít és bizalmat feltételez, és csökkenti az elitképződést. Egy ilyen feladatot ellátó csoport vagy személy felelős és elszámolással tartozik az egész közösség felé: az összejöveteleken röviden be kell számolnia, segítséget és tanácsot kell kérnie és adnia.

Ilyenformán nem kell mindenkinek mindennel törődnie — ez gyakran előforduló téves nézet a demokráciával kapcsolatban. Nem kell a teljes

körü összejöveteleken a kis részleteket megvitatni — a nagy csoportok nem alkalmasak ezek kezelésére.

Hogyan beszéljünk meg problémákat csoportban?

Minél nagyobb létszámú egy összejövétel, annál kevésbé tud annak munkájában mindenki résztvenni; az optimálisnak tekintett létszám általában 6-8 fő. Népesebb összejöveteleken nehéz a szégyenlősséget legyőzni, az emberek könnyebben megbántódnak, úgy érzik, hogy a többi várakozó sürgeti őket, hogy gyorsan mondják el a mondanivalójukat, a valódi nézeteltéréseket elkenik — vagy a döntést erőszakolják ki túl gyorsan, vagy csak járnak egy téma körül, érzik, hogy valami probléma van, de senki nem tudja világosan megfogalmazni. Az eredmény csalódottság és eredménytelenség lehet.

A helyzet javítására tett javaslatok több csoportra oszthatók:

- * világosan megfogalmazott tárgykör
- * feladatkörök
- * kis csoportokra bontás
- * döntési technikák és játékok alkalmazása.

Vetünk majd egy pillantást mindezekre, azután megbeszéljük a döntéshozatal konszenzus-szemléletét, majd átfutjuk azoknak az általános problémáknak a sorát, amelyekkel a csoportok találkozhatnak az összejövetelekkel kapcsolatban.

De először is egy nagyon fontos elv: **ÜLJÉTEK KÖRBE**, ne egymás mögötti sorokba.

VILÁGOSAN MEGFOGALMAZOTT TÁRGY

Nagy segítséget jelent, ha az emberek világosan megfogalmazott javaslatokkal jönnek a megbeszélésre. Ez mindenkinek valami olyat jelent, amibe belemélyeszheti a fogát, és a javaslat akkor is segítette a megbeszélést, ha a végén teljesen eltérő döntést hoznak. Egy javaslatot ki kell fejteni és annak meg kell érnie — jó ha egy háttéranyagot néhány nappal korábban kitűzünk — esetleg helyet hagyva az alján az észrevételeknek, ezek a javaslattevő számára jelezhetik már a gyűlés előtt az emberek reakciójának jellegét és esetleg módosíthatják az elképzelését.

Ami elkerülendő

János a gyűlés előtt felírja a hirdetőtáblára „Konyha”. Védekezést és bizonytalanságot vált ki: „Miről is van szó?” „Mi rosszat tettem/tettünk már megint?” János tizenöt percet vesz el a találkozókból, amíg idegesen és nehézkesen kifejezi azt a vágyát, hogy hozzájusson a létrához, amely valamelyik magánkonyhában eltűnt. Megindul a kér-

dések és vélemények áradata: Miféle létra, nem is tudtam, hogy van; Minek az Jánosnak; Mi a rossz abban, ha az ember megosztja a konyhát másokkal; Honnan van rá pénz; Ez elvi kérdés, nem tudom elfogadni a magánkonyha intézményét a mi rendszerünkben stb. A vita számtalan szinten indul meg anélkül, hogy valamit is előre átgondoltak volna. Az eredmény: zűrzavar.

Egy megoldás

János jóval előbb közzé teszi javaslatát és arra törekszik, hogy mindenkivel beszéljen róla. Laurieston gyakran használja ezt a módszert; Twin Oaks-ban, az USA-ban egy nagy tábla van „Vélemények és hírek” címmel, amelyen külön hely van az egyes feladatokat ellátó csoportok számára is.

Ez a módszer azt jelentheti, hogy a nagylétszámú összejöveteleken nincs szükség vitára, vagy csak rövid vita alakul ki, a kérdés már előre elrendeződött.

FELADATKÖRÖK

Semmilyen világos megfogalmazás és előkészítés nem előzheti meg az összejöveteleken kialakuló feszültségeket. Nagyon sok függ a figyelmen, egyértelműsége és jóakaraton, amelyeket elő lehet segíteni — és ezt bizonyos szerepkörök fokozhatják.

Mindannyian hajlunk rá, hogy szerepeket, bizonyos jellemvonásokat vegyünk fel, amelyek nem teljesen mi vagyunk, amikor összejövetelekre megyünk. Sokan felismerik a bohócot, a rajongót, az anyát, az idealistát, a logikust, a gyereket, a szenteskedőt stb.

De itt most a tudatosan vállalt szerepre gondolunk, amely segíti a csoportot. A régi stílusú összejöveteleken ezek olyan pozíciók voltak, mint az elnök és a titkár, mi most olyan szerepeket tartunk értékesnek, mint a facilitátor (segítő), jegyző, megfigyelő, amelyekről alább szó lesz.

Ezek nem egyszerűen új nevek a régi feladatokra, bár bizonyos összefüggés kétségtelenül van; a hiányosságok mellett is igen sok szellemi érték szolgálta az összejövetelek strukturálását az elmúlt századokban. Alapvető, hogy ezekben a szerepekben váltani kell az embereket, hogy elkerüljük, hogy a szolgálat leple alatt az elit különjön el.

Facilitátor

Ez kulcsszerep, az a személy, aki mint a csoport szolgálja és nem annyira mint vezetője, felelős a vita és a döntéshozatal zavartalan lefolyásáért. Az összejövetel céljait ilyen vagy olyan módszerrel általában már előre meghatározták; egyes csoportok kifüggesztenek egy papírlapot, amire rá lehet írni a napirendi pontokat vagy egy önkéntes, akit a legutóbbi ülésen felkértek, körbe jár és összegyűjti a következő ülés témáit. Vagy egy személy kéri az ülés összehívását a saját ügyében. Mindegyik esetben ajánlatos az összejövetel célját előre mindenkinek tudomására hozni; a facilitátor felelős ezekért a célokért, valamint azért, hogy ha menet közben változtatás igénye jelentkezik, akkor változtassanak a célokon.

Aki ebben a szerepben van, jó ha egy kicsit kívül áll a csoporton és figyeli annak folyamatát; és egy kicsit kívül marad saját személyes indulataival és reakcióival. Ha egy ponton feltétlenül ki kell fejezned saját álláspontodat, tedd le ezt a szerepet, vagy legalább nyíltan fejezd ki, hogy most kitéléből belőle.

A facilitátor feladata:

(az összejövetel előtt)

- * Győződjön meg arról, hogy megfelelő hely áll rendelkezésre
- * Győződjön meg arról, hogy a napirend előzetesen elkészült és hozzáférhető
- * Győződjön meg arról, hogy mindenki tudja az ülés helyét és idejét — és hogy az idő a többségnek megfelelő
- * Gyűjtse össze az anyagokat, papírt, ceruzát
- * Biztosítsa, hogy a többi szerepet is betöltsék
- * Időben kezdje meg az összejövetelt — ne várjanak a későkre, hacsak nincs valami különleges helyzet. A várakozás mindig nagyobb késésre bátorít. De tájékoztassák valahogy a kissé elkésőket, valaki súgja meg, hogy mi történt, vagy álljanak meg és foglalják össze.
- * Biztosítsa, hogy mindegyik napirendi pont ismertetéséért felelős legyen valaki

- * Készítsen tervet, hogy milyen sorrendben foglalkoznak az ügyekkel. (Érdemes előre venni egy rövid ügyet, hogy jó legyen a hangulat — de nem szerencsés a legnehezebb ügyet a végére hagyni, amikor már mindenki fáradt.)

— Érdemes minden pont időtartamát meghatározni, bár, ha szükséges, ez az idő meghosszabbítható. Jó megállapodni a szünet idejében is.

(A gyűlés alatt:)

- * mindenkit bátorítson arra, hogy véleményét kifejezze.

(Jó módszer, hogy a körön körbe haladva mindenkinek néhány percet biztosítanak, amikor ő beszélhet — természetesen joga van arra is, hogy ne éljen a lehetőséggel.)

- * kérdezzen rá az alapvető információkra
- * segítse elő a konfliktusok felszínre kerülését.

(Szükség van az ellentétek kifejezésére, ez élénkíti a csoportot és elősegíti az egységet. A szélsőséges nézetek egyértelmű kifejezése után léphetünk tovább a megoldás felé.)

- * ne engedje, hogy a vita eltávolodjon a témától.

(Ha szükséges, szóljon közbe, pl. két ember közt hosszú párbeszéd alakul ki, kérdezze meg a többiek véleményét a kérdésről vagy arról, hogy mi történik most a két ember között.)

- * foglalja össze a javaslatokat. Tegyen fel kérdéseket, tisztázza a félreértéseket, tegye egyértelművé, hogy mindenkit megértettek.
- * ne hagyja, hogy ötletek visszhang nélkül maradjanak — ha ez előfordul, kérdezzen rá.
- * fogalmazza meg, miben értenek egyet
- * fogalmazza meg, miben nem értenek egyet
- * bátorítson arra, hogy ne csak a gondolatokat, hanem az érzéseket is kifejezzék
- * keresse meg a döntéshozatalra alkalmas pillanatot, és tegyen javaslatot a csoportnak, anélkül, hogy sürgetné őket.

Győződjön meg arról, hogy a jegyző rögzítette a határozatot, olvastassa azt vissza a csoportnak.

- * győződjön meg arról, hogy minden feladatot, amiben megállapodtak, ellát valaki
- * adjon időt a megjegyzésekre
- * adjon öt percet az összejövetel értékelésére és egy rövid időt a befejezésre.

A segéd-facilitátor

A fenti feladatsor elég ijesztő lehet, és bár gyakorlatban nem olyan nehéz, mint ahogy hangzik (képzeld el, milyen lenne, ha leírnánk, hogy kell kerékpározni vagy lélegezni), segítséget jelenthet, ha két facilitátor van. Megoszthatják a feladatokat, támogatják egymást és ébren tartják egymás figyelmét; előzetesen segítik egymást és

utólag megosztják a véleményüket egymással, mindkettőjüknek biztosítva időt arra, hogy személyes érzelmeiket is kifejezzék. Ez is egy mód a szerepbe való „beletanulásra”.

Jegyző

Alapvető, hogy a csoport döntéseit feljegyezzük. Erre lehet hivatkozni, ha eltérően emlékeznek a tagok, ismertetni lehet azzal, aki nem vett részt az ülésen, felhasználni arra, hogy az új tagokat „betanítsuk”. Bizonyos csoportok szeretik, ha a vita menetét is részletesen lejegyzik.

Ez egy megterhelő feladat, amely nagymértékben akadályoz abban, hogy az ülésen résztvegyünk. Érdemes gyakran cserélni az embereket ebben a szerepben (a nehezen megszólalóknak ez lehetőség az elrejtőzésre), és megfelelően értékelni és megköszönni.

KIS CSOPORTOK

Gyakran hasznos, ha egy összejövetelt két-hatós kiscsoportokra bontunk. Minél bonyolultabb a vita és minél nagyobb bizalmat feltételez, annál kisebbek legyenek ezek a csoportok. Ez a módszer mindenkinek lehetőséget ad arra, hogy hangot adjon gondolatainak és érzéseinek; minden kiscsoport összefoglalja, hogy mi hangzott el, és egy képviselő által visszajelzi a nagy csoportnak.

Megfigyelő

Ez a szerep különösen hasznos ha az összejövetel várhatóan nehéz vagy ellentmondásos. A megfigyelő az összejövetel érzelmi tartalmát kísérel megfigyelni — a feszültséget, unalmat, frusztrációt, haragot — és az energiaszintet. Ő a csoport érzéseinek kifejezője, felelős azért, hogy megfogalmazza, amit észlel és ezt ellenőriztesse a csoport többi részével, és javaslatokat kérjen, adjon, hogyan lépjenek tovább.

Finoman, de határozottan kell a megfigyeléseket kifejezni, úgy, hogy ne keltsünk ellenállást vagy büntudatot. Nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a csoport kért fel erre a szerepre, és a cél a segítség, nem a szemrehányás.

TECHNIKÁK A DÖNTÉSEK ELŐSEGÍTÉSÉRE

Ötletroham

A módszer lényege, hogy a képzeletet szabadjárá engedjük, és kizárjuk a javaslatokra vonatkozó megjegyzéseket és kritikát. Hasznos, amikor a csoport egy probléma megoldása során megreked.

Vegyünk elő egy nagy darab papírt, és felülre írjuk fel a kérdést: „Elő kell teremtenünk 200.000 Ft-ot, hogy megszerezzük a szomszédos épületet — hogyan?”

Az emberek sorolják az ötleteket röviden és tömören 5-10 percig. Minden ötletet feljegyezzük a kifüggesztett papírra.

Az eredmény értékelése, az ötletek feldolgozása a következő fázis.

Az ötletroham önmagában nem ad választ a feltett kérdésre — meg kell azt találni az ötletek között, vagy a felmerült kritikák alapján.

Értékelés

Ez ugyanazt a módszert és ugyanazokat az eszközöket használja, mint az ötletroham. A nagy

Lehetséges az első vita után az emberek újbóli, másfajta felosztása is.

Dönteni kell, mennyi ideig tartsanak a csoportok és hogy hogyan válogassuk össze őket, véletlenszerűen (kiszámolással) vagy választás alapján. Lehet, hogy bizonyos fajta kis csoportokra van szükség, nem szerint, vagy bizonyos érdekek alapján, vagy olyan embereket hozva össze, akik ritkán beszélnek egymással.

papírlapon három oszlopot kell készíteni, plusz, mínusz-jellel és nyíllal a tetején (ez utóbbi a fejlesztést jelzi).

Az értékelést használjuk, amikor a csoportnak fel kell mérnie egy munka, egy összejövetel, egy politikai akció eredményét. Mindenki elmondja a véleményét, a pozitívát a pozitív oszlopba, a negatívát a mínusz alá és a továbbfejlesztésre vonatkozót a nyíl alá írják.

Alkalmi táblák

A falra tűzött nagy papírra valaki közzé tehet egy javaslatot, megoldási ötletet, bizonyos tevékenységek következményeit, pénzbeli vagy egyéb lehetőségeket megjegyzésként, diagramként, ábraként. Ezt mások véleménye kiegészítheti és a téma mindenki szeme láttára vizuálisan fejlődik tovább.

Hálózat-táblák

Hasonló az előzőhöz. Kell egy nagy papírlap és egy vastag filctoll. Akkor használatos, ha az

egész csoport szeretne elemezni egy bizonyos problémát és annak kölcsönös összefüggéseit. Röviden írjuk fel a problémát a papírlap közepére — „az óvodai játékok hiánya” —, innen húz-

unk vonalakat az ezzel összefüggő kérdésekhez, amelyek a probléma okai, de nem a megoldás. Ez az okok feltárásának a technikája.

AZ EGYETÉRTÉSEN ALAPULÓ DÖNTÉS

A döntéshozásnak két alapvető módszere a szavazás és az egyetértés. Mindegyik mellett és ellen hozhatók fel érvek. A legtöbb ember tudja, mi a szavazás mechanizmusa, de az egyetértés nem ilyen ismert. Hogy működik ez:

- * a facilitátor tesz egy előzetes javaslatot és megkérdezi, van-e ellenvetés: Vasárnap Miranda a kocsit Newcastle-ba vinné. Ellenzi-e ezt valaki?"
- * Ha bárki ellenzi, az ellenzőtől ellenjavaslatot vagy módosító javaslatot kér. Most erre vonatkozóan teszi fel a kérdést. Egészen addig ezt kell csinálni, amíg nem sikerül egy olyan álláspontot kialakítani, amivel mindenki egyetért.
- * Ha egy vagy két ember megakadályozza az egyetértést, kérdezze meg, hajlandók-e félreállni, ebben az esetben az egyetértés hiányát kell feljegyezni.
- * Ha lehetséges, biztosítsa, hogy ne az ellenzőknek kelljen a határozatot végrehajtani.
- * Ha minden javaslatot folyamatosan elleneznek, szakítsa meg az ülést, oszoljanak kiscso-

portokba, játsszanak egyet, halasszák későbbre a témát.

- * Egyértelműnek kell lennie, hogy nem hiba valamit ellenezni vagy módosítani — senki nem várja el, hogy valamivel egyetértsenek, ami nem tetszik nekik.

Az egyetértés tehát egy olyan módszer, amivel egy téma alaposan megvitatható, amíg senki nem áll a megoldással határozottan szemben. Nagyfokú elkötelezettséget és együttműködést lehet vele elérni, mivel senki sem marad ki, a cél nem a győzelem, hanem az egyetértés; és ez érinti a közösség egész életstílusát. Az egyetértés nagyfokú kommunikációt és bizalmat feltételez — és valószínűleg erősíti is ezeket a jellemzőket. Nagy hatalmat ad annak, aki mer élni a vétőjogával — és így előnyben részesíti a határozott, független karaktert. Több időt igényel, mint a szavazás. Kiscsoportban és egy terv első szakaszában, amikor a csoport érzelmi szintje magas, jobban használható.

RÉSZVÉTELI TECHNIKÁK

ÖSSZEJÖVETEL TÍPUSA	ELŐNYEI	NEHÉZSÉGEI
<p>„Szabad vita” A csoport tagjai — az animátorral vagy nélküle — teljesen szabadon vitáznak egymással.</p>	<p>A csoporttagok arról beszélhetnek, amiről akarnak, ami foglalkoztatja őket és oly módon, ahogy nekik tetszik.</p>	<p>Néha mindenki egyszerre beszél.</p>
<p>„Útkeresztelkedés” A csoport több alcsoportra oszlik, és megvizsgálják a témát. Egy bizonyos idő elteltével plenáris ülésen hallgatják meg egymás jelentéseit. Az összefoglalást a funkcionális animátor végzi.</p>	<p>A témát alaposan elemzik és könnyű a véleménycsere, mivel a tagok száma kicsi.</p>	<p>E technikát néha helytelenül alkalmazzák. Alkalmazásához megfelelő téma kell. Az animátor számára nem éppen könnyű technika.</p>

„Brainstorming”

Ötletroham. Az első fázisban gondolatokat fogalmaznak meg sorban, ezeket felírják a táblára. A másodikban az elhangzott ötleteket osztályozzák.

Sok a kreatív elem, mindent elfogadnak, és ez nagyon ritka!

Az ötletek rendszerezése sok munkát igényel.

„Ülésrend”

Sorrendben minden tag felszólalhat, ha van valami mondanivalója. A többiek csöndben maradnak, és sohasem szólnak közbe. Két kört is le lehet így bonyolítani, majd az elhangzottak megbeszélése következzen. A végső összegzést az animátor végzi. A hozzászólás ideje általában korlátozott: maximum 2 perc.

Egyenjogú részvételt biztosít, mindenki biztos lehet abban, hogy félbeszakítás nélkül beszélhet. Lehetőség van a mély gondolkodásra, a jegyzetelésre.

Túlságosan nagy létszámú csoportban kivihetetlen. Ez a technika néha egyhangúnak tűnhet.

„Kerekasztal”

Néhány önként jelentkező körbeül és hangosan megvitátja a témát. Ez idő alatt a többiek nem mondhatnak semmit, csak megfigyelnek és jegyzetelnek. A vita végén elképzelhető, hogy utat nyissanak a véleményeknek, hozzászólásoknak, és meginduljon a vita, melyet az összegzés zár le.

A témát elég alaposan érintik, olyan személyek vitatkoznak, akik maguk jelentkeztek, általában érintettek és jól ismerik a témát.

Tartózkodni kell a hozzászólástól, közbeavatkozástól. Az érdeklődés intenzív lehet, de a részvétel csak néhány embert érint.

„Panel”

A javasolt témáról néhány tag (max. 6 fő) a csoport előtt véleményt cserél. A hallgatók bármelyik pillanatban cédulákat küldhetnek a beszélgetők valamelyikéhez, kérdést tehetnek fel, pontosítást kérhetnek vagy vitába szállhatnak egy gondolatával. A művelet jó lebonyolítására az animátor ügyel. Ha a csoport nagy létszámú, a teremben szétszórtan elhelyezkedő „postások” gyűjtik össze a cédulákat, és ők adják át a címzettnek.

A félénkebbek is kifejezhetik magukat (írásban). Az írásos megfogalmazás használ a gondolatok tömörebb kifejtésének. A válaszok kidolgozására van idő. Mindig sok üzenet van.

Előfordul, hogy amikor egy üzenetre válaszolnak, a feltett kérdés már nem aktuális.

„Forgószínpad”

Több vitacsoport alakul, és ha lehet, külön helyiségekbe mennek. (Pl. négy-öttszemélyes csoport alakul, ahol a tagokból egy a titkár, a többiek 1-től 4-ig számozzák magukat.) 10-15 perc elteltével az 1-es számot viselők átmennek a szomszédos csoporthoz. A titkár röviden összefoglalja az elhangzottakat az újonnan érkezőnek, és a vita folytatódik. Újabb 10-15 perces szakasz után új forgás következik: a kettes számúak mennek át, de nem a szomszéd, hanem az azt követő csoportba. Ott a titkár csak arról számol be, ami a vita második szakaszában hangzott el. Elindul a megbeszélés újabb szakasza. Ezután a hármas számúak mennek át egy olyan csoportba, ahol tőlük még senki nem járt. A titkár összefoglalja a vita harmadik szakaszát, és újra indítja a beszélgetést. Végül: mindannyian összegyűlnek, hogy meghallgassák a titkárok jelentését, akik viszont maguk soha nem változtatták meg helyüket.

A vitát mozgás, átalakulás jellemzi. A csoporteredmény nagyszámú résztvevő hozzászólásának terméke. Az a tény, hogy a titkárnak minden vitarészlet után össze kell foglalnia az elhangzottakat, módot ad a tisztánlátásra. Sok a hozzászólás. Különösen a fiatalok kedvelik ezt a technikát.

Az újonnan érkezőknek néha bizonyos nehézségeket okoz a már megkezdett beszélgetésbe, vitába való gyors bekapcsolódás.

„A szóvivők”

A résztvevőket 3 vagy 4 olyan csoportra osztják, melyeknek tagjai elég hasonlóan vélekednek a kérdéses témáról. A témát különböző helyiségekben beszél meg, meghatározott idő áll rendelkezésükre. Ezután két szóvivőt jelölnek ki, akik átmennek egy-egy másik csoportba, hogy csoportjuk nézetét ismertessék. A két szóvivő és a meglátogatott csoport tagjai véleményt cserélnek. A vita után a két szóvivő visszatér eredeti csoportjába és jelentést tesz. Megbeszéli a helyzetet, majd a két szóvivő (vagy két másik) ismét átmege az imént meglátogatott csoportba és újból véleményt cserélnek. Végül újból visszatérnek eredeti csoportjukhoz, mely a közgyűlés előtt összefoglalót készít. Két azonos csoport sohasem cserél szóvivőt, hanem mindig egy harmadik csoport iktatódik közbe.

A vitákon sokan vesznek részt. A különböző és egymást kiegészítő szempontok konfrontálódnak. A gondolatok erősen keverednek.

Néha bizonyos feszültség keletkezik a szóvivők és a másik csoport tagjai között, mivel gyakran foggal-körömmel védik álláspontjukat.

„6x6”: a csoportot kis, 6 fős csoportokra kell osztani. A 6 fős csoportok 6 percen keresztül közösen megvitatják a javasolt témát. Ezután valaki jelentést tesz (mindez a helyszínen, csaknem átrendezés nélkül megoldható). Nagyon értékes technika akkor, ha az idő sürget vagy nem áll rendelkezésre több különböző helyiség. Kitűnő eljárás ahhoz, hogy az emberek véleményét rövid idő alatt meg tudjuk, pl. akkor, ha egy összejövétel elején vagy éppen végén, az értékelésnél vagyunk erre kíváncsiak.

Gyors és ösztönző hatású. Ügyelni kell arra, hogy minden tag elmondhassa a magáét, és senkit se nyomjanak el a könnyen beszélő, erős egyéniségek. Mindenki tudja, hogy az idő kevés, ezért a lényegre törnek. Mindig meglepő élmény, mi minden jöhet felszínre egy csoportban ilyen rövid idő alatt.

Edouard Limbos: **Kulturális és szabadidős csoportok animálása c. könyve alapján** (Népművelési Intézet, 1985)

DELFI ÖRÖKÖSEI

Rudas János pszichológus és csoportterapeuta könyve hézagpótló munka, rendkívüli gyakorlati hasznú kézikönyv. A szerző évtizedes csoportvezetői gyakorlatára alapozva kimerítő információkkal látja el a jelenlegi vagy majdani csoportvezetőket, és mindazokat, akik csoportban, csoporttal élnek és dolgoznak — legyenek gazdasági, intézményi vezetők, pedagógusok, népművelők vagy menedzserek. Mindenkinek szól tehát a Delfi örökösei, akit legálább fő vonásaiban érdekelhet a csoportos önismeret- és készségfejlesztés problematikája. Az első rész az elvek, módszerek, eszközök, szemléletek és eredmények leírása, míg a második rész 77 gyakorlat és játék részletes, praktikus felhasználható ismertetése.

Rudas János

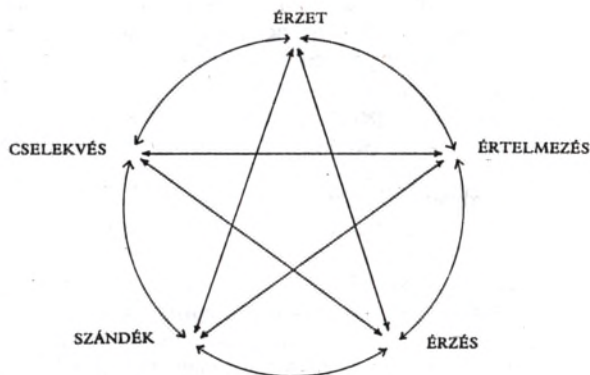
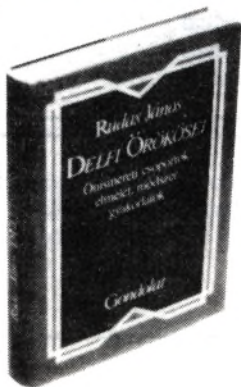
DELFI ÖRÖKÖSEI

Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok

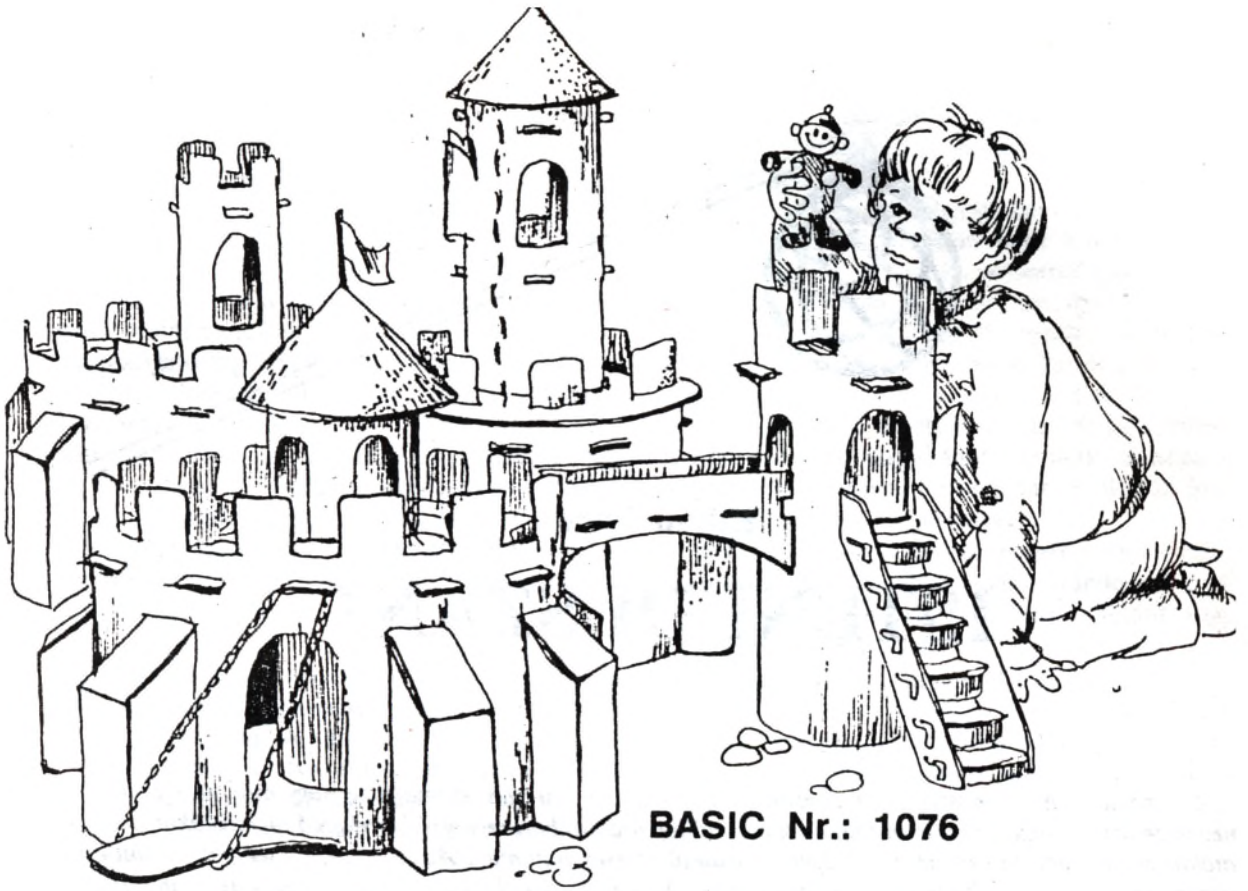
GONDOLAT, Budapest, 1990. 376 old.

105,— Ft

Megrendelhető a kiadótól a 3.PART szelvényén

Az önismereti kerék öt „küllője” öt kategóriát tart össze, amelyekkel leírhatjuk a csoportokban is zajló megismerési folyamat egyes szakaszait. A hiányos önismereti kerék — általánosságban szólva — azzal az eredménnyel jár, hogy az önismereti folyamat hiányos, tökéletlen; vagyis nem lesz eléggé hatékony.

BASIC Nr.: 1076

FALKALAND

NEMEZ ÉPÍTŐRENDSZER

Új anyag, új elképzelés!

- Beltéri és kültéri használatra
- Egyéni és csoportos játékre
- Családok és gyermekintézmények számára
- Gyakorló- és szerepjátékre
- Nincs benne idegen kötőelem, a nemez síklapok önmaguk kapcsolódnak
- Nehezen szennyeződik, könnyen tisztítható
- Szín- és alaktartó, nem-mérgező
- Könnyen tárolható, gyorsan össze-
rakható

"A FALKALAND használata arra a kérdésre is választ ad, amely korunkban nagyon jelentős: hogyan segíti a játék az emberi kapcsolatokat és az egyéni képességek alakulását? Mennyi szabadságot ad a tárgy és mik a határok? A FALKALAND falain az ablakok, a kapuk, hidak, lépcsők és erkélyek élményeket mozgósítanak, embereket várnak, a fantázia lehetőségeit jelzik.

Önálló, elmélyült játékre és közös, együttműködésre épülő cselekvésre egyaránt mozgósít. Az elemek egyszerű kapcsolása könnyen tanulható, a szerkezeti látást fejleszti, a kisebb nagyobb elemek tervezőkészséget alakítanak ki.

A FALKALAND emberformáló tárgy és a tárgyformáló emberek játékában kapcsolatformáló is."

Dr. Húvós Éva
pszichológus, kandidátus

VÁSÁROLHATÓ:

CALDERONI (volt Tanért) boltokban

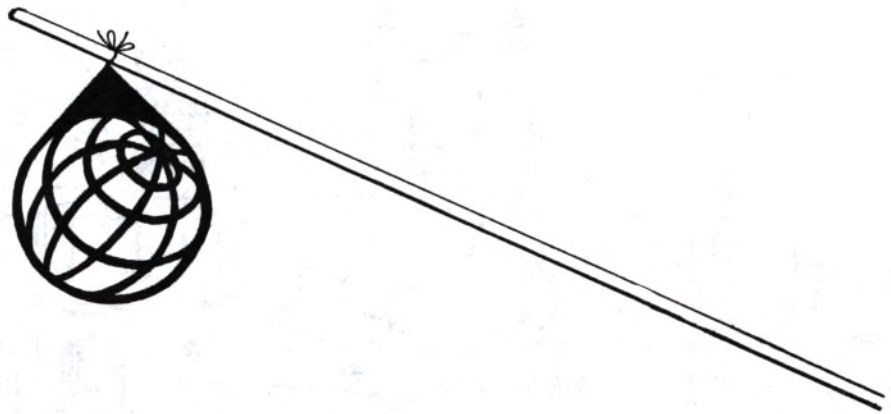
MEGRENDELHETŐ: DISZTEX Szövetkezet
1161 BP. Rákosi út 78.

Nr.: 1021 . . . . . 696,- Ft + 25% ÁFA

Nr.: 1038 . . . . . 1.280,- Ft + 25% ÁFA

Nr.: 1076 . . . . . 2.216,- Ft + 25% ÁFA

VISZONTELADÓKNAK RÉSZLETESEBB
INFORMÁCIÓ

Kilián Imre

ISTENI DESZANT

A hegymászó azért mászik fel a csúcsra, hogy megnézzé, mi van ott, na meg hogy más nézőpontból is megnézzé azt a világot, ahonnan jött, de a bolond búvárokat, barlangászokat, tekergő biciklistákat, sarkkutatókat és más effajta csavargó népséget is hasonló érzések hajtának. Az persze, hogy valakit valami hajt, még nem jelenti, hogy értelmes célok vezérlik is. A déli országokba tartó nyarankénti turista invázió, az országutakat elborító füstfelhő, a parkolóknak tornyosuló kokakólás és sörösdoboz hegyek látván mindenestre el kell gondolkoznunk. Talán mégis Jack London szakadt hobóinak, Kerouac virágfürtű csavargóinak, Jézus mezítlábas apostolainak a példáját kellene követnünk?

E rovatban egy életérzésről lesz szó. Ha a hat nyelven beszélő hátizsákbizbaszokat és különböző úttörőtábori csellentyűcskéket gyártó ipar nem foglalta volna le magának a szót, talán „alternatív turizmusnak” is nevezhetném.

Úton lenni (csakúgy, mint szeretni),
a boldogság,
megérkezni, a halál.
Béke veletek!
Engedjétek utamra!

(Hobó)

— Vadkempingezni pedig nem fogunk, mert azt egész Európában, de 1987 óta még Franciaországban is betiltották. A sátorverés pedig kimeríti a vadkemping fogalmát. — magyarázta Kreki, marcona expedícióvezetőnk az egyik előkészítő megbeszélésen. — De azt, hogy a busszal megálljunk egy parkolóban, netán leheveredjünk a fűbe, ezt aztán igazán senki nem tilthatja meg.

Hogy „légi, vagy vízi úton az ellenséges hátszágba juttatott gyorsan mozgó, önálló alakulat” voltunk-e? A mi esetünkben ez úgy történt, hogy estefelé a busszunk letett bennünket egy megfelelőnek ígérkező helyen, a csomagtérből kidobálták a „deszant” csomagokat, amelyek a legszükségesebbeket, derékaljat, hálózszakot, ill. a vacsorához, mosakodáshoz szükséges holmikat tartalmazták. Ezután önálló feladat volt a megfelelő alvóhely

megkeresése, és egyéb személyes szükségletek elvégzése. Mindezenközben persze szigorúan ügyelni kellett a természet és a társadalom írott és íratlan törvényeire, a hivatalos közegekkel vagy bennszülött lakossággal való összeütközés lehetőségét el kellett kerülni, vagy legalábbis mindenáron a kölcsönös bizalom medrében tartani a kapcsolatot. Mindezek egyfajta ösztönös természetközelséget, némi dörzsöltséget, ember- és esetenként nyelvismeretet, de legalábbis kommunikációs készséget követeltek.

Voltak közülünk, akik jártak már görögországi utakon, és különböző város-vár-templom és más régészeti létesítménynéző túrákról regéltek. IBUSZ hangulatú emlékeket. Ettől a balhétől azonban mást vártunk. A kommersz idegenforgalmi ipar túlhajtott fogyasztása helyett, inkább az

ismeretlen föld kis titkaiba akartunk betekinteni. A mélykék tengerből kivillanó sziklák érdekelték, meg akartuk mászni az eget hasító kopasz hegygerinceket, feljutni azokra a csúcokra, ahol talán tényleg az istenek laknak, vagy legalábbis laktak azokban az időkben, amikor még Odüsszeusz és bandája kóborolt a vidéken. Narancs- és olajfaligeteket illatát szeretttük volna szívni, meg az út szélén bólogató fügefákét, amelyeknek a gyümölcsét csak a zöldségfeldolgozóipar transzformációján keresztül ízelelhetjük szárított — cukrozott — denaturált formában. Szabad ég alatt akartunk aludni, este a mediterrán égbolt csillagaiban gyönyörködni, hajnalban pedig meztelen megmerítkezni a hűvös sós vízben. Egyszóval ilyesféle új ízeket kerestünk mindannyian, amikor az expedíció szervezésébe bekapcsolódtunk.

A szóbanforgó napon jó két hét utazás és jónéhány változatos ízű deszantemlék után voltunk már. A társaság egy része Athénból észak felé tartva feltétlenül meg akarta mászni az istenek ködös hajlékát. Mások inkább az Olimposz lábánál elterülő homokos partszakaszon szerettek volna hosszabb heverészt tartani, de bizonyos baljós előjelek arra utaltak, hogy teljhatalmú expedícióvezetőnk nem igazán szeretne itt — akár hegymászással, akár semmittevésével — hosszabb időt eltölteni.

Reggel Kreki nagy, közös csomagolást jelentett be. Kivettük a deszantokat, a hátizsákokat, a bőröndöket, az ülések alól a dobozokat, egyszóval mindent, ami a buszba befért, és ki is takarítottunk belülről, de hogy a hegymászt mikorra táblázzuk be, és hogy most készüljünk-e fel rá, azt senki sem tudta, végül senki sem készült a hegyi túrára. Útikönyvek szerint az Olimposz megmászása közepes hegymászó és túra teljesítményt és egy teljes napot igényel, még akkor is, ha a társaság még Athénban megszavazta, hogy fél nap is elég lesz rá. Sok mulhatott persze azon, hogy milyenek az útviszonyok, meddig lehet busszal eljutni, és azon is, hogy a kettéoszló társaság hogyan tud a buszon magán megosztozni.

A busz Larisszától északra, az Olimposz lábánál vágatott már. A társaság egyöntetűen inkább fürödni szeretett volna, így az autópályához közel eső tengerparti szakaszra fordultunk, hatalmasat csobbantunk, bevásároltunk a közeli kempinghez tartozó szupermarketben, majd megebédeltünk.

Kora délután ismét buszba vágtuk magunkat. Kreki a hegy felé vezető utakat tudakolta, de miután meginterjúvált néhány helybeli öreget, még rendőrségre is bement. Végül egyszer csak a hegy lábánál egy széles parkolóban találtuk magunkat.

— Hölgyeim és uraim — emelkedett szólásra kegyesen —, itt vagyunk az Olimposz lábánál, és most lehetőséget adunk a hegymászóknak hogy egy magashegyi akciót hajtsanak végre feltéve,

hogy ma este — itt az órájára pillantott —, na jó, nem ma, de legkésőbb holnap reggel tízre ide visszajönnek.

A parkoló egy útelágazásnál volt, innen elég jóminőségű makadámút vezetett a tizenöt kilométerrel messzebb és ezer méterrel feljebb található első turistaházig. Innen azonban már csak gyalog lehetett továbbjutni egészen a további ezerszáz méterrel feljebb fekvő kettős számú házig, ahonnan már több út is vezetett az Olimposz egyes csúcsaihoz, amelyek a háromezer méteres tiszteletreméltó magasságot súrolták. Szívósabb gerinctúrázók azonban a hegy másik oldalán levő menedékházakba is eljuthattak.

Kreki javaslata — biztos megérzésünk szerint — teljesíthetetlen volt, a menni szándékozók tehát hangosan felzúdultak, másnap délutánt, vagy inkább estét emlegettek.

— Miért, hányan mennének? — próbálta Kreki beindítani a szavazógépet, de ezúttal sikertelenül, mert egy kellemes fürdőzéssel eltöltött nap reményében még az ottmaradókat is inkább a hosszabb szabadnap érdekelte. Az égbe lendülő tizenégy kéz azonban meggyőzte, hogy nem visszakozhat.

— Ha ilyen sokan vagytok, akkor nem tudok mindannyiattal tárgyalni, válasszatok vezetőt! — adta fel az újabb leckét, amiben tulajdonképpen igazat is adtunk. Egy önjelölt diktátort persze fényévnyi távolság választhat el attól, aki a vezetést szolgálatnak tekinti. A nép ezért egyhangúan megválasztotta Yorkot, a fiatal, kissé mackós alkatú, de erős és mozgékony barlangászgyereket, aki inkább az utóbbi vezetői osztályba tartozónak mutatkozott. York fellépése azonban nem mérsékelte a feszült légkört. Akik menni akartak, ragaszkodtak a huszonnégy órás kimenőhöz, Kreki azt állította, hogy az út négy-öt óránál hosszabb ideig nem tarthat, hiszen végig turistaút vezet fel. Végül is másnap délután két órában egyeztünk meg. Sajnos majdnem további egy órát veszítettünk azzal, amit reggél is megtehettünk volna, rámolással és hátizsákbegyűjtéssel.

A társaság éppen ezért meglehetősen rossz hangulatban kelt útra. Többen útlevelet, pénzt is hoztunk magukkal, arra az esetre, hogy ha tíz perccel, két órával vagy fél nappal később érünk vissza, akkor se legyünk matthelyzetben. Amiatt is hangosan méltatlankodtak, hogy az eléggé sűrű forgalmú út szerintünk busszal is kiválóan járható volt, míg aztán valaki hirtelen integetni kezdett. Nem is kellett sokat várni, mert egy mikrobusz hamarosan meg is állt, benne egy görög fiú és egy lány, mögójük pedig bekászálódottunk mi, tizenégyen. Később, amikor kiszálltunk az első menedékháznál és egy zacskó pirospaprikát kaptak emlékebe, kicsit fejcsóválva mondták, hogy ők bizony nem hiszik, hogy néhány óra alatt fel lehet jutni a csúcsra.

Itt már a hozzánk hasonló felkészületlen turisták kedvéért egy térképet is kitétek magasság és időadatokkal, amiből hamar megállapítottuk, hogy bizony, görög barátainknak van igazuk.

Elindultunk felfelé. Az indulási magasságon még kellemes középhegységshangulat uralkodott lombhullató erdővel, kellemesen csörgedező hegyi patakkal, vízeséssel, faházakkal és fapadokkal. Ahogy felfelé haladtunk azonban a terep lassan változott. Elhúztak mellettünk a lombhullató erdők, helyüket a fenyők foglalták el. A talaj egyre kevésbé volt humuszos, egyre több volt a kő, a szikla. A társaság igen egyetlen erőnlétben volt, lassan haladtunk, a kanyarokban gyakran bevártuk egymást. Közben a gyengébbek csomagjait igyekeztünk szétosztani, mert mindenkinek fontos volt, hogy együtt és a lehető leggyorsabban haladjunk, hiszen nem volt sok időnk. Lassan fogyott az erőnk, de fogyott a növényzet is, a fenyők is kisebbek lettek, és amikor egy völgyben hófoltokat fedeztünk fel, még bágyadt hógolyózás is indult. Fokozatosan hagytuk a hátunk mögött a kanyarokat, közben időnként meg-megeredt az eső is, majd amikor az út megkerült egy magas sziklafalat az elől haladók hangos csatakiáltással jelezték, hogy a szomszéd bérce néhány száz méterrel magasabban felfedezték a következő menedékházat. Ettől kezdve aztán már nem vártuk be egymást, meglódukt a társaság, de még így is jó félórába került, mire a legutolsó ember is betalált a házba és leült az asztalhoz.

Fáradtak és éhesek voltunk. Elővettük a hazait, és a legtöbben, hangulatunknak és pénztárcánknak megfelelően a helyi választék iránt is érdeklődtünk. A főnök egy magas, sportos alkatú, görög szobor arcú ötvenes férfi volt, olyasvalaki, amilyenek az ember Zorbát, vagy Odüsszeuszt képzele. Betessékeltek az egyik szobába, pattogó tűz mellett leültettek. Jól esett a meleg az esőzattá ruhák miatt is, de itt kétezer méteren már odakint sem tombolt az a tikkasztó hőség. Saját ennivalónkat ettük, a helyi specialitásokból inkább csak a forró teát és a Recina bort találtuk érdemlegesnek és kifizethetőnek. Miközben ettünk, ittunk, jól éreztük magunkat, még talán énekeltünk is, beesteledett. Odakint esett az eső, nem sok kedvünk volt kimenni, de az ottalvási díjat se nagyon akaróztott megfizetni. Egyikünk kiment hálólhelyet nézni, de egy kétszemélyes üres fűszekmárán kívül nem talált semmit. Erősen este volt már, amikor a gazda is bejött és tárgyalni kezdett velünk.

— Egy éjszaka hétszáz drachma. Kedvezmény nincs. — közölte tömören.

— Mennyi? — kezdtünk vakarózni — De hiszen odakinn ingyen elalhatunk.

— Nem nagyon tudtok hova menni, gyerekek. Ez egy természetvédelmi terület itt még tüzet se rakhattok. — válaszolt kicsit békéesebben — Tizenegykor pedig zárunk, addig kell dönteni.

A helyzet világos volt. Gyors közvélemény kutatást tartottunk, hatan úgy döntöttek, hogy fizetnek, nyolcan viszont lassan összeszedelőzködtünk, és az esőben alvás stratégiáján kezdtünk el gondolkodni. A bennmaradók ideadták a melegebb hálózsákjukat, majd megállapodtunk, hogy reggel hatkor, amikor a ház nyit, bemegyünk, reggelizünk, és indulunk a csúcs felé.

Titokban azért egy kicsit még mindig reménykedtünk, hogy amikor kifelé indulunk, akkor majd utánunk szólnak, megengedik majd legalább azt, hogy a szobák padlóján, vagy a székeken aludjunk, de amikor kiléptünk a zuhogó esőbe, akkor ez a remény is szertefoszlott.

Egy kőhajításnyit botorkálhattunk előre a medrek sötét és sziklás terepen, mire végül egy melléképület enyhén lejtős betonozott tetején kötöttünk ki. Hárman felhúzták magukra a vízhatlan dzsekijüket, bebújtak a hálózsákba, betekerték magukat a nejlonfóliájukkal és nem törődtek semmivel. Négyen két nagy fólia közé csúsztattuk be a hálózsákot, úgy próbáltunk aludni, egy fiú pedig egyedül próbált boldogulni. Sajnos felülre tettük a kisebb fóliát, és így a víz mind onnan a nagyobbik alsó fóliára csurgott, egyenesen a hálózsákok alá. A másik műhiba az volt, hogy még a tetőn végigcsurgó víz is alánk folyt, amit megakadályozhattunk volna, ha az alsó fólia széleit kő vagy másmilyen alátámasztással megemeljük. Egy darabig kellemes melegben feküdtünk, de hamarosan észrevettük, hogy a ruhánk és hálózsákjaink teljesen vizesek, és hogy alattunk tócsában áll a víz. Ketten azonnal felálltak, fel alá kezdtek járkálni, majd hamarosan felfedezték a fűszekmárát maguknak, de aztán végül mindannyian feltápáskodtunk, hogy vizes ruhában, vizes hálózsákban új alapokra próbáljuk helyezni az éjszakai pihenésünk elveit.

Az eső ugyan közben hálistennek elállt, csillagok ültek ki az égboltra, de nem volt meleg, és a tiszta égbolt csak még további lehűlést ígért. Abban reménykedtünk, hogy lassan de biztosan előbb száradunk meg, mint megfagyunk.

Egy darabig csendben vacogtunk, majd fel s alá kezdtünk járkálni, azon tűnődve, hogy fogunk ilyen körülmények között még egy fél éjszakát eltölteni. A ház környékéről nem mertünk messzebb menni egyrészt, mert még mindig lehetőségünk volt a háziak nyilvánvaló haragja ellenére bekéredzkedni, persze ha kifizetjük a szállást, de a ház közelsége a pszichológiai biztosítékon túl esetleg szabad ereszcatornát, padlásfeljárót, istállót, vagy más, hasznosítható, és feltehetőleg a

szabad égnél melegebb melléképületet vagy egyéb, a kétezeregyszáz méter magas, hideg, sziklás és ferde anyatermészethez viszonyítva mindenképpen luxusnak minősülő szolgáltatást is jelenthetett. Ez a törekvésünk végül is bejött, egyikünk felfedezett egy épületet, nehéz vasajtóval, ami próbálkozásra könnyen kinyílt, és bent csodák csodája egy üres pricc volt, ahova négy ember azonnal be is költözött. A sikeren felbuzdulva még egy ajtóval beljebb is nyitottunk, bevilágítottunk, de gyorsan vissza is húzódtunk, mert benn hat-nyolc ember aludt. Így aztán én, mint ötödik ember kinn maradtam.

Jóval éjjel után járhatott az idő. Immár egyedül először a közeli faskamrába húzódtam, ami maga is bizonyos melegséget ígért, mert fából készült. York végrendeletileg rám hagyományozta a magashegyi túrázók által használatos ezüstösen csillogó izolációs fóliáját, ami a fényes felület miatt csökkenti a test kisugárzásos hőleadását. Én azonban a legtöbb hő leginkább a ruhám tetemes nedvességtartalmának az elpárologatásával adtam le, így a fóliába burkolózva semmi lényeges különbséget nem éreztem. Próbálkoztam a régi jól bevált módszerrel is, hogy féloldalasan alszom, a könyökökre meg a térdemre fektetem fel a hálósákokot, de most ez sem volt alkalmazható. Nem a kölcsönkapott pehely hálósák voltak túl vékony, legjobban nem ott fáztam, ahol a hálósák hozzám ért, hanem alulról, azokon a pontokon, ahol a ruhám a legnedvesebb volt, a hátamon, a derekamnál, a combjaimnál. Hamarosan egyre erősebben tört rám a vacogás, ami az izmok mozgása következtében kicsit fel is melegített. Egészségügyi felvilágosító órákról emlékeztem, hogy ilyenkor a test legtöbbször még tovább hűl, sőt egy idő után el is érhet egy olyan fokot, amikor már vacogásra sem képes, ami nagyon veszélyes, mert ilyenkor már semmilyen mechanizmus nem állíthatja meg a kihűlést. Amikor már hosszabb ideje vacogtam tehát, akkor először megpróbáltam forgolódní. Eleinte ez is elegendő volt, később azonban felkeltem, és a hálósákomat a faskamrában hagyva, tornagyakorlat címén visszamásztam az épület tetéjére. A mozgásra egyszer csak távoli ugatás válaszolt, amitől kicsit meg is rettentem, végül is kétezer méteren a Kárpátokban már farkas is van. Habár nyáron valószínűleg nem éhesek, de még egy jóllakott farkascordával sem volt igazán kedvem összetűzésbe kerülni. Az ugatás egyre közeledett, és részbeni megnyugtatósomra végül három termetes, villogó szemű eb vette körül a tetőt.

A kutya ott tébláboltak, minden mocnásomra harci állásba helyezkedtek és ugatni kezdtek. Mocnásra pedig gyakran szükség volt, mert

gyakorlatilag csak állandó mozgással tudtam magam megfelelő hőfokon tartani. A patthelyzet végül úgy oldódott meg, hogy a nagy ugatásra egy ajtó kinyílt. Sejtethették-e a háziak, hogy csak miniket ugathatnak a kutya, vagy valamiféle környéken kóborló állatra gondoltak, nem tudni, mindenesetre fegyver nem volt a kilépő ember kezében, a kutyaikat pedig egy füttyentéssel behívta a házba.

A környék újra lecsendesedett, én pedig az álomra hajtás lehetőségén kezdtem el törni a fejem. Az éjszaka hátralevő egy-két óráját nyugalmasan, de legalább ugyanannyira hűvösen töltöttem, ugyanis minél hajnalabbra fordult, annál inkább úgy éreztem, hogy több a gimnasztika és kevesebb az alvás, meg hogy nem melegszen fel eléggé, mert ha visszafekszem, azonnal vacogni kezdek. Már rózsaszínes pír derengett az ég alján, amikor félig alvó, félig dermeteg állapotban lépteket hallottam. A léptek egyre közeledtek, majd egy kar meleg és száraz hálósákokat terített rám.

— Háromnegyed hat van — hallottam egy hangot felülről.

Nekem a hirtelen támadt melegségben nem nagyon akarózt még felkelni, mikor aztán félórányi lustálkodás után, mentem be a házba, a többiek már benn vártak. Volt, aki már tovább is indult, néhányan úgy határozottak, hogy nem mennek tovább. Ki-ki ennivalót vett elő és eszegetett, de én nem éreztem magam annyira éhesnek, mint amennyire átfázva, ezért inkább egy forró teát kértem a háziaktól. Hét órakor nyolcan indultunk el, ki-ki négy-öt órányi, én inkább egy-két órányi alvással maga mögött.

Assan, kicsit rozsdás tagokkal indultunk, felfelé a hegyoldalban. Ezúttal szerencsére csak kisméretű csomaggal, a hálósákok, fóliák, a nagyhátizsák ott maradtak a menedékháznál, a nedves ruhákat kiterítettük és a lenn maradó gondjaira bíztuk. Most a világosságban tudtuk csak igazán szemügyre venni, hogy milyen környezetben aludtunk. Bizony kiderült, hogy a hatalmas bérc felülről inkább csak a meredek hegyoldal egy kicsi kiszögellése. Még feljebb érve a házon is túl láthattunk, a hegyen is túl, ahol a síkság és a tenger terpeszkedett. A tenger felett köd gomolygott, a nap is ebből az irányból emelkedett, a lapos fénysugarak aranylós színűre változtatták a vízfelületet, rózsaszínesre a ködgomolyokat. A hegyoldal merészen és reményvesztetten emelkedett, kis felhőcskék gurultak felfelé a gerinc felé, majd ott szétfoszlottak. Távolabb a hidegebb völgyekben hőmezőket, egy melegebb medencében kéken csillogó tavacskát, tengerszemet láttunk. Ezen a szakaszon már tényleg siettünk, a gyengébbeket hagytuk lemaradni, és végül mire kiértünk a törpefenyők és a mohák, zuzmók övezetéből,

másfél órával később úgy két és félezer méter magasban, korgó gyomorra és vércukorsüllyedésre hivatkozva nekiültem reggelizni, bizony már csak négyen voltunk ott, köztünk York, ideiglenesen választott vezetőnk is.

Az evést hamar befejeztem, és még egy óras kapaszkodás után el is értük a Skála csúcsot. A csúcs víz és időjárás elválasztó is volt, míg az egyik oldalon ködös, nyirkos volt az idő, egy kőhajításnyira kristálytisza levegő, mélykék égbolt és vakító napsütés fogadott. Délelőttre járt, előttünk, mellettünk és kicsit feljebb a legmagasabb csúcs, Zeusz 2960 méter magas trónusa integgett, mindössze egy százméteres szakadék választotta tőle el. Ezen pedig még akkor is át akartunk kelni, ha emiatt elkésünk, és marcona expedícióvezetőnk szemei villámokat szórnak majd ha visszaérünk.

A szakadékot megkerülő út azonban kicsit veszélyesebb volt, már nem az a fajta turistaút, ahol legnagyobb erőpróbának legfeljebb az izmaink vannak kitéve. Az útnak egyébként csak némi jóindulattal nevezhető nyomvonal egy nyolcvan foknyi meredek falon vezetett körbe. Mászni kellett és koncentrálni: a terep nem volt különösebben nehéz, kellemes lépcsőház sok-sok lépcsővel és fogantyúval, de egy ilyen helyen aki megbotlik, az bizony néhány száz méteres zuhanás után áll csak meg.

Lassan haladtunk, a szint és a távolságkülönbség leküzdése háromnegyed órába telt, de végül kicsivel tizenegy előtt felértünk. Itt megettük a maradék ennivalót, a csúcsnaplóban megörökhettük a csúcson levés közben támadt gondolatainkat. Nagyokat lélegeztünk, a tűző nap ellenére az éles szél hamar felöltöztetett, majd miután már nem volt mit felvenni, lassan visszaindultunk.

Közel feleannyi ideig tartott visszaérkezni a menedékházhoz. Ottmaradt barátaink, meg azok is, akik már visszaértek szívélyesen fogadtak. Félórányi pihenőt és ebédszünetet engedélyeztünk magunknak, majd összeszedtük a kölcsönruhákat, összetekertük a már majdnem megszáradt hálósákot, és könnyű szívvel elindultunk lefelé, az első menedékházhoz, ahonnan még a tizenöt kilométer makadámút várt ránk.

Lefelé egyenletes tempóban mentünk, gyakorlatilag nem akadt, aki lemaradt volna. Visszaköszöntek a sziklagerincek, a völgyek, a hómező, majd lejjebb a lombhullató növényzet, a vízmosság, a patakcsobogás, majd ismét csak sokkal rövidebb idő alatt, mint felfelé, hamarosan leértünk az úthoz. Itt megint nem volt kedvünk gyalogolni, ezért úgy döntöttünk, hogy az úton kettesével szétszóródva fogunk stoppolni. A nekem kijutó stoppostárrsal hamarosan meg is érkeztünk a hegy lábánál fekvő parkolóba, ahol a busz már várt ránk, és nemsokára az

utolsó páros is befutott. A többiek és Kreki pedig olyan szívélyesen fogadtak, mintha nem is harapós hangulatban váltunk volna el:

— Na hogy vagytok, mint vagytok? Meséljétek, milyen volt.

Elmeséltük a magasságot, a mélységet, a nehézséget, a mászást, mindent. Kreki elismerően bólogatott:

— Hát igen, igen, én ugye már előre is megmondtam, hogy nem lesz ez egy kis könnyű kéjtúra.

Elámultunk. Úgy tűnt, mintha két nappal ez előtt pont az ellenkezőjét hangoztatta volna.

— Na én azért úgy emlékszem, azt állítottad, hogy ez csak egy néhány órás könnyű séta lesz — vetettem közbe a pontosság kedvéért, egy feledékenységű megértő ember könnyed modorában.

— Nem, nem — hangzott a magabiztos válasz — én ilyet sohasem mondtam.

Ezután aztán mi se vitatkoztunk többet, hiszen mi végül is jól éreztük magunkat. Mindenesetre, azt hiszem ettől kezdve veszítette el Kreki sokak szemében a tárgyalóképességét.

Egy darabig még tébláboltunk, szét és összerá-moltuk a holmijainkat, aki éhes volt, az evett, a vizes ruháknak próbáltunk szárítóhelyet találni, és más ehhez hasonlókat csináltunk. A nép azonban lassan kezdett felcihelődni a buszra, s noha senki sem siettetett, mi, a csavargók is magunkon kezdtük érezni az erkölcsi nyomást. Némi szieszta után aztán bedurrantottuk a buszt és útnak eredtünk északnak, Thesszaloniki felé azzal, hogy a város előtt valamivel keresünk majd deszanthelyet.

TCS

Továbbra is párbeszédre készen

Interjú Hans Künggel

(Tizenegy éve, 1979 decemberében kellett Hans Küngnek római rendelkezésre elhagynia tübingeni egyetemi dogmatikai tanszékét. Ez alkalomból a *Kirche Intern* c. osztrák katolikus lapban megjelent interjút ismertetjük.)

...A vatikáni beavatkozás célkitűzése világos volt: le kellett állítani teológusként végzett munkámat és befolyásomat az egyházra. Ez a stratégia zátonyra futott és a római beavatkozás 10 év után is teológiailag megalapozatlannak, jogilag igazolatlannak és egyházpolitikailag ellenhatást kiváltónak tűnik számomra. Noha a katolikus teológiai fakultást el kellett hagynom, de a „tübingeni kompromisszum” révén megtartottam ökumenikus teológiai tanszékemet és Ökumenikus Kutatóintézetemet az összes női és férfi munkatársakkal együtt. Ezt most közvetlenül az egyetem elnöke és az akadémiai szenátus alá rendelték, s így egészen új lehetőségek nyíltak a kutatás és tanítás számára...

Ha pontosan utánagondol, nézete szerint mi váltotta ki elítélését?

Egészen közvetlenül: egy újságcikk, amit egy évvel II. János Pál választása után 1979. októberében írtam. Megvontam uralkodásának első mérlegét. Ezt akkor néhány katolikus túlságosan keménynek és igazságtalannak érezte. ...ma sokkal kritikusabb hangon beszélnek II. János Pál uralkodásáról és ez a kritika semmiképp sem csak a katolikus egyház úgynevezett haladó köreiből hangzik. Ez egész általánosan elterjedt, ahogy a „Kölni Nyilatkozat” mutatta, amit inkább konzervatív professzorok is aláírtak.

...A római kúrián belül létezik egy funkcionárius kaszt, mely nem akarja elfogadni, hogy a katolikusoknak egy tekintélyes része másképp gondolkodik a szülesszabályozás, ... cölibátus, ... ökumenikus kapcsolatok vagy az interkommunió témájáról. ...A primátusnak az egyházat egyesítenie és nem széthasítania kellene. Megfigyelhető, hogy amikor a pápa egy országba utazik, az egyházak között több ellentét adódik, mint korábban.

Küng professzor, nem tűnik úgy számomra, hogy akkori sötét prognózisát akár csak rövid időre is megváltoztatta volna.

...A római kúria szeretne ismét mindent a maga ellenőrzése alá vonni, mint a zsinat előtt, mint a középkorban. Wojtyła pápa adottságaival együtt lengyel gondolkozásmódjának elfogultságában szenved. Mint svájci, mindig nagy csodálattal viseltetem Lengyelország iránt, melynek a francia forradalom korában egészen demokratikus alkotmánya volt, később azonban orosz és porosz nyomás alatt ismét önkényuralmi rendszerben kormányozták. Ismét felvették az ellenreformáció magatartását és az egy-

ház a nemzet védőbástyája lett. Ez a pápa megmaradt a lengyel 'paradigmában' (mintában) és hű segítője, Ratzinger kardinális megmondta, inkább otthon érzi magát a középkorban, mint a modernben - a posztmodernről nem is szólva.

De Ratzinger nagy teológus.

Az az elemzés, amelyet Ratzinger az európai püspöki konferenciák hittani bizottságainak elnökei előtt nyújtott, megmutatja, hogy a mai teológiához már nem fűzi élő kapcsolat. A jelenkor teológiájáról teljesen önkényes, eltorzított, félrevezető képet festett.

...Ratzinger már nem akadémiai teológus, hanem a hatalom embere, aki már nem érvekkel szeretne győzni, hanem fegyelmi rendszabályokkal, amint ezt a Boff és Curran esetek, és sok más ismert és ismeretlen eset megmutatta.

Éretnek tartja-e az időt a rehabilitációja fölötti vitára?

Ugyan... Misszióm megvonásának oka inkább az „Unfehlbar?” (Tévedhetetlen? 1970.) című könyvem volt, mint II. János Pál-ról 1979-ben írt dolgozatom. A pápa úgy érezte, hogy személyében támadtam meg. Ezt megbízható forrásból tudom. Mégis, teológiám megítéléséhez az „Unfehlbar?”-on kívül más könyveket is figyelembe kell venni, olyanokat, mint „Christ sein” (Kereszténynek lenni), „Existiert Gott?” (Létezik az Isten?), „Ewiges Leben?” (Örök élet?), „Christentum und Weltreligionen” (Kereszténység és világvallások), „Theologie in Aufbruch” (Feltör a teológia), „Anwälte der Humanität” (A humanitás szószólói)...

Gyakran fejeztem ki azt a kívánságomat, hogy személyesen találkozzam a pápával. Nem fontoskodásból, hanem hogy a személyes beszélgetésben a pozitívot, a közös hangszólyozzam. Megküldtem neki az „Existiert Gott?” című könyvemet már 1978-ban egy igen barátságos ajánlással, majd egy hosszú levelet. Még az átvételről sem kaptam értesítést. A „tübingeni kompromisszum” után Svájcba írtam neki, kérve, hogy találkozhassunk, bárhol és bármikor, ahogy akarja. Semmi válasz.

Dehát mit tegyek? Nyugodtan dolgozom tovább és egyre újabb területek felé fordulok. Az egyházzal eleget írtam. Ma a világvallások és a posztmodernség horizontja van előttem. Előttem már mások is megismerték Róma súlyos kezét: Teilhard, de Lubac, Congar, Chenu... Mindnyájan derekasan dolgoztak tovább, tovább publikáltak, akár alkalmas volt, akár nem.

A Nyugat neuralgikus pontja

A választott gazdasági hatalom gondolatának története

(Az eredeti, 80 oldalas tanulmány kritikai ismertetése, kiegészítve a szerző válaszaival. Az ismertetést készítette: Demeczy Jenő)

Az alkotmányok talpköve

A szabadságot az emberi társadalmakban mindig objektív, egyetemes értéként tartották számon, erre épült minden alkotmány, a jogrend és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.

A szabadság fogalma

A szabadság fogalmának lényegi elemei:

1. Választási lehetőség.
2. A választáshoz legalább két olyan tétel kell, amelyek egymásnak ellentmondanak, de amelyek mindegyike ésszerű.
3. Ilyen problémák csak az életben és az élettel kapcsolatban fordulnak elő, ezekben az ésszerűsége túl további tényezők szólnak bele a választásokba. Ezért a szabadság nem más, mint két személy egyenrangú kapcsolata. A szabadságot csak a másik ember adhatja, de el is veheti. Régebbi és új filozófusok idézeteivel igazolja ezt a tételt, s egy kínai mesével is.

Rőczey János 1927-ben született Budapesten. Irodalom szakos tanár és szociológus. Németországban él, családos, két fia és két unokája van. Az 1956. évi magyar forradalom bukása után a szabadság fogalmának és jelentőségének vizsgálatával akarta értelmezni saját forradalmi szerepét. 1971-ben elhagyta Magyarországot, és kutatásait az NSZK-ban folytatta. Következőes gondolkodóként nem állt meg ott, ahol saját kérdésére már választ kapott, tovább kereste a szabadság lehetőségét Nyugaton, és rátapintott a Nyugat talán legsebezhetőbb pontjára: a gazdasági életben csak a diktatúrának van létjogosultsága, ez pedig tönkreteszi és megmérgezi az oly nagyon kívánt és reklámozott szabadság gyümölcsét az élet minden más területén is. Gondolatának igazát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy problémáifölvetése a 'szabad' nyugaton semmiféle nyilvánosságot nem kaphatott sem újságok, sem könyvkiadás útján. 1990 nyarán Magyarországon járt, keresi a kapcsolatot azokkal, akik hasonlóan peremre szorított helyzetben élnek eretnek elgondolásaik miatt.

Szabadság és hatalom

A szabadság forrása az emberi közösség, veszélyeztetője a közösségben az, akinek hatalma van, hogy a többiek szabadságát elvegye. Lehetséges-e közösség hatalom nélkül? Rőczey válasza: nem, mert féltő, büntető és jutalmazó hatalom nélkül a közösség együttműködése esetlegessé válik. (A közösségnek a Bokorban megkísérelt formájáról nem tesz említést.) Akaratunkat legyűrő hatalom és akaratunknak engedő választás között van-e feloldás? A francia felvilágosodás gondolkodóinak válasza: igen, a választott hatalom, amelyet szabad elhatározásunkból emelünk magunk fölé.

A választás során az ember soha nem hatalmi struktúrát, hanem személyt választ. Jól látható ez a családi, baráti kapcsolatokban, ahol a nagyobb (a több, az értékesebb) embert szeretettel, rajongással választják és ismerik el vezetőnek, nagyobbak a kisebbek. Ezt a személyi hatalmat nem lehet átruházni, újra kell választani. Az elvált vagy özvegy szülők ezt megrázó módon tapasztalják. Ha választott vezetőként elhagyom a csoportomat, nem nevezhetem ki utódomat, akkor sem, ha kinevezésem egybeesne a csoporttagok választásával. Ha megválasztják, a többiek lekötelezettje, ha kinevezem, az enyém, aki már nem is tartozom a csoportba. Minden hatalmat választani kell!

Történelmi példák: Duna-Tisza közti falvak a török hódoltság idején, felvidéki részes aratók bandája, székely faluközösségek a határőrvidéken. Közös jellemzőjük: egy csoport kiszakad a nagy társadalom hatalmi struktúrájából és magára marad. Legújabb példa: 1956-ban munkástanácsok, forradalmi bizottságok, bizottmányok, forradalmi tanácsok alakultak választott tagokkal és vezetőikkel az interregnumban.

Előjogok nélküli, választott gazdasági vezetésű társadalom

A munkavállalóknak önálló, független közösségekké kell szerveződniük, titkos választással megválasztani az üzem vezetőit, vezetőségét, s a közösség képviselőjét. A tulajdonosok (akár állami, akár magán) kijelölik megbízottjukat. A tőke és a munka — a termelés két tényezője — két személyben testesül meg így. A két tárgyaló fél a közösen létrehozott haszon felosztásának arányára évenként egyezséget köt. Szakszervezetekre nincs szükség, mert mind a munka, mind a tőke képviselője egyenrangú, részrehajlóak nem lehetnek, mert termelni nem lehet sem tőke, sem munka nélkül.

Rőczy itt nem gondol arra, hogy a munkanélküliség az egyes munkavállalói kollektívákat is versenyezteti, és közös alapelvek híján — ezt adja ma a szakszervezet — egymás tárgyalási pozícióit gyengítik, tehát a tőke uralmát hozzák saját fejükre. Arra sem gondol, hogy tőke nélkül is lehet termelni, csak kis hatékonysággal, ami az önellátó gazdálkodás felé vinné el a 'főlölesleges' munkavállalói közösségeket, ez pedig életformaváltással járna, ami egyébként nem lenne baj.

Az ellenvetésekre Rőczy János azt válaszolja, hogy az alacsony munkabér már ma is probléma az egész világon, az elmaradott és a 'fejlődő' országok körében, amelyekhez hazánk is tartozik. A szabad verseny korlátozásával azonban nem jutunk ki a zsákutcából, csak úgy, ha a munkavállalók közösségét egyenrangúvá tesszük a tőkével. Az önellátó gazdálkodás szorgalmazásával egyetért.

Ezeket a gondolatait tanulmányokban megfogalmazta, s 1979-ben a frankfurti könyvvásáron kiadót keresett rá, de minden ügyes reklám (Ha kancellárt választhatok, miért nem választhatok osztályvezetőt?), és személyes szimpátia ellenére sem talált. Úgy látszik, minden lektor-nak volt egy kinevezett főnöke.

Erkölcsei tekintély után kutatva

Ha a világi társadalom ilyen alattomos módon szervezett affia, amelyben a munkavállalók (az emberek 85%-a), nem kockáztathatják egzisztenciájukat az új elgondolás érdekében, talán más lesz a helyzet az egyházban, amely megőrizte az evangélium kompromisszumokat kizáró igazságát, s amelynek klerikusai eleve lemondanak minden világi dicsőségről. Rőczy János megfogalmazta gondolatainak katolikus változatát, „A hatalom és az egyház” címen. Sokan csak az első bekezdésig jutottak. Íme ízelítőül: „Az egyház a szegények, az elnyomottak, az üldözöttek oldalán áll, de azzal a pénzzel és hatalommal, amelynek birtokába úgy jutott, hogy a gazdagok, a hatalmasok, az elnyomók oldalára állt.”

Tézisei röviden: a kinevezés halálos bűn. A kinevező személyi bűne az, hogy megfosztja a közösséget attól az erkölcsi jogától, hogy megválassza a maga előljáróját, tovább megfosztja a közösség minden tagját személyes szabadságától. Megfosztja a kinevezettet is szabadságától, lekötöztetettjévé, szolgáljává teszi, sőt, mivel lopott holmival ajándékozza meg, cinkostársává is. Mivel a szabadság minden erkölcsi parancs követhetőségének feltétele, az a személy, aki a parancsok betartásának feltételétől akar megfosztani, nem egy parancs ellen vétkezik, hanem az ősszel ellen, így ez a legsúlyosabb bűn. Ha ez tudva és akarva történik, halálos bűnről van szó. Aki a kinevezést cinkosként elfogadja, szintén halálos bünt követ el. A kinevezés, a hatalommal való felruházás tehát, ami a gazdaság világában kizárólagos módszer, szembefordulás Isten akarataival. Ezt az evangéliumot kellene ma az egyháznak elkiáltania, hogy ismét fölfigyeljen rá a világ. Legelőbb pedig saját magában vissza kellene térnie az őskeresztények választásos közösségi struktúrájához. Az egyház tekintélyének csak használna a várható világi üldözés.

Aki végigolvasták tanulmányát, különféle képpen reagáltak. Barátai XXIV. Jánosnak kezdték nevezni, egyházi intézmények udvarias, vagy kevésbé udvarias formában mindennemű kapcsolatfelvételtől elzárkóztak. Karl Rahner irreálisnak minősítette elképzeléseit, miközben éppen azon fáradozott, hogy visszaszerezze a jezsuita rend szá-

mára a generális megválasztásának jogát. A kontestálók táborából csak Josef Obermeier, müncheni ifjúsági lelkes, és Bulányi György bátorított Rőczyt. Obermeiert később leváltották. Világi tekintélyként csak Dr. Ralf Dahrendorf támogatta az öngazgatást szorgalmazó munkáját, igaz ő éppen a londoni egyetem közgazdasági tanszékét vezette, és nemzetközi elismertsége miatt nem fenyegette az a veszély, hogy kinevezését visszavonják.

„Átvitt értelemben eszmei támogatásként értelmezte II. János Pál munkával kapcsolatos körleveleit (Laborem exercens..., Sollicitudo rei socialis...), amelyeket részben a Szolidaritás programja és gyakorlata ihletett, bár a szervezet legjelentősebb határozatát azóta is agyonhallgatják: „Mi lemondunk a hatalomról, és rábízunk az öngazgatásra az ország minden szektorában, mind a gazdasági élet területén, az üzemekben, mind a közigazgatásban.”

Az alkotmány és a gyakorlat

Szemben Bulányi 'modell-társadalmával', amelyben utópiát sejt, Rőczy gyakorlatilag megvalósítható, de a jelenleginél igazságosabb, új szerkezetű társadalmat akar, mint pl. Leonardo Boff, a latin-amerikai felszabadítási teológia jeles művelője. Úgy látja, hogy az alaptörvényekben és nyilatkozatokban rögzített elvek jók, azok ellen senki sem tiltakozik, annál inkább a valóságos helyzet ellen, amely sokszor kiáltóan ellentétes a hangoztatott elvekkel.

Kialakulhat-e közösség a munkahelyen?

Nem, mert a kinevezéses rendszerben a kinevező olyan személyeket alkalmaz, akiknek az övével ellentétes céljaik vannak. A kinevező elsődleges szempontja a profit növelése: tehát minél több munkát, minél kisebb bérért. Az alkalmazottaké: minél több bért, minél kevesebb munkáért. A kinevezettek értékrendje fölfelé az utóbbi, lefelé az előbbi. Ezeknek a tudathasadásos embereknek kellene jó légkört, eredményes emberi közösséget létrehozniuk!

A munkahelyi légkör

A kinevezett vezető és a közösség konfliktusai:

1. A kinevezett vezető igyekszik választással meg nem erősített rátermettségét igazolni, elsősorban a szóba jöhető konkurrenseket (tehát a legkreatívabb társakat) igyekszik vezetni, ill. bebizonyítani, hogy azok rosszul vezetnének az ő helyében. A szorongatott konkurrens protekcióra gyanakodnak a kinevezés körül, akadályozzák a vezető munkáját, hibáit kihasználják.

2. A kevésbé tehetségesekből kialakul a hízelgők csapata, akik így akarnak egyénileg előrejutni, de egymás között marakodnak.

3. A kinevezett vezető tekintélyét növeli a munkatársak ellenőrzésének szigorja és gyakorisága. De az ellenőrzés a tehetséges munkatársak alkotó energiáit formális dolgokra pazarolja, a szerényebb képességűekben féltelmet kelt.

4. Mivel a munkateljesítmény nehezen mérhető, a vezető megbízható beosztottak útján tájékozódik, így kiteszi magát a klikkek hamis beállításainak, aláássza a munkatársak közötti bizalmat, besúgóokra épít.

Mindezek következtében a munkahelyen több a harc mint a munka, igazságosság helyett protekció, rágalom,

megvesztegetés, alattomoság, megalkuvás, acsarkodás a jellemző. A mai ember a munkahelyén tanulja meg igazán gyűlölni embertársait. A kinevezéses struktúra olyan érdekhálózatot sző, amely a potenciálisan szabad emberek közösségét marakodó szolganéppé zülleszt.

Az új struktúra

Alapvetően tisztázni kell a közérdek és az egyéni érdek ellentéteit, és azokat szerződésben kell rögzíteni. Amíg a tulajdonos közérdeknek nevezi a tőke érdekét, és igyekszik kizsákmányolni a munkavállalót, ill. a munkavállaló tekinti közérdeknek saját érdekét és igyekszik akadályozni a termelést, nem működhet hatékonyan a vállalkozás. Ha megegyeznek a haszon megosztásában, tehát nem munkabérben, akkor mindkét félnek közös érdeke a minél nagyobb haszon, a termelés hatékonysága. A munka a tőkétől független közösséget hoz létre, amelyen belül az együttműködést hatalmi szerkezet biztosítja. (Róczy itt nem gondol arra, hogy elegendő lenne szervezési struktúra a hatalmi helyett.) A hatalom irracionális vonzerejét elkerülhetjük a választott hatalommal.

A választott vezető előnyei

1. Hatalmának megőrzése nem tőle, hanem választóitól függ, nem kell bizonygatnia rátermettségét.

2. A többség érdekeit képviseli, senkinek nem kedvezhet igazságtalanul, mert azzal a többieket károsítaná meg, akiktől hatalma függ. A többség igazságszerető, mert igazságtalanságból mindig csak egy kisebbségnek lehet előnye.

3. A beosztottak egymást ellenőrzik, senki nem lóghat a többiek rovására.

Személyes tapasztalat

Róczy-t egy keserű személyes tapasztalata győzte meg arról, hogy gondolata társadalmi hordereje aligha fölbecsülhető, hiszen az egzisztenciák többsége alól rántja ki az alapot. Ez az egyetlen gondolat, amiről nyugaton nem illik beszélni. Erre a szólásszabadság birodalmában szigorú és általánosan érvényes cenzúra vonatkozik.

A munkaszerződések

Az alkotmányok biztosítják a magántulajdont, az anyagi és szellemi tulajdon feletti hatalmat, de nem a másik ember feletti hatalmat. Azt a munkaszerződések biztosítják, amelyek szabadon kötöttek.

A munkaszerződésekben az is szerepel, hogy a feljebbvaló utasításait követnie kell a beosztottnak. Erre a viszonyra részletesen nem tér ki a munkaszerződés, ismertnek veszi, hogy a feljebbvaló megítéli a beosztott magatartását, és azért jutalmazza vagy bünteti. Ki ítél, minek alapján és milyen vonatkozásban?

A minősítő lapok szerint erkölcsi vonatkozásban ítél. Ez csak akkor nem sérti az ember személyes szabadságát és méltóságát, ha az őt megítélő személyt maga választotta. Ha nem így lenne, és a valóságban nem így van, akkor minden munkaszerződés bennfoglalt értelmezési horizontja ellentétben áll az alkotmányokban biztosított alapvető emberi jogokkal, ezért minden ilyen munkaszerződés semmisnek tekinthető, akkor is, ha szabad elhatározásból írták alá. Ezek a jogok ugyanis az emberi személy elidegeníthetetlen jogai, azokról nem mondhat le saját elhatározásából sem. (Nem teheti egy szerződés kedvéért saját magát nem-személyé.) A választásos rendszerű, és

felépítésű munkaközösséggel kötött szerződés összhangban lenne az alkotmányokkal, a magántulajdont nem sértené (mint a szocialisták követelései), bevezetéséhez nem kellene új törvényeket hozni, csak a meglévőket betartani!

Róczy ezzel gondolja megoldhatónak az ipari vállalatok környezetszennyezését, a faji diszkriminációt, az Észak-Dél feszültséget.

Nyilván túlzott várakozásai ezek, hiszen érintetlenül hagyja az ipari tömegtermelésre épülő társadalmak alapvető szerkezeti elvét: a munkamegosztás társadalmasítását, továbbá elgondolása szerint most már nemcsak a tőkének, de a munkának is csak egyetlen célja lenne, a profitráta növelése, ellentétben a buddhista közgazdaságtannal és a pápai körlevelekkel.

A szerző válasza: ne féljünk egy igazságosabb társadalomtól. A munkavállaló nem válik olyan kapzsvá, profitéhesé mint a tőkés, mert a pénz akkor már nem lesz azonos a hatalommal, hiszen azt az emberek bizalma, elismerése, tehát választása hozza létre, nemcsak az államhatalom területén, hanem a gazdasági életben is.

A gondolat sorsa, jövője

Egyes munkáltatók élesen szembeszállnak a nyilvánosságra nem jutott gondolattal is, világosan kifejtik, hogy a gazdaságban a demokratikus elgondolásoknak nincs helyük, mert csődbe vinnék a vállalkozásokat, a versenyben csak a diktatórikus felépítésű szervezetek életképesek. A gazdasági hatalom birtokosai ragaszkodnak a jelenlegi gyakorlathoz, és inkább tagadják az alkotmányos elveket. Ez legalább tiszta beszéd, aki tehát ma belép egy gyár kapuján, az a ruhatárban emberi jogait is szögre akasztja. Innét ered Róczy híres aforizmája: a nyugati társadalom az evangéliumi etikát a családban megköveteli, a politikában eltűri, a gazdaságban szigorúan tiltja. A szerző reményét az adja, hogy ellenfelei nem az alkotmányok alapján állnak, s ha a népek nem engedik megváltoztatni az emberi szellem e nagyszerű közös alkotásait, van remény arra, hogy egykor a gyakorlatban is fölzárkózhatnak azokhoz.

H A R M A D I K

POSTACÍMÜNK:

P A R T

H-1124 BUDAPEST
Németvölgyi út 120.

MEGJELENIK: TAVASSZAL — NYÁRON — ŐSZEL — TÉLEN

MEGVÁSÁROLHATÓ: Újságárusoknál, postahivatalokban
és könyvesboltokban

ELŐFIZETÉS: FÉL ÉVRE (2 szám): 138 Ft.
EGY ÉVRE (4 szám): 276 Ft.

Készpénzzel: — bármely hírlapkézbesítő postahivatalban
— a Posta Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(H-1900 BUDAPEST XIII. Lehel utca 10/a)

Postautalványon vagy átutalással:
Postabank Rt. 219-98636
021-02799 pénzforgalmi jelzőszámon

Előfizetés külföldről:

- 1.) Nyugalmazott szocialista országok a saját postájukon keresztül
- 2.) Konvertibilis valuta közvetlenül utalható a KULTÚRA
Külkereskedelmi Vállalat (H-1339 Budapest Pf. 149) számlájára:
Magyar Nemzeti Bank (H-1850 Budapest) KULTÚRA 024/7,
vagy forduljon a Kultúra külföldi terjesztőjéhez.

*Előfizetőink publikációs joggal rendelkeznek. — Hogyan érvényesül ez?
Írásod elküldésekor mellékelj tömör ismertetést is. Ezután két eset lehetséges:
— **Publikálásra alkalmasnak tartjuk.** Ekkor a megjelentetés után honoráriumot
fizetünk.*

*— **Nem kívánjuk közzétenni.** Ekkor írásod információs tárunkba kerül, az ismerte-
tést pedig közöljük. A kéziratok másolatai postai úton kölcsönözhetőek. Ha 50 ilyen
igény befut, akkor újra megfontoljuk a közzétételt és csak különlegesen indokolt
esetben állunk el ettől. Indokunkat közzétesszük a Harmadik Partban.*

***

Ha pénztárcád megengedi és közösséget érzel a Harmadik Parttal, akkor akár
ÖRÖKRE IS MEGKAPHATOD

A Harmadik Part alapítványt ötezer forinttal vagy többel támogatók örökre
megkapják a Harmadik Partot. (A támogató vagy a lap élte végéig)
Az alapítvány céljára fordított összeg a SZJA adóalapjából levonható.
Erre szolgáló elismervényt küldünk.

ALAPÍTVÁNYUNK TÁMOGATÁSÁRA ÁTUTALÁS TELJESÍTHETŐ:
Harmadik Part Alapítvány 222 - 13224

A Harmadik Partban olyan HIRDETÉSEKET KÖZLÜNK, amelyek nem üt-
köznek főbb értékeinkkel. Környezetbarát termékeket, emberséges szolgáltatá-
sokat kedvezményes áron hirdetünk. Tájékoztató: 186-5536

CONTENTS

- 4 BARTOS Tibor
SOCIALIZATION OF SCHOOLS
„Happily, we have no money to speak of; otherwise we would try money as a solution, disregarding experiences of rich countries to the contrary...”
- 11 SETTING THE THAMES ON FIRE
- 12 HAVAS Péter
ENVIRONMENT AS ALTERNATIVE SUBJECT OF INSTRUCTION
- 16 THINGS HAVE BEEN GETTING WORSE EVER SINCE ADAM
Talking with SOMOGYI Győző
- 25 MÁRKUS Péter
MORNING EXERCISE
- 26 LÉVAI Sándor
GIPSIES AND HUNGARIANS IN TISZABŐ
„I tried to be inquisitive. 'Don't you like to study?' 'He works', answered his father for him. 'Builds the house. No time to study'.”
- 36 SZÉCHY Ágnes
THE SOCIAL STANDING OF ANIMALS
- 37 KAMOCSAY Ildikó
EAST OF EDEN
The Frankfurt Proclamation of Physicians Against Experimenting With Animals, and the position of Hungarian Greens
- 40 MEAT EATS MAN
- 41 Henryk SKOLIMOWSKI
ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS AS THE NEXT STAGE OF EVOLUTION
- 48 ANOTHERWORLD EXPOSITION
- 50 THAT'S ALL
Gaia-news
- 52 TILLMANN J. A.
BEFORE THE DOORS OF EAST AND WEST
Awkward invitation for an Heidegger-dialogue
- 58 G. F. SCHULZ
IN EXILE
Thoughts on Adam-and-Eve's Day
- 62 Sarah ENO-Dave TRENOR
GATHERINGS AND DECISIONS
(Excerpt from the Collective Housing Book)
- 70 KILIÁN Imre
GODLY DESCENT
„Another mistake was that even the rain from the roof collected under us, which could have been avoided by propping the plastic spread with a piece of stone or what.”
- 76 PALM-LEAF

3
R T
TELEFON

**Akadémiai
Kiadó
és Nyomda
Vállalat**

20% -kal

**olcsóbban a legújabb
KÖNYVEKET!**

**Csak a Harmadik Part
vásárlóinak!**

**A lapunkban található megren-
delőlappal 20% engedményt**

**kap az
Akadémiai Kiadótól!**